

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Ústav dějin křesťanského umění

Bc. Martin Drápal

**Nazírání na islám v Českých zemích
raného novověku očima Bartoloměje
Paprockého a některých jeho
současníků**

Diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Dušan Foltýn

Praha 2021

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

30. 11. 2020, Martin Drápal

Bibliografická citace

Nazírání na islám v Českých zemích raného novověku očima Bartoloměje Paprockého a některých jeho současníků [rukopis]: diplomová práce / Bc. Martin Drápal; vedoucí práce: Mgr. Dušan Foltýn. -- Praha, 2021. -- 172 s.

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá, na základě studia vybraného díla Bartoloměje Paprockého z Hlohov a Paprocké Vůle, pohledem na islám (nikoli primárně z hlediska náboženského, nýbrž na základě konfrontace s muslimy, především Turky) v novověkých Českých zemích v 16. a 17. století, hledá v pisatelově přístupu k tématu dobově typické či naopak specifické rysy. Získané poznatky pak podrobuje reflexi, kterou umožňují časový odstup, současná úroveň poznání a v neposlední řadě přehled v událostech, které od té doby nastaly.

Klíčová slova

České země, raný novověk, islám, Turci, Bartoloměj Paprocký z Hlohov a Paprocké Vůle

Abstract

Early Modern Perspectives on Islam in the Czech lands by Bartosz Paprocki and some of his Contemporaries

This thesis analyses views on Islam in the 16 and 17th century Czech Lands. Its perspective is not religionist, but rather based on confrontation with muslims (mostly Turks) as represented in selected work of Bartosz Paprocki. Specifically, the thesis looks for specific features in the author's approach to the issue and reflects on them from the viewpoint of present-day historiography.

Keywords

Czech lands, Early modern period, Islam, Turks, Bartosz Paprocki.

Počet znaků (včetně mezer): 231 583

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Dušanu Foltýnovi, jehož profesionální přístup mi napomáhal ke komfortnímu psaní, kromě toho mi byl inspirací k dalšímu studiu, rovněž se díky vstřícnosti pana vedoucího jednalo vždy o pěkně strávený čas.

Děkuji také panu doc. PhDr. Miloši Sládkovi, Ph.D., jehož připomínky pomohly výrazně vylepšit zejména obecné úvodní kapitoly.

Velké poděkování patří mým milým rodičům, kteří mi kromě jiného zajišťují velice příznivé podmínky pro studování. Děkuji rovněž svým blízkým, kteří se mnou psaní prožívali, ať již příměji či ve svých myšlenkách, i těm vzdálenějším, kteří chovají mé studium v úctě.

Obsah

Úvod.....	7
1. Metodika, prameny a literatura.....	10
2. Obecné rysy díla	18
2.1. O autorovi	18
2.2. Obecně o vybraném díle co do formy.....	20
2.3. Obecně o vybraném díle co do obsahu	23
2.3.1. Lest.....	26
2.3.2. Zrádci a přeběhlíci.....	28
2.3.3. Poddávání či nevydání pevností, měst a zámků.....	33
2.3.4. Tataři.....	40
2.3.5. Některé obtíže Turků.....	43
3. Popis vybraných bitev a jiných událostí	47
3.1. Některé události do roku 1526 a jejich aktéři	47
3.1.1. Albrecht II. Habsburský a Jiří Brankovič.....	47
3.1.2. Vladislav III. Varnenčik a Ladislav Pohrobek.....	48
3.1.3. János Hunyadi.....	50
3.1.4. Pád Konstantinopole.....	52
3.1.5. Štěpán III. Veliký.....	55
3.1.6. Mírová smlouva.....	56
3.1.7. Bitva u Varny.....	57
3.1.8. Bitva u Moháče.....	58
3.2. První obrana Vídně	62
3.2.1. Jiné pohledy na první obranu Vídně, zejména poznatky současné historiografie.....	65
(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina.....	65
(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání..	65
3.3. Bránění Sigetu.....	66
3.3.1. Jiné pohledy na události v Sigetu, zejména poznatky současné historiografie.....	71
(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina.....	71
(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání..	72
3.4. Boje o Kypr.....	73
3.3.1. Jiné pohledy na události na Kypru, zejména poznatky současné historiografie.....	78
(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina.....	78
(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání..	78
3.5. Bitva u Lepanta	80
3.4.1. Jiné pohledy na bitvu u Lepanta, zejména poznatky současné historiografie.....	83

(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina.....	83
(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání..	84
4. Samotné Paprockého vidění islámu.....	86
4.1. První zmínka, zasazení do kontextu.....	86
4.2. Náboženství.....	87
4.2.1. Důkaz relevance náboženského vyznání.....	87
4.2.2. Bůh a křesťanství.....	88
4.2.3. Alláh a islám.....	94
4.3. Obrazy Turka.....	96
4.3.1. Turek jako Boží trest.....	96
4.3.2. Turek jako nepřítel, duchovní i světský.....	97
4.3.3. Turek jako pohan, muslim a Kristův rouhač.....	100
4.3.4. Turek jako ukrutný vylévač křesťanské krve a jak si na tom ve ctnostech a ukrutnosti stojí křesťané.....	103
4.3.5. Turek jako voják a bojovník naplňující své poslání a křesťan v totožné pozici.....	121
4.3.6. Turek jako křesťanský partner v diplomatických stycích, nebo snad i spojenec?.....	128
5. Ukázka Paprockého propagandistické tvorby.....	130
5.1. Památka Čechům v Kheredes.....	130
5.2. Kvalt na pohany.....	133
5.3. Potěšitelné napomenutí proti pohanům.....	142
Závěr.....	148
Seznam použitých zkratk.....	152
Seznam pramenů a literatury.....	152
Seznam vyobrazení.....	161
Obrazová příloha.....	163

Úvod

Je-li v práci kladeno za cíl nalezení stopy islámu v díle středoevropského křesťanského autora činného v rozmezí 16. a 17. století, lze leccos očekávat již z pouhé znalosti historických okolností. Turecká expanze, Paprockého katolické vyznání, takřka bezvýhradná loajalita k Habsburkům a v neposlední řadě jeho propagandistické spisy samy vybízející k zastavení „pohanských“ útoků vyvolávají předem jisté představy o jeho názoru. To by jej však ani zdaleka nemělo zbavovat zajímavosti a relevance jeho prozkoumání. Naopak se stává čtenář s těmito znalostmi dostatečně vybaven pro pochopení autorova postoje a rozvaze o jeho adekvátnosti.

Podle předchozích a dalších premis se dá usuzovat mnohé – Turci¹ budou téměř se stoprocentní pravděpodobností vnímáni jako nepřátelé, co více, jinověrní nepřátelé, hlásající se k jiné než křesťanské, tedy nesprávné víře, velmi pravděpodobně též jako obrovské nebezpečí, neštěstí, které Bůh pro hříchy našinců dopustil, a v neposlední řadě jako krutí dobyvatelé. S těmito popisy se lze často setkat v ostatní soudobé literatuře, je proto nepravděpodobné, že by se právě Paprocký, s tím, co je o něm známo, v tomto ohledu vymykal. Budiž chováno v patrnosti, že výše uvedené turecké charakteristiky jsou samozřejmě stereotypy, ovšem jejich vznik má jistě své pádné důvody. Ve zkoumaném díle vyskytnuvší se stereotypy proto nebudou stát samy o sobě, nýbrž budou vždy podepřeny konkrétním činem či

---

¹ Lukáš Lhořan pro osmanské nájezdníky označení „Turci“ nepoužívá, říká, že tehdejší Osmanská říše nebyla etnickým státem Turků, ale multikulturní říší, jejímiž obyvateli byla i další muslimská etnika a dokonce i konvertité k islámu z dnešního Maďarska a Slovenska – LHOŘAN 2018a, 7. Tento poznatek je vhodné chovat v paměti, přesto autor volí ono pojmenování „Turci“, které přes své zjednodušení pro účely práce stačí a nadto je ostatně v podobné literatuře zažitě (jak patrně například již z podnázvu Ratajovy knihy *Obraz Turka v raně novověké literatuře českých zemí*). Vlastně stačí konstatovat, že toto kolektivní označení se nevztahuje k etnicitě, nýbrž k vládnoucí vrstvě, kterou tvoří Osmané (tj. Turci) – LHOŘAN 2018b, 15.

charakteristikou, které k vytvoření té či oné zažité představy vedly. Kumulace více obdobných představ vytvoří vždy rámeček jednoho konkrétního obrazu.

Poměrně legitimně může být očekáváno, že kromě islámu dílo vypoví v určité míře leccos i o další dobové problematice a hlavně pak o době samotné. Nejen tedy, že má potenciál být příspěvkem do diskurzu o islámsko-křesťanských vztazích v průběhu dějin, může se stát dalším, třebaže malým, nikoli však bezvýznamným střípkem poznání českých a středoevropských raně novověkých dějin. A to ze samé podstaty věci – způsob, jakým smýšlíme o ostatních, a to, jak hodnotíme proběhlé události, prozrazují mnohé i o nás samotných, také o prostředí, v němž se pohybujeme, a o mravních principech, kterých se držíme.

Velmi nápadnou se jeví zjevná aktuálnost, kterou lze v souvislosti s tímto textem v posledních letech pozorovat, zejména v podobě evropské migrační krize vrcholící roku 2015. V tomto směru byla dotyčná látka vybrána zcela záměrně, rozvášněné reakce lidí totiž ukázaly, že nekomfortní pocit z pronikání islámu do Evropy v historickém povědomí velké části Čechů určitě přetrvává do dnešních dní. Nadto se zdá, že nejsilněji je v rámci střední Evropy pocíťován ještě v Polsku, Slovensku či Maďarsku, dále pak na jihovýchod od ní na Balkánu, tedy v zemích, které mají zkušenost s tureckými výboji největší, dále na západ se zdají být jeho projevy slabší.² Prozkoumání tohoto fenoménu v žádném případě není v kompetenci této práce, stejně tak ani přílišné pokusy o aktualizaci a vyhledávání paralel se současností. Hojně argumentace, kterých je mezi lidmi užíváno pro vyjádření postoje k dnešní situaci a které mají vycházet z historie, je často třeba odmítnout jako ahistorické. Ne vždy jsou při nich totiž brány v úvahu klíčové odlišnosti mezi

---

² Veskrze negativní náhled na uprchlickou krizi je v Evropě kromě Balkánu skutečně příznačný také pro země tzv. Visegrádské čtyřky. Jejimi postoji se přímo zabývá bakalářská práce Terezy Moučkové s názvem *Reakce zemí Visegrádské čtyřky na současnou migrační krizi v Evropě* – MOUČKOVÁ 2016.

dobou tehdejší a nynější. Navíc je při jejich vytváření mnohdy opomíjen fakt, že pojetí našich dějin není cyklické, nýbrž lineární, v tom smyslu, že nelze vidět v událostech minulých jasnou předzvěst věcí budoucích, vše se má teprve stát a to, jak se to stane, není z dlouhodobého hlediska žádnou měrou předpověditelné.

Navzdory řečenému lze nejméně jeden styčný bod mezi minulostí a současností vysledovat – konfrontaci islámu a křesťanství, respektive jeho reliktu, v Evropě, představovanou kontaktem Evropanů a lidí muslimského vyznání z rozličných zemí světa, třebaže povětšinou za zcela odlišných okolností. Zároveň platí, že pro lepší orientaci v současné problematice je užitečné poznat historii vývoje vztahu obou kultur. Tomu by rád přes svoji skrovnost napomohl tento text, který je směřován každému bez ohledu na jeho názor na tuto oblast s předsevzetím vynasnažit se dobrat co možná nejvíce ucelených a podnětných poznatků ve svých závěrech.

1. Metodika, prameny a literatura

Hned na začátek je třeba podotknout, že od sepsání spisu, který je středem této práce, dělí dnešního člověka již více než čtyři sta let. To je sám o sobě poměrně dlouhý čas, mnohem významnější okolností je pak proměna myšlení a postojů, kterou společnost za onu dobu prodělala. Pochopitelně tak není možné ke zkoumanému textu přistoupit bez jakékoli znalosti doby, v níž vznikl. Byl napsán v době humanismu.³ Přesně vystihnout tuto kulturní epochu na takto malém prostoru je úkol značně ošemetný, přesto bude účelné se jí pár větami pokusit stručně – a za pomoci značného zjednodušení – charakterizovat: doplňuje renesanci; zatímco ta je spíše uměleckým stylem, pojem humanismus zastřešuje dobovou vědu a vzdělanost. Právě slovo vzdělanost je tu velmi signifikantní, neboť vzdělání je v té době kýžená hodnota, cennější nad talent. Humanistické společenské názory, které stavěly inteligenci a učenost na stejnou úroveň jako rodovou starobylost, se začaly promítat i do literatury a našly v Paprockém svého velikého zastánce.⁴ Základní vzdělání začínalo být samozřejmou a nezbytnou přípravou pro život ve větších i menších městech a pronikalo i na vesnici.⁵ V souvislosti s rozvojem vzdělání za humanismu je nemožné nezmínit průlomový vynález knihtisku, který neuvěřitelně zvýšil produktivitu práce při výrobě knih.⁶

---

³ Raná Paprockého díla jsou považována za humanistická, pozdější nabývají zřejmě již rázu barokního. Baroko se projevuje především v látce a autorově světonázoru, ovšem zasahuje i vnější formu. I zkušený badatel Krejčí ovšem dodává, že barokní prvky ve formě je třeba posuzovat velmi opatrně – KREJČÍ 1946, 141.

⁴ Tamtéž, 100.

⁵ PORÁK 1983, 12.

⁶ Zatímco písař pracoval na opisu rozsáhlejší knihy (např. Bible) až 2 roky, tiskař s pomocníky za stejnou či kratší dobu zhotovili nejprve stovky, později i tisíce exemplářů. Knihy tím pochopitelně zlevnily a staly se dostupnějšími – tamtéž, 13.

Zdá se být zcela nasnadě, že předmětem zájmu této práce je činnost literárněhistorická.⁷ V této době byla kronika přirozeně vnímána jako literární dílo, navíc hranice mezi vědou a literaturou neexistovala. Samotné chápání historie tedy bylo poněkud jiné než dnes – šlo o vědomosti z doby minulé, které měly význam a nějaký aktuální přesah pro současný život, nebo takový přinejmenším potenciálně skýtaly, nikoli tedy o zájem o poznání minulosti jako takové, alespoň primárně ne. Všechny popsané údaje rovněž nemusely nutně odpovídat přesné skutečnosti, jak se ji snaží vystihnout historikové dnes⁸, i tak by dokázaly plnit zamýšlenou úlohu. Znalost historie byla nedílnou součástí tehdejšího vzdělání, jakýmsi předpokladem a pomocnou naukou pro práci v oboru na univerzitě. Na začátku sedmnáctého století s ní studenty na pražské univerzitě seznamoval mimo jiné Jan Jesenský⁹, který tak dokázal podávat plně erudovaný výklad nejen o pitvách, ale i o bitvách. Dále je třeba doplnit, že zájem o minulost je stejně jako ve středověku i v době humanismu propojen se zájmem o poznání Boží vůle a praktického uplatnění Božích záměrů. Kronikářské vyprávění je tak jakousi světskou variantou biblického textu.

Z výše uvedeného vyplývá, že mezi historickým vyprávěním a zábavnou prózou v 16. století neexistuje vždy pevná hranice. Jakákoli příhoda, které byla přidělena datace, tímto získala nárok na historickou pravdu (postup často užívaný v *Kronice české Václava Hájka z Libočan*), byla-li naopak některá historická skutečnost zbavena své individualizace – přesného datování a lokalizace, nabyla obecného významu a mohla se stát záhy předmětem literárního díla (příkladem budiž *Historie o bratru Palečkovi*).¹⁰ Ačkoli přebírá historická próza povětšinou mnohé ze středověké analistiky, zajímavý posun je v tom, že se nejedná primárně o díla zhotovovaná na něčí zakázku, nýbrž lze už

---

⁷ Karel Krejčí se kupříkladu ve své monografii zabývá Paprockého dílem výlučně z hlediska literárněvědného, jak oznamuje již na samém počátku – KREJČÍ 1946, 22.

⁸ KOLÁR 1987, 346n.

⁹ Tamtéž, 347n.

¹⁰ Tamtéž, 350.

uvažovat o produkci na odbyt. Tento rys tehdejší tvorbu velmi přibližuje době moderní.¹¹ Také ve srovnání s předchozí epochou nestojí za většinou produkce osobnosti z řad duchovenstva. Přesto nesmí být opomenuto, že autoři tří nejvýznamnějších českých kronik sloužili ve službách katolické církve^{12,13} – Enea Silvio Bartolomeo Piccolomini,¹⁴ Václav Hájek z Libočan¹⁵ a Jan Dubravius.

Některého čtenáře možná napadne otázka, proč byl ke zkoumání vybrán právě spis Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle, některého možná ještě konkrétnější otázka – proč právě toto dílo? Zpočátku šlo autorovi zkrátka o to, napsat práci o reflexi islámu v Českých zemích raného novověku, ovšem časem téma samozřejmě muselo být zúženo na reflexi v literárním díle, a následně v literárním díle konkrétního autora, přesně v duchu predikce velkého teoretika (jistěže rovněž praktika) Umberta Eca.¹⁶ Nejprve mělo být zkoumaných autorů více – Paprockého měli doplnit Pavel Skála ze Zhoře a Václav Budovec z Budova, práce pak měla jejich přístupy komparovat. Už zkoumání jejich katolického protějšku ovšem přineslo tolik zajímavého materiálu, že se ukázalo jako rozumné zaměřit se přímo na něj.

V případě Paprockého je vcelku zajímavý už jeho sloh, charakterizovaný mimo jiné tím, že v něm úsilí o podání vyčerpávajících informací a jejich propojení ustupuje před uzavřeností jednotlivých zpráv v zájmu souvislého

---

¹¹ KOLÁR 1987, 359.

¹² Což je důležitý poznatek mimo jiné proto, že se jejich duchovní činnost do psaní promítá, kupříkladu Hájkovy narace jsou se svou demonstrativností a sugescí podobné exemplům. Ostatně, byl to oblíbený kazatel. – ČESKÁ 2015, 78.

¹³ Další projevem kněžství v jejich díle je vyhýbání se vulgárním a erotickým tématům – HAVELKA 2015, 117n . Ty přitom i v humanistické literatuře mají své místo; v českém prostředí se lze s lehkými erotickými motivy setkat ve tvorbě Hynka z Poděbrad.

¹⁴ Pozdější papež Pius II.

¹⁵ Pro ilustraci významu Hájkovy Kroniky české – jedná se o nejčtenější a nejcitovanější raně novověké dílo napsané v českém jazyce. – LINKA 2015, 8. Kromě toho mělo vliv i na řadu pozdějších kronikářů a historiků (o vlivu *Kroniky české* na Beckovského kroniku s názvem *Poselkyně starých příběhův českých* pojednává příspěvek Miloše Sládka *Několik poznámek ke vztahu Hájkovy Kroniky české a Beckovského Poselkyně* – SLÁDEK 2015, 149–174).

¹⁶ ECO 1997, 28.

vypravování.¹⁷ Přitom je Paprockého závislost na pramenech silná a Karel Krejčí, autor nejrozsáhlejší monografie o něm, hodnotí spisovatelův pracovní postup jako kompilační, ač mu neupírá ani vypravěčský talent, neboť i toho je konečně pro úspěšně zvládnutou kompozici zapotřebí.¹⁸ Je popsán jako autor nikoli geniální, který by snesl srovnání se svým velkým současníkem Janem Kochanovským, je to však „*autor zajímavý, se silně vyvinutým smyslem pro originalitu, formálně obratný a rozhodně vynikající nad soudobý literární průměr*“.¹⁹ Na rozdíl od současníků držících se středověkého pojetí historických dějů přináší Paprocký perspektivu historické prózy,²⁰ někdy až předznamenává postup žurnalistky.²¹ Celkově představuje samotný *Diadochos*, tedy dílo, jež představuje zkoumaný materiál, text značně heterogenní – nachází se tu tehdy zcela běžné dedikace, vyprávění kronikářského rázu, analistické záznamy či genealogické úryvky; zcela jedinečná a těžko zařaditelná je *Historie o příbězích v Království uherském a jinde*.²² Paprockému se samozřejmě věnovali historici z různých aspektů.²³ Tato práce v souladu se svým názvem bere zřetel především na jeho líčení tureckých válek jakožto hlavního zdroje poznání islámu. Co se týče náhledu na něj, stanovisko v katolické víře pevného Poláka Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle se zdá být přímočaré, ani tak však nejsou v jeho líčení vyloučena

---

¹⁷ KOLÁR 1987, 354.

¹⁸ PETRŮ 1982, 10n.

¹⁹ KREJČÍ 1946, 68.

²⁰ KOLÁR 1987, 354.

²¹ PETRŮ 1982, 10.

²² Tamtéž, 10n.

²³ Jen namátkou – v našem prostředí v 19. století jeho spisovatelskou činností Josef Jireček (JIREČEK 1866), později Jan Skutil jeho *Štambuchem slezským* (SKUTIL 1983), August Sedláček (SEDLÁČEK 1907) a Henryk Gmiterek s Marií Sobotkovou mj. jeho *Zrcadlem* (GMITEREK 1987), Jaroslav Kolár souvislostí Paprockého *Diadochu* s historickými zápisky Marka Bydžovského z Florentina (KOLÁR 1985), Adolf Provazník zejména jeho činností na Moravě (PROVAZNÍK 1996), Irena Hrabětová jeho genealogií (HRABĚTOVÁ 1992). Zájmu se těší rovněž v Polsku, v nedávné době o něm například psaly dámy Justyna Ewelina Klorek (KLOREK 2015), Ewa Kurak (KURAK 2015) a Beata Stuchlik-Surowiak (STUCHLIK-SUROWIAK 2016).

překvapení. Pro vyváženější pohled byla v seznamu Paprockého děl nejprve opomenuta díla již podle názvu tendenční, jako třeba *Potěšitelné napomenutí proti pohanům* nebo *Kvalt na pohany*. Ostatně, už Tomáš Rataj ostatně oba spisy zařadil ve své publikaci mezi propagandistické.²⁴ Protože je však spisovatel znám ve věci turecké otázky v první řadě jako autor tendenčních děl, bylo rozhodnuto tuto oblast neopominout, bude jí ovšem vyčleněn samostatný oddíl.

Protiturecký akcent jistě nezapře ani hlavní pramen této práce, *Diadochus* – a výbor z něj, který pod názvem *O válce turecké a jiné příběhy* připravil Eduard Petru –, poskytne však nejvěcnější obraz, jaký může Paprocký nabídnout. Nakládání s tímto dílem bude naprosto zásadní a málokdy text překročí tento rámeček. Vyhodnocení autorových slov samozřejmě nepovede k vytvoření jednotné představy o tom, jak muslimy viděla celá tehdejší česká či středoevropská společnost (třebaže některé tendence pravděpodobně vyjdou najevo, neb texty v poměrech tehdejší společnosti vznikaly), o tom už ostatně daleko lepší práce pojednávají, v centru zájmu je opravdu především konkrétně Paprockého vidění.

Co se týče formy, jeden aspekt práce bude obzvláště patrný – velmi často bude odkazováno přímo na původní text a ke slovu tak připouštěn sám Paprocký. Zvolení této metody má několik důvodů. Předně je tím zaručena veliká autenticita – zvláště některé sugestivnější pasáže ani nemohou být lépe rozvinuty než autorem samým, jakýkoli pokus o jejich reprodukování by trpěl velkými, zřejmě až cenzurními zásahy a podání by ztratilo na své působnosti. Za druhé, dílo je cenné nikoli pouze z hlediska historického, jedná se o velmi působivou památku literární,²⁵ neměl by tak být středem zkoumání pouze obsah sdělení, ale též způsob, jakým bylo sdělení podáno. Paprockého

---

²⁴ RATAJ 2002, 152.

²⁵ Skutečností, že mají Paprockého díla kromě ceny vědecké i cenu literární, si povšiml již Karel Krejčí – KREJČÍ 1941, 250.

humanistická čeština je kromě toho opravdu pěkná,²⁶ přitom budiž ještě bráno v potaz, že není jeho mateřštinou, nýbrž si ji pro své psaní teprve musel adaptovat.²⁷ Právě v této době začíná čeština daleko více pronikat do českého veřejného života – nabývá významnější úlohy ve školství, literatuře i mluveném slově směřovaném k širokým vrstvám. Navíc se prosazuje ve sférách, které byly předtím vyhrazeny cizím jazykům, zejména latině, zčásti němčině.²⁸ Kromě ocenění krásy jazyka by si měl čtenář povšimnout ještě jedné skutečnosti – že navzdory stáří díla jeho češtině poměrně dobře rozumí. Jistě, současný jazyk doznal všelijakých změn, zejména na úrovni syntaktické, lexikum coby snad nejdůležitější prostředek pro porozumění ovšem přílišný problém nečiní; z dnešního pohledu problematické výrazy jsou vysvětleny v poznámkách.²⁹

Vlastní výzkum je členěn na dva hlavní oddíly, které jsou ovšem též na dvě části rozděleny. V první části prvního oddílu budou kromě informací o autorovi podány obecné informace o formě a obsahu díla, stejně tak obecné jevy, které se vyskytují v celém vyprávění a přitom nemají přímou souvislost s islámem, bude proto užitečné uspořádat je pospolu. Druhá část se věnuje vybraným významným bitvám a jiným významným událostem, o kterých Paprocký vypráví. Ve druhém oddílu následuje konečně samotné hodnocení islámu, tomu ovšem předchází posuzování významu křesťanství a role Boha v raně novověké společnosti, obdobně též významu islámu a Alláha, které nicméně stále vychází z Paprockého slov. Na samý konec je umístěn obraz Turka

---

²⁶ Ač Adolf Provažník soudí, že se u něj „obráží její nedokonalá znalost“, neupírá mu však stylistickou individualitu. – PROVAŽNÍK 1996, 41.

²⁷ Neměl k tomu však zcela nepříznivé podmínky. Podobnost mezi češtinou a polštinou je zřejmá nejen v morfologii a fonologii, ale rovněž v lexiku. Dodnes mají tyto dva jazyky společných zhruba 50% všech substantiv a 10% adjektiv, které se ustanovily ještě v době praslovanské – KLOREK 2015, 13.

²⁸ PORÁK 1983, 11n.

²⁹ V těch autor vychází dílem ze slovníčku Eduarda Petrů doplňujícím jeho edici Paprockého *Diadochu*, dílem ze slovníků dostupných na Vokabuláři webovém, <https://vokabular.ujc.cas.cz/>.

v různých podobách. Celý nápad na tuto klasifikaci a název většiny obrazů je samozřejmě převzat od Tomáše Rataje, jehož dílo vůbec posloužilo jako důležitý zdroj relevantních informací, k této smělé výpůjčce autora přivedlo právě přesvědčení o kvalitě publikace *České země ve stínu půlměsíce* a zejména pocit, že jí může a snad i musí být při každé podobné práci mladého badatele zabývajícího se raně novověkým česko-tureckým světem použito jako nepostradatelné příručky. Nejen, že poskytnutím obecného přehledu Rataj umožní autorovi, a tím následně i čtenáři se v problematice reflexe Turků v novověkých Českých zemích dostatečně zorientovat, též přináší rozdělení žánrů tzv. turecké literatury, jež je účelné nejen toliko pro metodiku, zejména je třeba si tyto rozdíly uvědomit při vlastním bilancování děl. Je nasnadě, že k propagandistickému spisu je nutno přistupovat jinak než k naučné literatuře a k té zase jinak než například k prorocství. Jak již bylo avizováno, oproti původnímu plánu byl nakonec přidán ještě jeden zvláštní oddíl, který vybraným dílem reprezentuje Paprockého propagandistickou tvorbu.

Pro správné pochopení pramene je bezesporu nezbytná určitá znalost novověkého vztahu Evropy a islámu jako taková, čemuž může mimo již zmíněnou napomoci publikace *Islám v srdci Evropy*³⁰. Ta ostatně z nikoli zcela odlišných pohnutek vznikla, jejím cílem bylo poinformovat veřejnost o muslimské stopě v Evropě před očekávaným prudkým přírůstkem imigrantů tohoto náboženského vyznání. Charakter práce si neřádá příliš rozsáhlou sekundární literaturu, přesto budiž jmenován ještě pro podporu dostatečného povědomí o evropsko-islámském kontaktu v průběhu staletí užitečný nerozsáhlý, přesto faktografií přebujelý příspěvek Franca Cardiniho s lakonickým označením *Evropa a islám*³¹. Je takřka nemožné věnovat se dílu

---

³⁰ MENDEL 2007.

³¹ CARDINI 2004.

katolického spisovatele a nevzít v potaz *Bibli*, i té tak patří v literatuře čestné místo.

Důvod pro sepsání této práce je snad okamžitě zřejmý, přinejmenším není zapotřebí jej dlouho vysvětlovat. Téma islámu je s ohledem na současnou situaci ve světě a konkrétně v Evropě opravdu živé, mnohdy vášnivě diskutované, přináší s sebou na jedné straně extrémistické nálady, na druhé nechápavost a lhostejnost. Odborné kruhy se k problematice příliš často nevyjadřují, o to více prostoru pak dostávají šířitelé polopravd a lží ať na té či oné straně. Překrucovanou se pak stává často i historie. Tato práce by proto měla být v nejlepším případě skrovným příspěvkem k odborné diskuzi o pohledu na islám v našich dějinách, podaném v rámci možností autora kvalifikovaně, bez emocí a v touze poznat pravdu.

2. Obecné rysy díla

2.1. O autorovi

Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké vůle se narodil roku 1543³² v Mazovsku v nepříliš bohaté šlechtické rodině. Nabyt běžného univerzitního vzdělání polských šlechticů,³³ po smrti rodičů se vrátil do rodné vsi a začal spravovat skrovný rodinný majetek. Zřejmě nepříznivá finanční situace jej vedla k sňatku s vdovou Jadvigou Kosobudzkou,³⁴ tento však rozhodně nebyl šťastný,³⁵ brzy po něm Paprocký manželku opustil³⁶ a domů se navrátil až po její smrti roku 1572. První diplomatickou zkušenost získal coby člen poselstva Ondřeje Tarnowského do Turecka, po návratu projevil větší zájem o veřejný politický život. Od roku 1575 se k němu přidává další okruh zájmů, literární činnost. Nikdy nebyly tyto jeho dva zájmy tolik provázané jako do jeho vynuceného odchodu z Polska, politicky motivovaného (byl příznivcem Zborowských, avšak po jejich porážce nemohl být jimi nadále ochraňován, po smrti Štěpána Báthoryho nadto pozbyl i ochrany u královského dvora). Tehdy

---

³² Toto datum narození uvádí Eduard Petrů – PETRŮ 1982, 7. Pracují s ním rovněž polští badatelé, například Ewa Kurak, jak je patrné již z názvu její disertační práce *Lwów: Miasto Uczonych W Twórczości Bartłomieja Paprockiego (1543–1614)* – KURAK 2015.

³³ Humanismus dorazil do Polska s dvorem italské princezny Bony Sforzy, nesl s sebou zájem o vyšší vzdělání a otevřel mladým a nadaným mladíkům univerzitní studia za hranicemi – KREJČÍ 1946, 32.

³⁴ Byla dosti majetná, „majitelka půldruhé vesnice“ – tamtéž, 35.

³⁵ Josef Jireček o Paprockého rozhodnutí oženit se s dotyčnou dámou píše: „*Ale hrubě se oklamal pan Bartoš. Došel ženy majetné, ale zároveň svárivé a panovačné. Když se mladý manžel zdráhal vůli její poddaně plniti a na pána si hráti zachtěl, aj tu mu začala vytýkati chudobu, z které prý ho vyzdvihla, i trýzněním svým tak ho usoužila, že raději volil všecko opustiti a jíti štěstí hledat za hranicemi, nežli při ženě své zůstat*“ – JIREČEK 1866, 5.

³⁶ Část Paprockého díla je dnešními očima někdy viděna jako „antifeministická“, autor pak nazýván „nepřítelem žen“. Důvod této averze zastánci tohoto hodnocení spatřují právě v jeho nešťastném sňatku a vůbec jeho soukromí. Nové poznatky však ukazují, že zdroje většiny těchto námětů není třeba hledat v autorově životě, ale v dobové humoristické literatuře. Neměly tak sloužit k moralizování, nýbrž k pobavení – STUHLIK-SUROWIAC 2016, 295nn, 331n.

bylo také jeho dílo nejrozmanitější a čítalo i díla beletristická. Více než dvacet let pak pobýval Paprocký na Moravě a v Čechách. Zde začal pronikat do oblasti ovlivněné politicky i kulturně nastupující protireformací. Nejprve psal ještě polsky, později se ovšem s tuzemským prostředím natolik sžil, že si osvojil jeho jazyk i ve svých dílech.^{37,38} Velmi se zaměřuje heraldickými a genealogickými studii³⁹ – plody této práce jsou zřejmé v dílech *Zrcadlo slavného Margkrabství moravského* (1593), *Diadochus či Štambuch slezský* (1609) –, esenciálním tématem je však pro něj obrana před tureckým nebezpečím v Evropě. Toto zpracovává například v publicistických dílech jako *Potěšitelné napomenutí proti pohanom* (1594) a *Kvalt na pohany* (1595), v básnických skladbách *Památka Čechům u Kheredes* (1596) a *Písničky dvě* (1596), také ovšem v díle původně ryze historicky a heraldicky zaměřeném, již zmíněném *Diadochu* (1602), jenž bude stát v ohnisku této práce. Důležitým poznatkem je skutečnost, že se protitureckých bojů sám aktivně zúčastnil a snad poznal Turky přímo v jejich sídle v Cařihradu.⁴⁰ Po svém návratu do Polska pro uklidnění tamní situace (roku 1605 zemřel kancléř Zamojský, hlavní Paprockého oponent; i tak se k návratu odhodlal až po pěti letech) toho již Paprocký mnoho nenapsal a brzy zemřel (v roce 1614)⁴¹ ve Lvově.⁴² Pochován je v kryptě kostela Svatého Kříže v prostorách františkánského kláštera.⁴³

---

³⁷ PETRŮ 1982, 7nn.

³⁸ Před tiskem *Nové kratochvíle a Diadochu* jen text předložil ke kontrole Rafaelu Soběhrdovi Mnišovskému ze Sebusína – JIREČEK 1866, 20.

³⁹ Paprocký je považován za zakladatele polské i české heraldiky a zároveň genealogie – KREJČÍ 1946, 5.

⁴⁰ Tamtéž, 130.

⁴¹ PETRŮ 1982, 9.

⁴² Způsob, jakým Paprocký ve svých dílech město líčil, mělo za následek, že byl dobově vnímán jako opravdové město učenců. Tento obraz byl natolik zažitý, že jej převzal i Alexander Guagnini, významná postava italsko-polských dějin – KURAK 2015, 75.

⁴³ Převzato z: <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/bartlomiej-bartosz-paprocki-h-jastrzebiec>, elektronická verze polského biografického slovníku *Polski Słownik Biograficzny*, citováno dne 30. 7. 2020.

2.2. Obecně o vybraném díle co do formy

Představit trochu blíže *Diadochos*, jež slouží jako hlavní pramen této práce, není tak docela jednoduché. Jednou z možností je přidržit se názvu díla a určit je jako genealogické, zkoumající „posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného Království českého, to jest panského, rytířského a městského“. Již zmíněná autorův sklon ke genealogii by toto mínění podporoval.⁴⁴ Autor rozsáhlé monografie o Paprockém, Karel Krejčí, však objevil v *Diadochu* zcela nový žánr, novinářskou reportáž.⁴⁵ Je tedy zjevné, že jinak viděl dílo jeho autor a jinak literární vědec, který se jím zabýval. Tento zdánlivý rozpor by měl být později osvětlen.⁴⁶

Především je třeba předeslat, že text díla je poměrně nesourodý. Kromě obvyklých dedikací se tu nalézají pasáže, které jsou vlastně kronikářským vyprávěním, například o počátcích české historie, o počátcích křesťanství v našich zemích apod., pak pasáže v podobě pouhých analistických záznamů a pasáže genealogické; svébytným útvarem je *Historie o příbězích v Království uherském i jinde*.⁴⁷

Při práci autor vycházel ze studia bohatého archivního materiálu, jenž mu byl zpřístupněn doporučením pražského arcibiskupa z roku 1595. O tři roky později mělo následovat i doporučení královského dvora, tehdy se ale už dílo chýlilo ke svému závěru, takže užití tohoto doporučení bylo v díle zřejmě velmi omezené. K základním pramenům patřila i soudobá kronikářská literatura, česká díla jsou zastoupena *Kosmovou kronikou*, *Kronikou tak řečeného Dalimila*, *Zbraslavskou kronikou*, *Dubraviovým vyličením českých dějin*, pražskými *Libri erectionum* a zejména *Kronikou českou* Václava Hájka

---

⁴⁴ PETRŮ 1982, 10.

⁴⁵ KREJČÍ 1946, 169.

⁴⁶ PETRŮ 1982, 10.

⁴⁷ Tamtéž, 10n.

z Libočan.^{48,49} Krejčí chápe Paprockého pracovní postup jako kompilační a autorovy zásluhy spatřuje především v oblasti sběratelské, to se ovšem nevyklučuje s literárním talentem: „*Jednu zásluhu nelze však upřít ani Paprockému – spisovateli: že totiž dovedl svou kroniku i heraldiku složití neobyčejně zajímavě a sestavití své prameny v celek, působící neobyčejnou svěžestí a zajímavostí. Tohoto výsledku při práci, z větší části se opírající o archivní dokumenty, nebylo by možno dosáhnout bez skutečného kompozičního talentu spisovatelského*“.⁵⁰

Výše bylo napsáno, že *Historie o přiběžích v království uherském* je svébytným útvarem, aniž bylo vysvětleno proč. Nemá charakter ani kronikářský, ani heraldický nebo genealogický. Krejčí jí přisoudil úlohu naší první novinářské reportáže, jež podrobně informuje o válce s Turky, obsahuje však i svou rubriku „denních zpráv“ a směsi,⁵¹ kde se zpravuje o zvláštních přírodních úkazech, hrozných zločinech a vůbec událostech, které mohly tehdejšího čtenáře zaujmout. To nepochybně souvisí s tehdejší „informační explozí“, která obnášela rozmach periodicky vydávaných tisků a (často mezinárodní) korespondence. *Historie o přiběžích v Království uherském* přesto nemůže být v plné míře chápána jako novinářská reportáž. Důvod vysvětluje Eduard Petru takto: „*Chybí jí totiž to, co je pro reportáž podstatné, tj. osobní účast autora na událostech a bezprostřednost jeho zážitku. Naopak zachycení událostí v Historii má charakter zprostředkovaný, novinářské zprávy mají pro Paprockého funkci prostředníka, nejsou však výslednou podobou díla*“. Jmenovaný historik rovněž vyzdvihl pro tuto práci užitečný poznatek

---

⁴⁸ Ta mu byla mimochodem ideově nejbližší. Styl českých kronik, zejména Hájkovy, na něj při psaní Diadochu velmi působil – KREJČÍ 1946, 151.

⁴⁹ Na tento pramen také nezřídka sám odkazuje ve formulacích typu „*o tom Hájek v listu [...]*“, „*podle Hájka [...]*“, „*[...]*, *jakž o tom Hájek píše*“ či „*o čemž u Hájka čti v listu [...]*“. Četnost těchto odkazů dokládá, nakolik si Paprocký vážil Hájkovy práce. Odvolává se ovšem i na jiné autority, například Jana Dubravia.

⁵⁰ KREJČÍ 1946, 169.

⁵¹ Krejčí je hodnotí jako málo významné pro historii, o to však zajímavější pro psychologii doby, dokonce v nich spatřuje znaky počínajícího baroka – Tamtéž, 173.

v podobě jisté stereotypnosti zachycení bojů s Turky, které se zpravidla skládá ze tří částí. „V první části uvádí Paprocký, kde se bitva udála a kdo ji vedl, v druhé části podává informace o výsledku bitvy a ve třetí části pak vypočítává dosažený zisk vítězné strany (kolik bylo pobito a zajato Turků, jaká byla získána kořist, zejména pokud jde o koně a dobytek). Stručností informace zde odpovídá i stylistická stránka textu, vyznačující se krátkými větami, spíše jen hesly. Zde máme před sebou skutečně jen strohé a stereotypní zprávy z bojiště, které čtenáři budou připomínat novinářské informace“. V líčení obléhání a klíčových bitvách je stereotypnost opouštěna a nastupuje i komentování faktů a hodnocení historie. Chronologické vyprávění umožňuje užití postupu neodmyslitelně spjatého s filmem – stříhu. Ten rovněž přispívá k dynamice vypravování, a to ještě více než ono střídání stereotypních kratších a osobitějších delších pasáží.⁵²

Podle Eduarda Petrů Paprocký představuje jako jednu z epizod tureckých válek i dívčí válku v první části díla. „Koncipuje (Paprocký) příběh o dívčí válce s postavami vyzvědačů, mluví o válečné lsti a jde tak daleko, že neváhá dát do rukou oběma bojujícím stranám v dívčí válce střelné zbraně,“ píše. Tento poznatek však slouží v první řadě k ilustraci toho, že s dobou vzdálenější pracoval polský spisovatel poněkud volněji, čím blíže jeho současnosti, tím je historicky přesnější. I pak ovšem přejímá Paprocký zprávy ze svých pramenů povětšinou nekriticky.⁵³ Při dnešním posuzování je třeba mít na paměti, že dílo má význam především literárněhistorický, nemohou na něj být uplatňovány nároky současné historické vědy, pro historii je však zajímavé tím, že poodhaluje tehdejší vnímání některých událostí a skutečností a zůstává samozřejmě ukázkou tehdejšího vývoje historiografie.

---

⁵² PETRŮ 1982, 11–17.

⁵³ Tamtéž, 17–20.

2.3. Obecně o vybraném díle co do obsahu

Již bylo leccos pověřeno o formě zkoumaného díla. Dají-li se vypořádat některé společné rysy i v jeho obsahu, je pro ně prostor v této části. Výše se ukázalo, že potyčky mezi křesťany a Turky jsou často vyprávěny jakoby podle šablony, provází je často neméně jeden společný znak, totiž snaha jedněch či oněch zničit všechno cenné, jen aby se to nedostalo do rukou nepřítele. Takto se čtenář dovídá, že „[...] již zámek i městečko bylo popáleno, a to druhé noci po poddání Rábu⁵⁴ proto, aby Turkům k užitku nepřišlo [...]“⁵⁵ nebo že „(Turci) [...] založíce oheň v staních proto, aby k užitku a pohodlí křesťanskému nepřišly [...]“⁵⁶ Pálilo se i z toho důvodu, aby nepřítel nemohl využít stavby při útoku, proto bylo při obraně Vídně přikázáno, „jestliže by nepřítel přitáhl, aby hned předměstí spálili“.⁵⁷ Vcelku závažná je úloha lstí, zrádců a přeběhlíků, jedná se ovšem o tolik důležité téma, že si zaslouží zvláštní oddíl. Krátce se snad hodí promluvit k získávání informací. Již bylo řečeno, že si Paprocký s kritikou pramenů nedělal přílišné starosti,⁵⁸ přesto lze u něj občas vypořádat i o něco opatrnější postoj: „[...] umřel Jan vojvoda dne 14. měsíce března léta 1570, jsa (jak někteří píší) otráven z návodu císaře tureckého proto, že se spřiznil s císařem křesťanským“.⁵⁹ Přídavek v závorce v podobě „jak někteří píší“, „jak někteří praví“ či „prý“ se pak ještě několikrát objevuje.⁶⁰ Přímo nejistotu pravdivosti informace vyjadřuje autor na jednom místě vcelku pozoruhodně: „Mluveno jest od mnohých, že by někteří páni

---

⁵⁴ Dnešní Győr v severozápadním Maďarsku.

⁵⁵ PAPROCKÝ 1982, 238.

⁵⁶ Tamtéž, 188.

⁵⁷ Tamtéž, 349.

⁵⁸ To ovšem k jeho době patří. Václav Hájek z Libočan byl ještě v 19. století vnímán dokonce jako fabulátor a nenadaný kompilátor, neobratný při práci s prameny, čerpající odkudkoli a bez rozmyslu. Až ve století následujícím je při hodnocení jeho díla zohledněna dobová praxe a jeho dílo ospravedlněno. – ČESKÁ 2015, 69.

⁵⁹ PAPROCKÝ 1982, 143.

⁶⁰ Tamtéž, 92.

křesťanští, slyšícce o síle tureckého císaře, posílali k němu, prosíce, aby hněv svůj ukrotil a nestrojil se na záhubu křesťanův, ale on že oumyslu svého změnit nechtěl. Ovšem byl toho domnění s bašetem⁶¹ jmenovaným (Sinanem⁶²), že s tím vojskem to všecko, co umínil, spraviti bude moci. Protož poslům s velikým hněvem odpovídal, že s císařem křesťanským pokoje žádného míti nechce, poroučejíc Sinan bašeti, aby jestliže by posla s penězi potkal, od něj tribut vzal a jej rytířstvu svému rozdal a poslu se nazpátek obrátiti rozkázal. Ty noviny zdali pravdivé jsou či nejsou, kdo může to zjistiti? Pejcha pohanská ty řeči nelživé býti oznamuje“.⁶³ Zajímavější je, jak se dostávali křesťané i Turci ke zprávám o druhém táboře. Leckdy jim je takřka z první ruky mohli předat buďto zrádci a přeběhlíci, nebo uprchlí zajatci. O jednom je pojednáváno následovně: „Byl jeden vězeň křesťanský u pohanův, služebník někdy hraběte ze Serinu⁶⁴, nazvaný Tompa István,⁶⁵ jenž byl osm let ve vězení pohanském. A ten měl listy Ferdinanda Samarie a Hoffkircha, kteréž do Uher zanéstí měl. A když přišel do Tybisky⁶⁶, upadl pohanům v podezření. Kteríž jeho hned dali zjímati. A skrz právo útrpné aneb vedle obyčeje pohanského jsa trápen, listy ty ukázal. Pročež byl na smrt odsouzen tak, aby tělo jeho na čtyři kusy bylo rozsekáno. Ale Pán Bůh všemohoucí zachovati jeho ráčil od takové hrozné smrti, takže pohanům šťastně nahý utekl“.⁶⁷ Poté mohl předat o Osmaneč všeljaké informace, „v čemž všem jiní vězňové dávali jemu dostatečné svědectví“.⁶⁷ Někdy byli za tímto účelem chytáni nepřátelští vojáci, jak je

---

⁶¹ Paše, baša byl v Osmanské říši titul pro vysoké úředníky a vojenské hodnostáře.

⁶² Koca Sinan Paša, Sinan Veliký (1506–1596), osmanský velkovezír a státník.

⁶³ PAPROCKÝ 1982, 200n.

⁶⁴ Mikuláš Šubič Zrinský (1508–1566), chorvatský a uherský vojevůdce. Jeho stejnojmenný pravnuček (1620–1664) sepsal na oslavu jeho hrdinského bránění Sigetu, o němž bude pojednáno dále, oslavnou báseň s názvem *Siréna Jaderského moře*.

⁶⁵ Kaločský (podle města Kalocsa v dnešním Maďarsku) hrabě, v létech 1573–1578 bál měst Lugoj a Caransebeș v dnešním Rumunsku.

⁶⁶ Tisa, řeka v dnešním Maďarsku.

⁶⁷ PAPROCKÝ 1982, 324n.

patrně z dopisu Tiffenbacha⁶⁸ arciknížeti Matyášovi: „[...] *zjímáno jich (Turků) v utíkání osob jednom 26 proto, aby z nich poznati mohli, co pak myslí Turci strany tvé vojny*“.⁶⁹ V ojedinělých případech mohly být informace záměrně podávány zkresleně i přímo nepravdivě za účelem škození, například tehdy, když se rozmohly zprávy o počtu příjíždějících Turků, které údaj navyšovaly pětkrát až desetkrát oproti skutečnosti. Paprocký to okomentoval takto: „*Alevšak nepravdivé byly ty noviny a ti, kteříž takovou řečí lid strašili, jakž se porozuměti může, více k tureckému užitku nežli křesťanskému byli nakloněni*“.⁷⁰

Důležitá byla rovněž úloha těch, kteří měli za úkol špehovat dění v druhém táboře. Využívali jich Turci: „*Tehdáž Soliman,⁷¹ pohanský císař, vyšpehujíc skrz špehéře, kteréž v Čechách a v Uhřích měl, čas svatby, a věda, že král vojska pohotově nemá, [...], vypraviv vojsko veliké do země řecké, ano i Bělehrad silně oblehl*“,⁷² i křesťané: „*A když k řece Moravě přišli, dáno znáti králi od špehéřův o vojsku pohanském*“.⁷³

V neposlední řadě je třeba si uvědomit, že zkoumaná doba se kromě vysoké míry zbožnosti, o níž bude pojednáváno, vyznačuje i jistou pověřčivostí a s tím souvisejícím zájmem o všelijaká znamení. Po smrti sultána Sulejmana⁷⁴ je tak zaznamenáno, že „*strhla se bouřka od větru veliká, kteráž císařské stany a baši sokolovské mocí převracela a seno, slámu z vojska do povětří roznesla. Druhý div byl při téhož smrti, že Dunaj pod městem Tulnaym⁷⁵ tak kalný byl sám od sebe, že se za tři dny neučistil, aniž k pohodlí nějakému byl, jakž sami pohané a*

---

⁶⁸ Kryštof z Tieffenbachu (zemřel 1598), císařský velitel v Horních Uhrách.

⁶⁹ PAPROCKÝ 1982, 222.

⁷⁰ Tamtéž, 227n.

⁷¹ Sulejman, viz výše.

⁷² PAPROCKÝ 1602, 196 (Kniha první).

⁷³ Tamtéž, 163.

⁷⁴ Sulejman I. Nádherný, v turecké literatuře též často Sulejman Zákonodárce (1494–1566), panovník Osmanské říše v letech 1520–1566.

⁷⁵ Tolna, město v jižním Maďarsku.

*měšťané tulnanští oznamovali“.*⁷⁶ Znamení mohou být i ryze pozitivní, jako třeba to při jízdě braniborského markraběte Jáchyma, který byl povolán proti Turku: „*A když s vojskem vyjžděl desátého dne měsíce srpna (jakž někteří praví), že kohouti, kteříž ještě v škořípkách byli, celý ten den a noc hlasitě kokrhali. Lidé pak za šťastné znamení sobě to pokládali“.*⁷⁷ Horší jsou ta zlá, zvláště mají-li potenciál přímo neblaze působit: „*Pověst byla, že čarodějníci turečtí skrz umění své to působili tak, aby křesťany od vojny odvedli“.*⁷⁸ Nemenší důležitost mají znamení pro Turky, ti nejen, že jimi mohou být znepokojeni, jsou jim dokonce ochotni podříditi své činy: „*Strach veliký připadl na Turky [...], pročez se věštcův tázali, jaké by jim neštěstí ta věc vyznamenávala. Kteříž odpověděli, řkouce: „Skrz takovou příhodu znamená se toto, že z těch dvou vystavených bašt křesťané Pešt i Budín“⁷⁹ dostanou, poněvadž veliké neštěstí pro roztržení děla dotčeného na Turky přijíti má.“ Z té příčiny a z společné všech rady zbořené jsou zase obě dvě bašty a s zemí srovnané, totiž aby nebyly vystavené k většímu užitku křesťanskému nežli pohanskému, zvláště když to věštkové předpovídali“.*⁸⁰

2.3.1. Lest

Z Paprockého vyprávění by se dalo usoudit, že lest byla zcela přirozeným nástrojem nebo snad přímo zbraní v potýkání mezi Turky a křesťany. Svědčí o tom i to, že právě užití válečné lsti bylo jedním z atributů, pro které přisoudil Petru Paprockého dívčí válce ladění války turecké. Za ukázkou mohou posloužit dva úskoky, které si přichystali křesťané na Turky. Při jednom vojáci předstírali, že už nadále nemohou bránit pevnost a za dvacet tisíc dukátů jsou

---

⁷⁶ PAPROCKÝ 1982, 141.

⁷⁷ Tamtéž, 91n.

⁷⁸ Tamtéž, 350.

⁷⁹ Dnes tvoří Budín a Pešť spolu se Starým Budínem (neboli Óbudou) Budapešť, hlavní město Maďarska.

⁸⁰ PAPROCKÝ 1982, 328n.

svolní k tomu se poddat. Důvěřivost přišla Turky draho: „*Baše hned jim peníze odeslal, kteréž oni přijmouce, brány otevřeli a pohané s radostí nahoru vstupovali, neobávajíce se žádné lsti. Kteréž oni vpouštěli do pevnosti za chvíli, a vidouce, že jich již v zámku dosti mnoho, spustili šraňky⁸¹ visící i brány uzavírali. A tak nejprve ty, jenž v zámku byli, a potomně před zámkem ležící zbili a tím způsobem i peníze obdrželi i pevnost obránili a k tomu zmordovali dvanácte set pohanuov“.⁸²*

Za ještě sofistikovanější fintou stojí osoba sotva očekávatelná – představený kláštera, konkrétně sisacký⁸³ opat. Ten předstíral, že vydá do tureckých rukou svůj klášter. V rámci svého plánu se nerozpakoval utopit turecké posly, aby pak vyjadřoval pašovi údiv nad jejich pohřešováním a dušoval se, že „*na tom zůstáno bylo, aby klášter poddán byl, zvláště pak když uznává, že nemožná věc jest takové síle odolati“*. Žádal dále, aby si jej přijel převzít sám paše a jeho nejpřednější pobočníci, „*nebo by mu se veliká hanba zdála býti, kdyby od ledakohos takový klášter přijat býti měl“*. Tato slova na pašu zapůsobila a vydal se do kláštera s ostatními vzácnými Turky, těšíc se předem z takovéto kořisti. Je jasné, že opat se tou dobou již pilně připravoval na jejich příjezd, shromáždil kolem sebe udatné rytíře. Co následovalo, by zřejmě každý dokázal odhadnout: „*Třetího dne přijelo Turků jízdných mnoho, pěkně a ozdobně přistrojených, kterýmž ochotně opat poručil brány otevřítí. I vjeli do zámku bezpečně s pěti sty lidu pěšího, a když jeli již právě do placu klášterského, zapálena jest střelba ze všech stran, kteráž turecké houfy rozmetala. A vtom vyskočice lid zbrojný, všecky, kteréž děla nezbily, pomordovali. Někteří pohané, stojící před zámkem, jak uslyšeli hřmot a křik, hned se rychle na utíkání oddali“.⁸⁴*

---

⁸¹ Závory.

⁸² PAPROCKÝ 1982, 333.

⁸³ Podle města Sisak v Chorvatsku.

⁸⁴ PAPROCKÝ 1982, 196.

2.3.2. Zrádci a přeběhlíci

Ještě daleko příznačnější je pro křesťansko-turecký konflikt úloha zrádců a přeběhlíků. Tyto dva typy vypadají na první pohled velmi podobně, leckomu by mohly dokonce splynout, nebo by přinejmenším mohla pro leckoho postrádat význam jejich diferenciaci. Navzdory jisté příbuznosti se ovšem jistě dají podle významu, rovněž pak podle Paprockého líčení, rozlišit. Nejprve ovšem shodný rys: společné mají oba typy to, že ze své vůle velmi škodí svému táboru. Významný rozdíl je ovšem v tom, že zrádce se svému pánu, své družině, či jakékoli osobě či instituci, k níž je vázán loajalitou, zpronevěří, zpravidla se ovšem navrátí k objektu své předpokládané loajality a místu svého původního sebeurčení a velmi snaží, aby toto počínání nevešlo ve známost, alespoň do doby, dokud by pro něj prozrazení mohlo být nebezpečné. Jako ukázkový příklad poslouží nejznámější⁸⁵ zrádce dějin, Jidáš Iškariotský. I on se po své zradě vrátil k Ježíši, aby mu dal od těch dob tolik pověstný polibek. Přitom samozřejmě přivedl i několik vojáků, po jejichž zatýkání už se nemusel cítit v nebezpečí, ač, jak je dobře známo, toužený klid mu to nepřineslo. Přeběhlík, naproti tomu, se ke svému pánu či svým druhům již vrátit nemíní, nevidí zpravidla jiné cesty, než že se přidá k táboru opačnému, k „těm druhým“. Odlišné bývají také často jejich osudy – zatímco přeběhlíci mívají v nové situaci osud většinou poměrně příznivý, zrádci dopadají v historických vyprávěních špatně, před Jidášem i po něm.

Pojednání o zrádcích má také vcelku jednoduchou strukturu – popis zrádce, jeho čin či pokus o něj a jeho, povětšinou nezáviděníhodný, osud: „*Téhož času jeden Francouz pochycen, jenž byl roku předešlého z křesťanského ležení k Turkům zrádně utekl. A ten již byl tehdy vešel do ležení křesťanského tajně pro tu příčinu (jakž vyznal na trápení⁸⁶), aby v něčem tajným mohl křesťany*

---

⁸⁵ Ač podle řady dnešních maturantů bohužel ani tak dostatečně známý.

⁸⁶ Mučení.

vyšpehovati a prozraditi. Pročež tělo jeho hned bez meškání od kata na čtyry kusy rozsekáno“.⁸⁷ Nejiný osud potkal tři mladíky za vídeňského dobývání: „Patnáctého dne přišli tři pacholci v noci k vartě⁸⁸, pravíce, že z vězení tureckého utekli. Strážní jim rukou podavše, do města je vtáhli jakožto křesťany, oni jsouce v městě, hodovali, hojně turecké aspry⁸⁹ vysejpajíce, a tudy v domnění zlé upadli. Protož do vězení dáni jsou a hned mučeni. I vyznali, že jest je Turek najal, aby město Vídeň na pěti místech zapálili a zvláště tu, kdež by nejlépe prachem a střelbou opatřené seznali. A kdy by již zapáleno bylo, aby z města vyšli a o všem jistou zprávu dali. Turci pak že na to pod Vídeňským vrchem očekávali. Ale Pán Bůh sám to přetrhnouti ráčil a ti zrádci na Novém trhu druhého dne, tj. 16. dne října, čtvrceni jsou“.⁹⁰ Moldavský vojvoda Michal⁹¹ svou zradu stvrdil v dopise pašovi Hasanovi, „kterýžto list šťastnou náhodou přišel v ruce křesťanské“. Nepřekvapí jistě žádného čtenáře, že ve výčtu zemřelých při křesťanském dobývání Bukureště „zahynul [...] muldavský vejvoda Michal od křesťanův zamordovaný, poněvadž zradil nad křesťany“.⁹² Ne vždy byli zrádci vypátráni, nebo alespoň není o jejich dopadení referováno: „[...] dva puškaři z Rábu k Turkům utekli a ukázali jim místo, kde křesťané prach chovali. Ale měšťané, obávajíce se zrady, na jiné místo prach přenesli“.⁹³ Velká zrada byla nachystána i na sedmihradského

---

⁸⁷ PAPROCKÝ 1982, 283.

⁸⁸ Hlídce, stráží.

⁸⁹ Peníz vyšší hodnoty užívaný v oblasti Malé Asie.

⁹⁰ PAPROCKÝ 1982, 87.

⁹¹ Paprockým je míněn Mihail I Viteazul nebo také Michal Chrabrý (1558–1601), kníže rumunského Valašska, transylvánský a moldavský. V Rumunsku je vnímán jako národní hrdina a zakladatel rumunské státnosti. Bojoval s Habsburky proti Osmanům za dlouhé či patnáctileté války. O jeho údajné zradě současné historické poznání nezpravuje – skutečně jej císařský generál Giorgio Basta nechal zavraždit, avšak spíše kvůli mocenským zájmům – obával se jeho vlivu a možnosti, že si ho Rudolf II. oblíbí. Ani císař, ani arcikníže Matyáš tento čin neschvalovali, ale ani proti Bastovi nezasáhli, protože jej nutně potřebovali k podrobení uherské šlechty v Sedmihradsku – TREPTOW 2000, 105–111.

⁹² PAPROCKÝ 1982, 305n.

⁹³ Tamtéž, 234.

knížete Zikmunda Báthoryho,⁹⁴ tehdy pouze vévodu: „*Zikmund vejvoda, času toho jsouc pánem mladým, věřil Uhrům zrádným a vyjel z města. A v tom od některých k sobě náchylných vejstrahu vzal, aby dáleji nejel, že naň ne Poláci, ale Tataři očekávají, aby jeho mrtvého nebo živého Turku dodali*“. Avšak to zrádce neodradilo, zvolili si jiného vévodu, Baltazara Báthoryho,⁹⁵ Zikmundova bratra. Mezitím se Tataři na sedmihradském území dopustili mnohých ukrutenství, což vedlo v kombinaci se zradou Zikmunda k rozhodnému kroku – rozeslal dopisy okolním pánům, aby se u něj shromáždili ve věci pomoci proti domácím škoditelům, přičemž „*který by se nedostavil, aby zdraví, poctivost i statek propadl*“. Když se dotyční shromáždili, učinil ještě jedno opatření: „*Kázal také v vojsku volati, aby žádný pod ztracení hrdla o žádné zradě zmínku nečinil, a kdož by koli o to se opovážiti směl, tomu aby jazyk uřezán byl a hlava sřátá*“. Brzy nato v listech nechal informovat o velikém vítězství nad Turky, na oslavu dal střílet z děl a pozval všechny své přátele na oběd, i ty „převlečené“, tedy zrádce. O dalším průběhu Paprocký informuje: „*A právě když nejlépe obědvali, čtrnácte jich zjímati poručil a každého do jiného vězení, aby pospolu nebyli, vsaditi. Nazejtří ráno pět jich na ryňku⁹⁶ kázal stínati, Baltazara zadáviti, čtyřem krky zatočiti a jiné koňmi smejkati. A přes celý den těla jich nepochovaná ležeti nechal, aby na ně lidé patřiti mohli*“.⁹⁷ Toto vypořádání se se zrádci pojal Zikmund i jako výstrahu pro ostatní, kterou k nim směřoval spolu s dalšími pokyny: „*Pokárajíc tím způsobem zrádce své Zikmund, všem rozkázal, aby se na vojnu proti Turku strojili na jeho náklad, a všecku kořist, kterou dostanou, jim daroval a vlastné všecko míti a užívati poručil*“. A zjevně to zapůsobilo, neboť

---

⁹⁴ Též Sigismund Báthory (1573–1613), sedmihradský vévoda a ratibořický kníže.

⁹⁵ (1555–1577), oba bratři byli synové Kryštofa Báthoryho a synovci polského krále Štěpána Báthoryho.

⁹⁶ Náměstí.

⁹⁷ Ani tento příběh zrady však zjevně neodpovídá skutečnosti. Skutečný Baltazar Báthory utonul ve Visle při koupeli. Pro rodinu to byla velká rána a chlapcův učitel Stanisław Marenisz dokonce složil na počest zesnulého báseň – HORN 2010, 29.

„pro takové nařízení a lásku pána svého všichni se s ochotností na Turka strojili“.⁹⁸

Dosavadní případy ukázaly, že někdy byla zrada odhalena včas a její možné následky tak zažehnány, což ovšem neumenšovalo vinu strůjců, a tvrdě za ni pykali. Jindy byly ale důsledky zrádného jednání dalekosáhlé. V nejslavnějším procesu v Paprockého vyprávění je ze zrady obviněn a následně pro ni k smrti odsouzen hrabě z Hardeku. Jeho příběh je však příběhem natolik specifickým a pozoruhodným, že mu bude vedle příběhu daleko prostší zrady Januše Jelesty, hejtmana z Lipovy,⁹⁹ věnována zvláštní pozornost v oddílu o kapitulacích pevností, respektive jejich odmítání.

Se zřejmě prvními Paprockého přeběhlíky se lze setkat po slavném uhájení města rakouského: „byli dva řezníci nedaleko Vídně, kteříž těm pohanům cestu do hor ukazovali a veliké ukrutenství s nimi nad křesťany provozovali. Jeden z nich v Kremži jat a na kůl vstrčen, druhý táhl s Turky skrz všecku krajinu křesťanskou do jejich země“.¹⁰⁰ Jak vidno, prvního z nich stihl osud typický pro většinu popsanych zrádců, druhý však, podle výše předložené teorie, našel nové útočiště a stal se členem druhé skupiny. Jestliže byli zrádci a přeběhlíci nenáviděni těmi, od nichž se odvrátili, jinak bývali, alespoň v případě přeběhlíků, bráni u jejich rivalů. Tak Paprocký oznamuje, že „[...] jeden turecký puškař utekl z pevnosti k našim, znamenav, že nelze Ostřehomu než v ruce křesťanské přijíti. Ten všecko, co se ve městě děje, oznámil, což vše křesťanům se líbilo“.¹⁰¹ Ačkoli to není explicitně vyřčeno, ze sdělení vyplývá, že už se k Turkům vrátit nehodlá, protože seznal, že nemají v tomto konfliktu šanci. Jindy to úplně jasné není: „Toho času přiběhl jeden k našim z tureckého vojska, dávajíc jim výstrahu, aby pilnou péči o sebe měli, poněvadž sultán

---

⁹⁸ PAPROCKÝ 1982, 244nn.

⁹⁹ Město v dnešním západním Rumunsku.

¹⁰⁰ PAPROCKÝ 1982, 88.

¹⁰¹ Tamtéž, 282.

umínil nenadále s vojskem na ně přitáhnouti. Pročež oni položili se v jistém místě, kteréž opatřili moudře strážnými vozy“.¹⁰² Zdá se rovněž logické, že aspoň nějaké přízvi se těšili spíše přeběhlíci, protože zrádci mohli v sobě nést potenciální nebezpečí, například kdyby hráli na obě strany. I to se ostatně stávalo, jak je psáno na tomto místě: „Nacházely se toho času tři děvečky v vojště křesťanském, kteréž v obojím ležení bývaly. Co se mezi křesťany dalo, Turkům oznamovaly a zase křesťanům zvěstovaly, co se mezi Turky působilo. V čemž jsúce postiženy¹⁰³, na šibenici vzaly konec života svého“.¹⁰⁴ Pokud nepocíťoval původní tábor k takovým ohromnou nenávist, což byla určitě emoce nejčastější a nejpochoptelnější, cítil někdy též lítost nad jejich skutkem, jak se lze dočíst zde: „Mezitím Mitricius, bratr bašete vyslaného, muž znamenitý, s ženou i s dětmi svými dobrovolně od Turkův utíkaje, k křesťanům jel, jimžto některá tejná předsevzetí Turkův zjevil. Tak neradi byli tomu pohané, že on od nich odjel, že směli to mluvíti, že by byli raději pevnost ne ledajakous ztratili nežli muže takového, a zvláště když zvěděli, že přislíbil, že věrně chce křesťanům dopomáhati ke všemu“.¹⁰⁵ Někdy mohly o sto osmdesát stupňů otočit i tisíce najednou, potom se samozřejmě jednalo o akci organizovanou: „Čtvrtého dne měsíce března roku téhož deset tisíc Rácův¹⁰⁶ odstúpilo od Turkuov“.¹⁰⁷ Samozřejmě i křesťané přecházeli do tureckých služeb, stranou přitom nechť jsou ponecháni janičáři jakožto specifická kapitola sama pro sebe. O jednom píše Paprocký v souvislosti s jeho úmrtím: „Přijel do vojska arcikníže Matyáš v tisíci koních a hned se obrátil k nejvyšší střelnici a z děl opět zhusta střileti poručil. Což když často a mírně činili,

---

¹⁰² PAPROCKÝ 1982, 356.

¹⁰³ Přistiženy.

¹⁰⁴ PAPROCKÝ 1982, 359.

¹⁰⁵ Tamtéž, 323.

¹⁰⁶ Dnešních Srbů.

¹⁰⁷ PAPROCKÝ 1982, 326.

*nejpřednějšího puškaře, kterýž byl Němec podturčený, zabili“.*¹⁰⁸ Ona smrt byla zřejmě vnímána prvořadně coby důsledek běžného rizika při boji, nikoli jako trest za konverzi.

Stojí za zmínku, že dodnes má čeština spojení „poturčenec horší Turka“. Jeho dnešní význam je zřejmý – označuje člověka, který změnil svůj postoj a nový zastává ještě urputněji, než někdo, kdo jej zastával od začátku. Stejný význam má podobné spojení, „papeženec horší papeže“ nebo „papežštější než papež“.¹⁰⁹ Že se dochovala v češtině v této podobě zrovna tato dvě rčení, při znalosti toho, že pro české nekatolíky byli – zejména vlivem Martina Luthera – ztělesněním Antikrista rovným dílem Turek i papež,¹¹⁰ nikterak nepřekvapí.

2.3.3. Poddávání či nevydání pevností, měst a zámků

Je-li řeč o tureckých válkách, je třeba opustit zřejmě očekávaný model v představách většiny lidí, tedy že dvě země (nebo více zemí) spolu bojují, nejlépe na území nepřítele, aby brzy jedna z nich kapitulovala a druhá na ní získala nějaké benefity, ať už finanční, územní nebo jakékoli jiné, přičemž hranice obou zemí se sice mohou změnit, ale nikterak zásadně. Osmanská říše vedla války výbojné, jejím cílem bylo podmanit si další a další území, pronikat Evropou čím dál více na západ. Proto má taková válka specifický charakter, jehož podstatným znakem je neustálý boj o území – pevnosti, města či zámky, a to v podobě jejich obrany křesťany, jejich dobytí Turky a případně jeho znovuzískání křesťany. Toto ozřejmí i nadcházející pojednání o vybraných bitvách a jiných zaznamenaníhodných událostech, nyní však bude umožněn bližší pohled na okolnosti kapitulace či v některých případech její odmítnutí.

---

¹⁰⁸ PAPROCKÝ 1982, 214.

¹⁰⁹ JÍLKOVÁ 2009, 217.

¹¹⁰ RATAJ 2002, 164n.

Někdy k žádnému vyjednání ani nedošlo, ani statečnost a síly k obraně prostě nestačily a dobyvatelé měli snadnou pozici: „*Léta Páně 1500. Turek dobyv mnoho ostrovův a hradův křesťanských, přitáhl k ostrovu Morea¹¹¹ a městu Modon¹¹², kteréž náleželo Benátčanům: bránili se ovšem statečně, ale nemohouce dočkati pomoci, města obrániti nemohli. Protož všickni byli pomordováni, a děti do Konstantinopole odvezeni*“.¹¹³ Jindy však hrála diplomacie důležitou roli. Typický příklad poddání města podává část o Ostřihomi a jisté přilehlé pevnosti, kterou křesťané „*pak snažili se, aby zase s Ostřehomem dobyta byla, tak jakž někdy s Ostřehomem byla ztracena*“. Jejich snažení bylo úspěšné, neboť se lze následně dočíst, že „*Turci pak vidouce, že jim nijaký odepříti nemohou, aniž je odtud odehnati, a uznávajíce, že retuňku¹¹⁴ jim dodati nebylo možné, 25. dne měsíce září ráno mezi čtvrtú a pátou hodinou dali křesťanům znamení, že chtějí s nimi rozmlouvati. Poddávali zámek i město s condiciemi¹¹⁵ takovými totiž, aby odjítí mohli tak jako Ostřehomští s životy zdravými a s tím, což by odnésti mohli, ale křesťané k tou nesvolili, než, jestliže chtějí, aby bez zbraně vyšli, nic s sebou neberouce. Kteříž přijavše takové condici, pevnost křesťanům v ruce oddali*“.¹¹⁶

Oblehatelé pevností a měst leckdy nabízeli jejich držitelům výhodnější podmínky a milostivější zacházení v případě, že se vzdají. Reakce se odvíjela nejčastěji podle reálných možností držitelů usedlosti nadále se bránit. Například hrabě Mansffeld vyslal jednou vyjednávat k Turkům pana Balffiho,¹¹⁷ aby jim domluvil, „*aby se poddali a nevydávali se v větší*

---

¹¹¹ Název peloponéskeho poloostrova v jižním Řecku, na jehož území se rozkládal Morejský despotát, poloautonomní provincie Byzantské říše za vlády dynastie Palaiologů.

¹¹² Benátské označení pro vesnici Methoni v Messénii.

¹¹³ PAPROCKÝ 1602, (První díl) 184.

¹¹⁴ Pomoci.

¹¹⁵ Podmínkami.

¹¹⁶ PAPROCKÝ 1982, 300n.

¹¹⁷ Tak Paprocký nazývá Mikuláše Pállfyho z Erdödu (1552–1600), který se účastnil několika válek s Turky, zvláště se vyznamenal v bitvě vedené za opětovné získání Rábu roku 1598.

nebezpečnosti, zvláště poněvadž již ti, kteříž jim na pomoc přišli, všickni zbiti jsou i všecko ležení jich vybráno, jiné pomoci že se nedočekají“. Vlastně byla často podobná nabídka vydávána za jedinečnou příležitost, na které druhá strana ještě vydělá. V tomto případě byla Turky odmítnuta, vzkázali, že ještě posily čekají a dodali: *„a jestliže by nám ani ti (vojáci o počtu sta tisíc, kteří již měli být na cestě) pomoci nemohli dodati, ovšem nebudem se moci poddati, až právě nás vyvlekou za nohy.“* Ačkoli podali takhle jasnou odpověď, stejně si vzali tři dny na zvážení křesťanské nabídky.¹¹⁸ Ani další žádost nebyla vyslyšena, ale ukazuje se na ní ještě zřetelněji její sugestivnost, zněla takto: *„Pán můj, pan Balffí, vinšujeť, vzáctný pane, zdraví dlouhého. A že tě zná býti rytířem udatným i moudrým, chtěl by tolikéž, aby tě uznával býti milostivým a lítostivým nad žoldnýři tvými. Neb milosrdenstvím jsouce pohnut, litujíc i tebe pro tvou velikou stálost a věrnost, velmi toho želí, že žoldnýři tvoji spolu i s tebou nic jiného neočekávají jednom rychlý konec životův svých. A protož tebe skrze nás napomíná z lásky sousedské, aby neslejchal rady jeho. Jestliže chceš sám sebe i rytířstvo své při životě zachovati, poddej pevnost se vším, což k ní přináleží“.* V odmítavém stanovisku beka¹¹⁹ Aliho stojí za to si povšimnout, jakými pohnutkami je jeho nesouhlas motivován: *„[...] již (jako říkáje) jednu nohu v hrobě mám, do kteréhož mé již šedivé vlasy s dobrou slávou a jménem chvalitebným vložití chci“*, zjevně tedy vcelku ušlechtilými. I on očekává příjezd posil, nicméně ani jeho neuskutečnění pro něj není důvodem změny názoru, alespoň nikoli unáhlené: *„Pakli by mně i psali, že nemohou nám nijakž spomoci, ještě bych se chtěl rozmysliti, měl-li bych Ostřehom, na němž všechna má sláva záleží, tak znamenitú pevnost do rukou křesťanských oddati“.* Přitom uznává, že někdo jiný by v jeho situaci takové

---

¹¹⁸ PAPROCKÝ 1982, 286.

¹¹⁹ Bek či beg, velitel menšího armádního oddílu.

řešení volil, pro něj ovšem nepředstavuje východisko: „*Jiní ač zámky i města sobě svěřená poddali, já toho takovým způsobem nemohu učiniti*“.¹²⁰

Někteří další si ovšem z tíhy odpovědnosti, která na nich v podobě strážení vzácné usedlosti ležela, přílišné starosti nedělali. Někdy mohli i obránci projevit přání vyjednávat o podmínkách kapitulace, pak záleželo na odezvě, jak se lze například dočíst zde: „*Lekli se velmi Turci z takové škody, jakož i z jiných mnohých, kteréž jim činili puškaři z děl, a zoufajíce sobě, poněvadž již pevnost téměř v rukou křesťanských byla, poddávali ji, však s takovými condiciemi, jaké byly Ostřehomským dané, ale nedána jim na to žádná odpověď a zapovězeno přísně, aby žádný s nimi nic nerozmlouval*“.¹²¹ Pokud pevnost vydali hájitelé do nepřátelských rukou tížení svízelnou situací, lze to celkem jednoduše pochopit a ani člověk tehdejší doby proti tomu jistě nemohl příliš namítat. Byli však i tací, kteří doslova prodali svoji kůži, a to nikoli lacino, a mohli to být i muži výteční, jak nás zpravuje Paprocký ve vyprávění o Janušovi Jelestovi z Lipovy: „*Hejtman té pevnosti byl Januš Jelesty, muž udatný a v správách vojenských šťastný i dobře vycvičený, ale žádosti zlata tak oslepený, že ačkoli hojně kořisti častokráte dostával, však předce ta lakomá a nezbedná žádost nemohla se dosti nasytiti. Vynalezl tehdy prostředek zrádný, kudy by mohl k nescíslné sumě zlata přijíti, a s Turkem smlouvu a srozumění učinil, že by mu chtěl Lippu¹²² se všemi obyvateli v ruce dáti*“.¹²² Jeho úmysly byly ovšem včas ozřejměny, což znamenalo tragický konec jeho života, ostatně jako v případě jiných zrádců, figurujících v Paprockého povídání: „*[...] divným působením božským ta zrada najevo vyšla, o kteréž maje vědomost Sedmihradský, zrádci toho v vězení ukovaného zanechav, vyjel proti Turkům na zradu očekávajícím a je rozprášil. Potomně poručil Januša Jelisty k čtyřem*

---

¹²⁰ PAPROCKÝ 1982, 287n.

¹²¹ Tamtéž, 346n.

¹²² Německý název pro Lipovou.

*koňům přivázati a jej na čtyry kusy roztrhnouti a na místě jeho Barbeliusa, jenž byl všemu vojsku příjemný, za nejvyššího hejtmana vyhlásil“.*¹²³

Ač stejný osud, o poznání barvitější příběh je spojen s osobou hraběte z Hardeku.¹²⁴ Jeho počínání je přitom zprvu popsáno docela prostě, jako by nebylo jiné volby: „*A tak zapomenouc na věčnou hanbu svou, 27. dne téhož měsíce září tak znamenité a mocné město poddal. Učiniv osvědčení pánům uherským, předkládal, že není možné ani podobné obrániti se takové moci nepřátelské a že z veliké ouzkosti o pokoj nedodává. A protož (prý) žádným způsobem odolati nepříteli nemůžeme, ani moc naše z toho místa je vyhnati moci bude. Sluší tehdy s dovolením všech s nepřítelem o poddání města traktovati“*,¹²⁵ to ale proto, že se opírá právě o pohled zúčastněného hraběte, a i ten je podroben jisté kritice, vyjádřené alespoň výrazem „prý“ v závorce. Jak však vycházejí na povrch další a další skutečnosti, je hrabě z Hardeku obžalován, „*že Ráb zrádně Turkuom poddal“*. Byl proto i se svou družinou zatčen a podroben výslechu. Tou dobou kolovaly zvěsti o smlouvě o vydání Rábu, kterou měl s Turky uzavřít. Zdálo se totiž poněkud zvláštní, že „*Turci velmi sobě ve všem bezpečně počínali, jakož se viděti mohlo, a obležení překážky jim žádné nečinili, když bašty sobě stavěli, když se podkopávali a sumou činili, co chtěli“*. Hraběti bylo vyčítáno, že obležení bylo nejprve bráněno bezproblémově a na napravení všeho rozbitého byl dostatek času i materiálu. On se však nikdy nesnažil sjednat nápravu, jenom neustále opakoval, že není možné město uhájít a že se musí, třebaže s nevolí, přenechat nepřátelům. Navíc se ani neporadil s vojáky, co o poddání soudí, čímž porušil pravidla, protože podle nich obrana města nespočívá pouze na hejtmanech, ale na všech žoldnících a rytířích. Jeho rozmluvy s Turky bývaly poměrně časté, stejně nepřístojné byly dary, které od nich přicházely, při jejich přijímání se

---

¹²³ PAPROCKÝ 1982, 386n.

¹²⁴ Ferdinand Hardegg (1549–1595), rakouský vojevůdce a šlechtic.

¹²⁵ Jednati.

navíc vzdaloval od ostatních, k podivu všech mu byla vrácena i jeho ručnice, kterou mu předtím Turci slavně odňali. Největší výtka v tomto ohledu se ovšem týkala přímo sabotování boje: „*K tomu přidáno i to, což z úst jeho slyšáno, že poroučel puškařům, aby nestříleli kulemi do ležení tureckého, ale bez kul, aby toliko jim strach činili, a když jeden puškař z děla Turkům veliké škody činil, na jiné místo jej postaviti rozkázal, odkudž žádná škoda Turkuom se státi nemohla, a on rozhněvav se, žádal, aby propuštěn byl*“.¹²⁶

Křesťanští vojáci museli také pevnost opustit beze zbroje.¹²⁷ Zodpovídat se Hardek musel i z toho, že nechtěl dopřát vojákům vína, sýru a másla, ačkoli ho měl dostatek, z čehož později mohli těžit Turci. Kdyby měla být důsledkem pouze jejich podvýživa, nemělo by toto obvinění takovou relevanci, jak se lze však dočíst, „*žoldnérův pak pro nouzi a hlad mnoho zemřelo a ničeho se nedostávalo*“. Hrabě byl napomínán i proto, že neskryl či nepoškodil různé zdroje, které by mohly přijít nepříteli k užitku, jak se to tehdy běžně dělávalo, jeho reakce je přidána záhy: „*on jakou odpověď na to dal, že dobře ví a pomní*“. Další obžaloba se týkala toho, že rozdával svým lidem horší mouku a lepší uchoval pro přemožitele, příliš brzy nechal spálit předměstí, čímž znemožnil těm, kteří tu stáli, aby se bránili, jak měli v úmyslu, a zamezil dosavadním výpadům z města. Údajně mu též měly chodit dopisy s obsahem, aby se už konečně vzdal, když již vzal peníze. Zvláště mu ještě uškodila jeho reakce na obžalobu, když „*mu oznámeno bylo, jak soldáti jeho obloupeni jsou a jak jich více než 80 zabito, toliko že se smál*“, dále je psáno, že „*ze všech novin, které mu oznámené bývaly, své posmíšky míval*“.¹²⁸

Tímto byly ozřejměny některé body obžaloby, jež se na hraběte snesla, nebylo však řečeno, jaký byl první podnět, který k ní vedl, kdy upadl Hardek do podezření ze zrádného jednání. Podle Paprockého stál na počátku jeho

---

¹²⁶ PAPROCKÝ 1982, 237–240.

¹²⁷ Přitom bylo s Turky domluveno, že všichni vojáci budou moci odejít beze vší újmy.

¹²⁸ PAPROCKÝ 1982, 240n.

objevení turecký komorník, původem ze Slezka, který se v mládí dostal do Turecka, posléze ovšem utekl. Mohl tak podle svých zkušeností arciknížeti Matyášovi oznámit, „že v svém vojsku mnoho zrádcuov má, kteříž více k pohanům naklonění jsou nežli k křesťanům, a že on před několika dny z poručení Sinan bašete, pána svého, dvěma hrubými pytlíky červených zlatých nasypal, z kterýchž jeden měl šrám na tváři. A ten byl služebník hraběte z Hardeku“. K tomu podal snad ještě zjevnější důkaz: „K tomu i on pravil, že hrabě zvoniti poručil, když se pohané pod bašty podkopávali, aby slyšeti nemohli těch, kteří se podkopávali. A k tomu že hrabě velmi drahé šaty soboly podšité a drahým kamením ozdobené od bašete přijal“.¹²⁹

Slova hraběcí obhajoby vypadají zpočátku vcelku naivně: „Hrabátko prve, než byl dán do vězení, skrze listy se vymlouval před arciknížetem, nebo dobře poznával, že u všech jest v podezření, a vymlouvání jeho bylo, že město široké a lidu k obraně bylo málo, a to takového lidu, kterýž od pluhův vzatý byl“. Dále se hrabě dušoval, že to přeci říkal, že bez další pomoci město neubrání. On že dělal, co v dané situaci mohl, ubránil se více než třiceti útokům a, rytířsky sobě počínaje, zahubil mnoho Osmanů, avšak poté „v svých lidech že velikou škodu vzal, takže nejpřednější lidé a hejtmani zbiti aneb zraněni byli, jiní pak ustavičnými pracemi a bitvami ztrápeni jsouce, k ničemuž se nehodili“. Když tedy nezbyvala naděje, nemohl činiti jinak. Naopak si za daných okolností vymohl dosti příznivé podmínky a vůbec tedy nečekal, že by mu mohlo být něco vyčítáno. Ve snaze vyhnout se vině má dokonce jistou tendenci ji tak trochu svalit na někoho jiného, jak lze vytušit z této věty: „A přitom žádal hrabě, poněvadž lidu ještě něco u sebe měl, aby mu arcikníže zámek nějaký dal, na kterémž by sobě drobet s lidem odpočinouti mohl, a peníze zasloužené aby odeslal, aby, nouzí a hladem ztrápeni jsouce, posilniti se mohli“. Podpory ani

---

¹²⁹ PAPROCKÝ 1982, 241.

důvěry se ovšem nedočkal.¹³⁰ Přesto jeho odsouzení nebylo zas tolik jednoduché, o několik stránek dál Paprocký referuje o procesu, který rozhodně neměl hladký průběh: „*Po dlouhém rozmlouvání hrabě (z Hardeku) vinu na arcikníže Matyáše a Balffího vzkládal a hejtmani, kteříž s ním v Rábě byli, na něho a on zas na ně. Každý, jak mohl, sebe očišťoval a jiné vinil. Soudcové sedíc na tom několik hodin, od deváté až do čtvrté po poledni, nic nespravíce, to na jiný den odložili*“.¹³¹ O popravě je psáno až dále společně s vykonáním dalších dvou hrdelních trestů.^{132,133,134}

2.3.4. Tataři

Ani Tataři nebyli českým zemím neznámí, právě jejich pustošení Moravy vedlo Tomáše Pešinu z Čechorodu k sepsání díla *Mars Moravicus*.^{135,136,137} I v Paprockého vyprávění se s nimi lze setkat, nejčastěji jako tureckými spojenci. Ne vždy ovšem spojenci ideálními, jak vyplývá z těchto vět: „[...] *Tataři, vidouc velikou smělost křesťanskou, ulekli se a utíkati počali. Mnoho jich křesťané v tom utíkání zbili a jiní přes Dunaj utíkali. Turci potkavše se s nimi, nutiti je chtěli, aby se nazpátek obrátili a křesťanům odpírali, ale Tataři*

---

¹³⁰ PAPROCKÝ 1982, 241n.

¹³¹ Tamtéž, 252n.

¹³² Tamtéž, 271.

¹³³ Tento příběh zrady má na rozdíl od oněch dvou předešlých reálný základ – hrabě byl za svoji kapitulaci Rábu z roku 1594 opravdu odsouzen na smrt a sťat.

¹³⁴ Ačkoli již to s příběhem zrady nesouvisí, pro úplnost budiž ještě dodáno, že pevnost Ráb vydržela v osmanském držení čtyři roky, než ji nazpět dobylo vojsko Adolfa ze Schwarzenbergu (1551–1600). Ten mohl po tomto úspěchu do svého erbů přidat hlavu Turka, kterému klove oči krkavec či havran – německy Rabe, kteréžto slovo má upomínat na pevnost Ráb – RATAJ 2002, 288.

¹³⁵ Tamtéž, 162.

¹³⁶ Respektive původní práci na moravské vlastivědě Pešina přerušil pod vlivem války s Tureckem, přitom psal svého Ucalegona. Seznámení s válečnými hrůzami jej vedlo k zamyšlení nad množstvím pohrom, které postihly i Moravu, a proto se rozhodl věnovat i jim. – KUČERA 1983, 166.

¹³⁷ Tataři na Moravě pustošili vesnice, z nichž některé již poté nebyly obnoveny, jejich cílem byly i pevnosti, města či kláštery. Při postupu se v podstatě drželi starých hlavních cest, neboť mimo ně bylo málo objektů, které lákaly k drancování – ADÁMEK 1999, 35n.

raději se Turkům zprotivili a s nimi se bili, nežli by se proti křesťanům obrátili. Veliká bitva mezi nimi se počala, takže z těch 5000 Tatarův nemnoho se jich nazpátek vrátilo“.¹³⁸ Že nebyly idylické jejich vztahy vůbec, potvrzuje další úsek: „[...] Turci málo dáleji plynouce, přitrefili na dvě stě Tatarův, kteříž když částku té kořisti žádali a Turci odpor činili, rozhněvajíce se jedni na druhé, svedli spolu ukrutnou bitvu, v kteréž mnoho zraněných se našlo. Patnácte Turkův zabito a Tatarův sedm, avšak Tataři předce vítězství obdržíce, se vši kořisti do Feldvarijsi odjeli [...]“.¹³⁹ Přesto mezi nimi spojenectví bylo,¹⁴⁰ jednou dokonce sultán Murad III. žádal Poláky, aby umožnili Tatarům volný průchod přes svoje území. Jaká byla reakce, není známo.¹⁴¹ Zdálo by se, že ani v krutosti, která bude dále popisována, si s Turky příliš nezdali, ač třeba činy činěnými ze zoufalství, alespoň podle tohoto tvrzení: „Tataři v zemi Uherské, do kteréž s takovou chutí vjížděli, tak velikou nouzí trpěli, že ženy jich vlastní své děti vařené a pečené jim k pokrmu podávaly, a to k výstraze, aby nikdá více do Uher na vojnu jeti se nepokoušeli, poněvadž z 85 000 ledva¹⁴² jich 8000 pozůstalo a ty (tolikéž i Turky) Valaši s Muldavany semotam honíce, mordovali“.^{143,144} Jindy se obávali odhalení zrady, do níž byli zapleteni, což je vedlo k tomu, že „zoufali jsou, aby měli země dostati, a hned hnuli se prostředkem země Sedmihradské a spálili pět set vsí. Vyberouce je, nejprve všechny mužského pohlaví i ty, kterým bylo dvanácte let, zmordovali, jiné pak

---

¹³⁸ PAPROCKÝ 1982, 234.

¹³⁹ Tamtéž, 364n.

¹⁴⁰ A není to vůbec překvapivé, Turci byli nakonec považováni za potomky Skytů neboli Tatarů, mnohdy jsou s nimi dokonce zaměňováni, rozhodně tak k sobě mají blízko – RATAJ 2002, 244.

¹⁴¹ PAPROCKÝ 1982, 220.

¹⁴² Sotva, stěží.

¹⁴³ PAPROCKÝ 1982, 261.

¹⁴⁴ Bydžovský předkládá poněkud jinou verzi, v níž Tataři pojídají děti křesťanské: „Téhož léta 1566, Turci a Tataři, ukrutnost v Uhřích z dopuštění božího provozující, čtyřiceti tisíc lidu v bídnou službu zajali a na cestě, vedouce je, děti matkám křesťanským brali a zabité na rožeň vstrčíce, matky jejich vlastní obracetí a péči je přinutili, a upečené před očima jich hůřeji než lité šelmy žrali“ – BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 116.

s ženami do Turek zajali“.¹⁴⁵ Jiný úsek ovšem vyznívá v tom smyslu, že jejich výpad nebyly ničím neobvyklým: „Tataři tolikéž do ruských a podolských¹⁴⁶ krajin vtrhli měsíce srpna, když zplundrovali krajiny bílské,¹⁴⁷ chelmské¹⁴⁸ a lubelské.¹⁴⁹ Proti nim vyjel Mikuláš Firley,¹⁵⁰ hejtman korouhevný, ale nešťastně, neb poražen jest [...]“.¹⁵¹

Toto jsou ovšem toliko vybrané úryvky a nelze na nich vysledovat ucelenější obraz Tatarů,¹⁵² obecně ve zkoumaném díle figuruji, na rozdíl Turků, vcelku málo. Přesto nemohla být o nich neúčinně zmínka, neboť i oni se daleko nejvíce hlásí k islámskému náboženství. Navíc, jak se zdá,

---

¹⁴⁵ PAPROCKÝ 1982, 245.

¹⁴⁶ Podolí, historický kraj na Ukrajině a v Moldavsku.

¹⁴⁷ Slezské stavovské panství a později knížectví ve Slezsku kolem města Bílsko v dnešním Polsku.

¹⁴⁸ Historické území ve východní části Polska okolo města Chełm.

¹⁴⁹ Území kolem města Lublin, polského historického města ležícího ve východním Polsku mezi Varšavou a hranicí s Ukrajinou.

¹⁵⁰ Mikołaj Firlej (zemřel 1526), Polák, jenž sloužil v českém vojsku, kde získal zkušenosti, které přinesl též do své rodné země, Paprocký ve svém spise *Gniazdo rycerstwa polskiego* popisuje, že jej poznatky získané v české armádě inspirovaly k tomu, aby v Polsku zavedl první vozovou hradbu, která byla tolik proslavena husity. V boji proti Turkům byla užívána ještě v 17. století, upustilo se od ní až poté, co neuchránila polského vojevůdce Stanisława Żółkiewského od prohry od Turků v bitvě u Cecory roku 1620 – VOCEL 1843, 204n. Jan Erazim Vocel se vůbec o českém vojsku vyjadřuje velmi pochvalně, když uvádí, že „poněvadž Česká země v 15. století takměř vyšším učilištěm válečného umění okolním národům se stala, tehdy též mnozí statní Poláci, umění tomu se v Čechách naučivše, je s prospěchem proti Turkům provozovali“ – tamtéž, 204. Tím ovšem nepřestává a rovněž velebí slovanskou pospolitost slovy: „Za onoho věku Čechové v bitvách Poláků s Turky a s pruskými křižáky zhusta co vůdcové vynikali, tehdáž i přísloví polské nastalo: Co Polák to pán, co Čech to hejtman [...]“ – tamtéž. Čtenář musí tato slova podrobit jistě kritice, neboť pochází sice od historika a zakladatele české archeologie, ale též národního buditele, a je známo, že ti nešli příliš daleko pro jisté pozměnění skutečností, aby přidali své vlasti na slávu a vyzdvihli slovanskou pospolitost. Avšak přinejmenším se jedná o střípek reflexe oněch raně novověkých událostí optikou národního obrození, což je samo o sobě zajímavé.

¹⁵¹ PAPROCKÝ 1602, 195 (Kniha první).

¹⁵² Poznatky jsou to přitom zajímavé. Pro českého čtenáře se za účelem uvedení do problematiky nabízí jako vhodná práce Františka Adámka *Tataři na Moravě*. Lze se v ní kupříkladu dočíst o motivech vpádu Tatarů do Evropy – existuje řada pověstí, podle některých z nich se jedná o pomstu za vraždu tatarských dívek vypravivších se do křesťanských zemí, kterou jsou vinni zdejší obyvatelé. Avšak reálné historické důvody jsou daleko prozaičtější – mimo jiné to byl záměr nalézt vhodné území, v němž by Tataři našli dostatek obživy – ADÁMEK 1999, 10nn.

v obecných představách lidových vrstev raného novověku figurují často coby hrozba Turci a Tataři pospolu.^{153,154}

2.3.5. Některé obtíže Turků

Křesťané se potýkali s mnohými vnitřními problémy, které jim byly v boji s Turky na překážku; bude o nich pojednáno. Potíže a vnitřní rozpory se ovšem zjevně zcela nevyhýbaly ani Turkům. Paprocký například obeznamuje čtenáře o velikém sporu mezi dvěma paši: „[...] *vzbuzena byla veliká rozepře a nepřízeň mezi bašemi Sinanem a Feratem.*¹⁵⁵ *Sinan Feratovi připisoval všechno neštěstí, kteréž se dalo v Uhřích tak, že by on byl původ a příčina toho všeho, že tak mnoho vojska zbito a tak mnoho pevností odňato jest. A mimo to jiné rozličné příčiny vyhledával, pro kteréž by mohl sultána naň rozhněvati. Naproti tomu byl Ferat a vyčítal Sinanovi nevěru, nedbanlivost i bázeň, kterouž ukázal, když z pevnosti do pevnosti jako strašlivý holub z hnízda do hnízda před nepřítelem ledva se ukazujícím utíkal*“. Jeden z nich se snažil sultánovi zalíbit, aby si zajistil lepší pozici: „*Aby se pak Ferat před sultánem z toho všeho lépeji vyvedl, z čehož byl obžalován před ním, jel k němu do Porty, kdež velikými dary při jiných bašatech etc. přízeň a lásku sobě vyjednával*“. To se mu ovšem nepovedlo: „*Kteříž měli jeho ještě sultánovi zoškliviti*“. Jeho osud byl takovýto: „*A vtom jej zachvátilo přísné poručení sultána, kterýž ho hned bez meškání v tejném místě zaškrtniti rozkázal.*¹⁵⁶ *Což učinil nejvíce proto, že jest nalezen byl jeden list vlastní rukou Fereta, psaný k Tatarům, v kterémž on jim*

---

¹⁵³ Například v kramářské písni s incipitem „*S tou největší horlivostí pospěšte sem s ochotností*“ Panna Maria promlouvá k poutníkům tato slova: „*Blíže saských hranic stojím, žádného se nic nebojím, nechť jsou Turci, Tataři, mé jméno je porazí*“ – *Píseň nová k Panně Marii Bezděžské. Všem věrným poutníkům k potěšení vytištěná.* Převzato z: http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=SPAL_148, citováno 5. 7. 2020.

¹⁵⁴ Konečně, v *Kvalu na pohany* nemá Paprocký na zřeteli pouze osmanské Turky, ale i Tatary, zkrátka veškeré „pohany“, kteří kdy ohrožovali jeho domovinu a přilehlé země.

¹⁵⁵ Serdar Ferhat Paša (zemřel 1595), osmanský velkovezír.

¹⁵⁶ To odpovídá skutečnosti, skutečně byl v říjnu roku 1595 uškrcen – HAMMER-PURGSTALL 1837, 303.

radil, aby nevjížděli do Uher. Potom vzato z pokladu jeho pětkrát sto tisíc, kterážto suma složena byla do císařské pokladnice“. Nejinak měl skončit druhý paša, ve snaze zachránit svůj život se však zachoval daleko prozíravěji, a tak smrti unikl: „Sinan baše tolikéž již zajat byl a sultánovi oddán, ale že daroval pochlebníkům císařským sto tisíc zlatých, šťastněji než Ferat baše skrz ně zase přišel k milosti“. Ba co více, dokonce se brzy dočkal společenského vzestupu: „A že pak brzo umřel Ališ baše, sultán učinil Sinana baši vezír bašetem, tj. nejvyšší radou svou, a dal na jeho místo Achmeta“.¹⁵⁷ Jindy promluvil naprosto otevřeně o nepříznivých tureckých poměrech jeden janičář, „věkem již sešlý (ale rytíř znamenitý)“, a to přímo před sultánem Mehmedem III., což, jak vyplývá z dalších oddílů, byl čin dosti odvážný, nehledě na to, že pronesl řeč značně smělou; zkrátka v ní ilustroval, že je něco shnilého ve státě osmanském. Začal ji takto: „Nejneprěmoženější císaři (tj. sultáne¹⁵⁸), dlouho-liž tebe budou bašata a jiní hejtmani vojska tvého oklamávati, dlouho-liž se jim s tvým i poddaných tvých nebezpečenstvím dopouštíš hyndrovati?¹⁵⁹ Zdalíž nevíš, jak nenáležitě a zrádně skrz nadutost svou a pejchu s otcem tvým zacházeli i nyní s tebou zachází, jak zrušíce ustanovení pokoje proti bohu a proti křesťanskému císaři vojnu neslušnou začínají? Otevři oči tvých a pohleď, jaká jest zrada a jak nenáležitě moci tvé užívají!“ Dále připojil kritiku nepoctivého získání Rábu, které bylo představeno výše: „Sinan baše nad jiné chce býti chválen, že Rábu dostal. A on ho ne rytířským způsobem, tak jakž zvykli předkové tvoji činiti, opanoval, ale jej zrádně penězi koupil, sumou právě nesčíslnou, kteroužto škodu nenabytou rozvaž, jak budeš moci sobě nahraditi. Ó Rábe, Rábe, velkés ty radosti příčinou, jako by tím, že vzat jsi, všemu

---

¹⁵⁷ PAPROCKÝ 1982, 316.

¹⁵⁸ I pro něj je totiž někdy voleno označení „císař“ či „císař turecký“. Obecně byly ve snaze zpřístupnit osmanské realie podobné pojmy leckdy převáděny tak, aby byly srozumitelné křesťanskému myšlení, v zápiscích Marka Bydžovského z Florentina dokonce sultán promlouvá v latině – BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 77n.

¹⁵⁹ Překážet.

křesťanstvu záhuba nastálena!“ . Zašel však ve své kritice ještě mnohem dál a jeho promluva vyznívá každým slovem naléhavěji: *„Ale jistě v tom, císaři, omýlen budeš. Sedmihradská, Valaská, Muldavská i Bulgarská země, jenž byly tobě jako za špízernu, odkudž městu tvému Konstantinopoli i všem krajinám tvým živnost dostatečně dávána, již nejsou pod správou tvou. Kterak tehdy sebe i krajiny tvé, ať mlčím o onom převelikým vojsku tvém, kteréž nyní v Uhřích jest, vychováváš? Chléb, víno, oves draho velmi prodávají a ty potřeby u sedlákův nyní těžko jest naleznouti. Hladem moře i dobytek tvůj i lid tvůj. Koně tvoji snadno do Uher vešli, ale ani ti, ani žoldnéři nebudou se míti čím vychovati.*“ Nejadresnější byl však v samém závěru, v němž usvědčuje vládce z toho, že si tuto situaci dobře si uvědomuje, nicméně schválně ji přehlíží, nechce si připustit její závažnost a logicky tak nedbá na nápravu poměrů: *„Víš dobře o takové nouzi, jenom že nechceš očí tvých pozdvihnouti, aby vzhlédl na služebníky své, jak oni na tvého, ani obecného dobrého, ale svého toliko užitku vyhledávají.*“ Je nadbytečné dodávat, že sultánovi se vůbec nelíbilo, co slyšel. Proto okamžitě rozkázal *„jej pod stráž vzíti a pilně se vyptávati, od koho by navedený a pro které příčiny takové věci tak směle před císařem mluvil“* . Jeho jediným štěstím bylo, že se jej zastali jeho kolegové z jednotky: *„Ale jantčáři sešli se všichni nejináč, než jako by se na nepřítel obořiti chtěli, Vasnodu z vězení vzali a učinili mezi sebou přísahu, že ho chtějí, dokud' jim hrdel postačovati bude, brániti, jestliže by se kdo naproti tomu postavil“* .¹⁶⁰

K největším pohromám tureckého obyvatelstva patřil jistě již zmíněný hladomor, zvláště pokud se ještě spojil s morem. Obě rány Konstantinopol čas od času postihovaly, jednou proto musel sultán přikázat *„všem vyjeti z města, kteříž od dávných let v něm bydleli, aby totižto k bydlení jiné místa sobě vyhledávali“* .¹⁶¹ Jindy však turecký panovník odmítal připustit, aby se mu

---

¹⁶⁰ PAPROCKÝ 1982, 268n.

¹⁶¹ Tamtéž, 347n.

nějaké katastrofy vůbec pokoušely změnit plány: „[...] *ač veliký mor byl i hlad v Konstantinopoli i ve všech krajinách sultána tureckého a k tomu nesčíslný počet lidu v bitvách rozličných pomordováno, však ten tyran předce vojnu začatou s křesťanským císařem nepohnutedlně vykonávati umínil*“.¹⁶²

---

¹⁶² PAPROCKÝ 1982, 315.

3. Popis vybraných bitev a jiných událostí

3.1. Některé události do roku 1526 a jejich aktéři

3.1.1. Albrecht II. Habsburský a Jiří Branković

Největší pozornost bude v práci věnována událostem 16. století, počínaje prvním tureckým obléháním Vídně. To však není rozhodně začátek bojů s Osmany, nebude proto od věci krátce načrtnout některé situace předešlé. Turecké hrozbě nemuseli čelit až Habsburkové v Paprockého současnosti, řešit ji musel například již Albrecht II. Habsburský: „*Císař také měl chuť na Poláky pro škody panství svého se vymstiti, ale pilnější potřeba byla proti Turkům, nebo Servií a Rafcií Jiříka, despota krajiny, kterýž byl v ochraně králův uherských, velmi byli vyhubili, i zámek Senderov oblehli, na kterémž byl Jiřík syna Štefana zanechal a sám do Uher odjel, žádaje pomoci, aby syna z těžkosti a zámek z nebezpečnosti vysvobodili, proti čemuž Uhři nebyli [...], nebo jak byli směli v bitvě, tak též byli ustavičně k ní hotovi, avšak se rychle vypraviti nemohli, neb je pohan předběhl a zámek dobyl. Štefana jal a oslepiti dal*“.¹⁶³ Výprava zetě a dědice císaře Zikmunda, jenž jako první spojil rakouské vévodství s českými zeměmi a uherským královstvím,¹⁶⁴ však neměla dlouhého trvání, nedaleko Ostřihomi zemřel na úplavici. Nedočkal se tak narození syna Ladislava, budoucího uherského a českého krále, tradičně nazývaného Pohrobek.¹⁶⁵ Druhou důležitou postavou zmíněnou v Paprockého promluvě je Jiří (Djordje)¹⁶⁶ Branković, srbský despota v letech 1427–1456. Srbská despocie se v té době potýkala s expanzí Osmanů, kteří se k ní odhodlali po několika desetiletích vnitřních rozbrojů. Tvrdou ofenzivu však zahájili až po

¹⁶³ PAPROCKÝ 1602, 159 (Kniha první).

¹⁶⁴ Řeč je o Zikmundovi Lucemburském – VEBER 2002, 181.

¹⁶⁵ VEBER 2002, 182.

¹⁶⁶ Někdy též Đurađ.

smrti Štěpána Lazareviče, čelit jí tak musel jeho následovník a synovec Jiří. Ten se musel vyrovnat mimo jiné se ztrátou Bělehradu, který připadl Uhrům. Nechal rychle vystavět pevnost Smederovo, z níž učinil své sídlo a nové centrum despotoviny, získal podle ní dokonce přízvisko „Smederevec“.^{167,168} Právě tato pevnost stála Turkům v cestě jejich přímému útoku na uherské území. Po tříměsíčním bránění jim ovšem odolala a nezabránila jim tak vyplnit celou despotovinu. Jiřímu Brankovičovi nezbylo než s rodinou najít útočiště v Uhrách, nepomohla mu ani spřízněnost se sultánem Muradem, jenž se oženil s jeho mladší dcerou Marií-Marou.¹⁶⁹

3.1.2. Vladislav III. Varnenčik¹⁷⁰ a Ladislav Pohrobek

Albrechtovo náhlé zesnutí přineslo Uhrám nástupnickou krizi, která vyústila až v občanskou válku. Oba možní adepti trůnu – Albrechtův syn Ladislav i polský král Vladislav, měli své podporovatele.¹⁷¹ Důležitým kritériem byl právě i potenciál postavit se osmanským výbojům – papežský stolec uznal potřebu mezinárodní křížové výpravy a dožadoval se jí i byzantský císař Jan VII., který byl dokonce svolný k opětovnému sjednocení západní a východní křesťanské církve pod římským vedením.¹⁷² Paprocký k tomu píše: *„Takové štěstí krále Ladislava, když po všem křesťanstvu rozhlášeno bylo, od mnohých králův k němu poslové jeli, i od Jana Paleologa císaře konstantinopolského, vinšujíc jemu šťastného panování, a k začaté vojně ho nutili, slibující mu*

---

¹⁶⁷ ŠESTÁK 1998, 75.

¹⁶⁸ Pevnost je zajímavá i z architektonického hlediska – byla postavena podle byzantského vzoru ve tvaru trojúhelníku a měla 25 věží.

¹⁶⁹ ŠESTÁK 1998, 75.

¹⁷⁰ Podle města Varny, u něž se konala bitva, která se mu stala osudnou.

¹⁷¹ KONTLER 2001, 98.

¹⁷² Tamtéž, 100.

*pomoc dáti, zvláště papež Eugenius s knížetem benátským, jenuenským¹⁷³ a s Filipem, knížetem burgundským, vojsko odeslati připověděl“.*¹⁷⁴

Razantnější zásah proti Turkům byl ovšem očekáván spíše od Vladislava, který si byl jeho důležitosti vědom: *„Toho roku (1440) Vladislav, král uherský a polský, vida velikou nestálost Amurata¹⁷⁵, krále tureckého, staral se, aby mohl proti němu vojnu zdvihnouti, nebo Amurates, nepochybujíc o vnitřních vojnách mezi Uhry, umínil všecku Ráckou a Sedmihradskou zemi opanovati a protož i Bělehrad již oblehl“.*¹⁷⁶ Nezapomínal ani na diplomacii: *„Poslal nejprve Vladislav posly své k Amuratovi, do Brohosta z rodu Nalenčův a Lukáše z Gorky, prosíc, aby dobývání Bělehradu zanechal a pokoj s nimi stvrzený stále zachoval. Tyran oslyšev posly, předsevzetí své vykonával a vzkázal zase po nich, jestliže Vladislav jemu ostatek země Rácké s Bělehradem postoupí, že pokoj zachová“.*¹⁷⁷ Mladému králi se dostalo podpory od křesťanstva, mnoho si sliboval také od Uher: *„V tom legát papežský velikou pomoc od papeže a jiných pánův a králův křesťanských připovídal. K tomu král měl nemalou naději v Uhřích, kterýmž se šťastně proti pohanům vedlo“.*¹⁷⁸ Vývoj jeho rozhodnutí vydat se proti Osmanům je popsán takto: *„Nutilo k té vojně krále a všechny pány uherské nejvíce smilování nad Jiříkem Despotem, pánem země Albánské a Rácké, kteréž mu Turek odjal a syny oslepiti dal. Protož dotčený Jiřík ustavičně pomoci žádal a k jednomu každému pánu jezdic, prosil, aby na své panství dosazen byl. Poselství také naduté, kteréž vypravil k králi žádajíc tributu ročního a poddání Bělehradu, krále k hněvu i pány uherské popudilo. Protož Vladislav král položil sněm při slavnosti seslání*

---

¹⁷³ Janovským.

¹⁷⁴ PAPROCKÝ 1602, 164 (Kniha první).

¹⁷⁵ Murad II. (1404–1451).

¹⁷⁶ PAPROCKÝ 1602, 162 (Kniha první).

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Tamtéž.

*Ducha svatého, léta 1443, na kterémž jednomyslně vojna proti Turku vypověděna“.*¹⁷⁹

3.1.3. János Hunyadi

Výraznou osobností protiturecké obrany byl v 15. století sedmihradský šlechtic János Hunyadi. Odměnou za své služby jej Vladislav jmenoval sedmihradským vojvodou, županem několika žup a správcem solného monopolu, také střežil Bělehrad a celou jižní obrannou linii.¹⁸⁰ Oblast jeho působení východně od Tisy byla místem jedinečného pokoje mezi jinak všudypřítomnými boji a byla mu tak vhodnou základnou pro výpravy proti Osmanům. Výrazně na sebe v tomto ohledu upozornil na počátku čtyřicátých let patnáctého století, když nejprve roku 1441 s Turky úspěšně bojoval na srbském území, o rok později zničil jejich obrovskou armádu plenicí jižní Sedmihradsko a následně nad nimi zvítězil v bitvě u řeky Ialomița ve východním Valašsku, porazil tehdy oddíly rumelijského beglerbeje¹⁸¹ a vrchního velitele osmanských sil v Evropě.¹⁸² Jeho zásluhy Paprockému neušly: „*Neb kromě toho, že Amurat s velikou hanbou a škodou od Bělehradu odstoupiti musel, Jan Hunyad třikrát Turky porazil: nejprvé v Bělehradu, podruhé v zemi Sedmihradské, potřetí v Vaškapu na pomezí sedmihradském Mezitha baši Meza, bojovníka znamenitého i s synem zabil, a Sciaba Zadina druhého baši s velikým strachem k utíkání přinutil“.*¹⁸³ Není proto divu, že na sedmihradského vojevůdce obrana velmi spoléhala, právě on byl papežem jmenován vůdcem mezinárodní křížové výpravy. Za „dlouhého tažení“ v zimě

---

¹⁷⁹ PAPROCKÝ 1602, 163 (Kniha první).

¹⁸⁰ Střežením jižního obranného systému navazoval na odkaz Zikmunda Lucemburského. A to úspěšně – trvalo 65 let, než Turci zopakovali ofenzivu podobnou obléhání Bělehradu – KONTLER 2001, 103.

¹⁸¹ Osmanský titul.

¹⁸² KONTLER 2001, 99.

¹⁸³ PAPROCKÝ 1602, 163 (Kniha první).

1443–1444 postupovala obrovská armáda pod vedením Vladislava III. a Jánose Hunyadiho až k Sofii.¹⁸⁴ V Diadochu se o ní píše: „*Král bez meškání Hunyada s desíti tisíci lidu výborného, mezi kterými i Poláci byli, vyslal, lid ten vskočiv do vojska tureckého, pohanův velmi mnoho porazil, takže jich třidceti tisíc na placu zůstalo a čtyři tisíce zjímáno. O čemž Bonfinius¹⁸⁵ píše, že se to stalo ne tak pro smělost a zmužilost vojákův, jako pro řeč slovanskou, kterouž mluvili Poláci, nebo skrze to všechna země Bulharská jim se poddávala. A tak přišli až k pomezím makedonským, kdež trefili na veliké vojsko pohanské s Karambekem, přítelem Amurata, kterýž byl hejtmanem nad větším vojskem asiatským*“.¹⁸⁶ Chrabrost tolik zdobící Hunyadiho zjevně nechyběla ani Vladislavovi: „*Král jim tak zmužile odpíral, že vítězství obdržel a Karambeka jal, jiné mezi hory a skály rozehnal, kdež stany své měli až do večera. Dobýval jich král s nemalou lidu svého škodou, ano i s velikým svého zdraví nebezpečenstvím, neb sám král několikráte byl z luku postřelen. Tak Kalimachus¹⁸⁷ i Dlugoš¹⁸⁸ o té vojně vypravují*“.¹⁸⁹ Srbský despota a sedmihradský vojevůdce však byli ve své snaze zřejmě ještě horlivější: „*Bonfinius pak nětco přidávaje, poněvadž k vůli krále Matyáše¹⁹⁰ kroniku uherskou sepsal, praví, že když vojsko královské pod hory přišlo, pro těžkost přepravy a pro zimu velikou, nečekajíc, aby bylo rozpuštěno, nazpátek se obrátilo, ačkoli Huniades a Jiřík Despot proti tomu byli*“.¹⁹¹

---

¹⁸⁴ KONTLER 2001, 100.

¹⁸⁵ Antonio Bonfini (1427–1503), italský humanista a básník. Působil na dvoře uherského krále Matyáše Korvína, jenž mu zadal úkol vytvořit kroniku zaznamenávající uherské dějiny. Vznikla roku 1497 pod názvem *Rerum Ungaricarum decades*.

¹⁸⁶ PAPROCKÝ 1602, 163 (Kniha první).

¹⁸⁷ Filippo Buonaccorsi, zvaný Callimachus (1437–1496), italský humanista, spisovatel a diplomat působící v Polsku.

¹⁸⁸ Jan Długosz (1415–1480), polský letopisec, diplomat, voják, biskupův tajemník.

¹⁸⁹ PAPROCKÝ 1602, 163 (Kniha první).

¹⁹⁰ Matyáš Korvín (1443–1490), král uherský, chorvatský a český.

¹⁹¹ PAPROCKÝ 1602, 163n (Kniha první).

Ačkoli Hunyadiho chrabrost vyniká i vedle Vladislava: „*A tak král z toho místa nebezpečného vyšel a Huniades s druhým vojskem, že se pomalu za nimi bral, aby král bezpečnější odjezd měl, protož že potom sám Huniades s Turky se potkal a je rozehnal, prvé nežli král jemu pomoci dodal. A tu praví, že by Turky znovu až do hor honili [...]*“,¹⁹² Paprocký jakožto Polák sledoval s nelibostí, že je v některých líčeních polský král ve vojevůdcově stínu, byť je motivace onoho pisatele jasná: „*Mnoho Bonfinius kvůli tomuto králi Matyášovi psal, kterýž o sobě častokráte více psáti poroučel, nežli jest dokazoval (neb Huniades byl otec jeho vlastní) a krále Vladislava šťastně bojujícího s pohany zpomínati pomíjel*“.¹⁹³ S hrdostí však spisovatel konstatuje, že na každý pád je polský podíl na vítězství znatelný: „*Ale jakkoliv se stalo, jistě Poláci mnoho tehdáž s králem svým způsobili, jízdní i pěší, nebo udeřivše na jízdu pohanskou, koňům nohy podtínal a Turkům hnáty přeráželi*“.¹⁹⁴

3.1.4. Pád Konstantinopole

Ačkoli se János Hunyadi jistě těšil velkému uznání za svoji úlohu v protiturecké obraně, nedostávalo se mu všeobecné důvěry. Jiří Branković dokonce, přes protesty svých poddaných, raději uzavřel s Turky příměří, aby zachoval v Uhrách příznivé poměry do dospělosti Ladislava Pohrobka, než by umožnil další vzestup vojevůdci moci. Lze tak vyrozumět z Paprockého vyjádření: „*Toho času Machomet, král turecký, po smrti otce svého, umínil ne vojnu, ale chytrým pokojem s křesťany zacházeti. Protož poslal nejprve macechu svou k Despotovi, otci jejímu na Smederov, skrze kterouž učinil s Despotem příměří, však tak, aby mu Jiřík Despot každého roku patnácte set lidu jízdného k jeho potřebě vyslal, a k tomu patnácte tisíc uherských zlatých*

---

¹⁹² PAPROCKÝ 1602, 164 (Kniha první).

¹⁹³ Tamtéž.

¹⁹⁴ Tamtéž.

platu ročního dával. Povolil tomu Despot pro pokoj, ač poddaní z toho se horšili, jimžto on takto se vymlouval: musel jsem (řka) to učiniti, pro slušné příčiny, dokavadž by král Ladislav nedorostl, aby v Uhřích kraloval, neb Hunyadovi nevěřím“.¹⁹⁵ Ústupek z taktických důvodů zřejmě nebyl v těchto konfliktech ničím ojedinělým, přistoupila k němu zjevně občas i turecká strana: „Druhého roku král Vladislav, když se s větší silou a rytířem Depotem a Huniadem proti pohanům strojil, přijelo poselství turecké chtěje Karambeka vyplatiti, za kteréhož padesáte tisíc dukátův dávali a pokoje žádali. Což Amurates proto učinil, že se obával všech králův křesťanských spolčení, poněvadž jednoho toliko krále velikou sílu poznal. K tomu přišla naň vojna veliká v Asii s karamanským¹⁹⁶ knížetem, proti kterémuž se musel vystrojiti“.¹⁹⁷

Jestliže však v Uhrách získali pokoj, jinde o něj museli křesťané přijít: „Toho času dobyli Turci Konstantinopole, kteréhož roku Machomet počal se psáti císařem řeckým, k čemuž jemu dopomohlo příměří nahoře učiněné“.¹⁹⁸ Stalo se tak roku 1453. Mehmed II., jenž znemožnil italským lodím zásobování města, poslal k císaři Konstantinovi XI. poselstvo s žádostí o kapitulaci. Císař ovšem odmítl, proto nechal sultán promluvit děla, která zanedlouho prolomila hradby. Útočníci měli obyčej ušetřit města, která se jim vzdala. Ta ostatní, jako Konstantinopol, ovšem podléhala několikadennímu plenění. Byly drancovány kostely, kláštery, ničení neušel ani chrám Boží moudrosti, útočiště zoufalých křesťanů, který je ovšem neochránil. Sultán se pokoušel zastavit řádění svých vojáků, což se mu podařilo pouze v případě chrámu Boží moudrosti, který byl neprodleně přeměněn v mešitu.^{199,200}

¹⁹⁵ PAPROCKÝ 1602, 166 (Kniha první).

¹⁹⁶ Podle Karamanu, dnešní turecké provincie nacházející se v jižní části Malé Asie.

¹⁹⁷ PAPROCKÝ 1602, 164 (Kniha první).

¹⁹⁸ Tamtéž, 168.

¹⁹⁹ HRADEČNÝ 1998, 217.

²⁰⁰ Roku 1934 byl chrám Boží moudrosti čili Hagia Sofía z nařízení tehdejší turecké hlavy státu Mustafy Kemala Atatürka sekularizován a přebudován na muzeum. V roce 2020 však nejvyšší turecký soud toto rozhodnutí zrušil a podle dekretu současného tureckého prezidenta

Město nemělo žádnou šanci se ubránit – uvádělo se, že Turci disponovali 165–400 tisíci ozbrojenci, přitom Konstantinopol bránilo něco mezi 4 000–7 000 vojáky. Panovníka bylo mezi padlými obtížné identifikovat, byl tak za něj prohlášen zemřelý s vyšitými orly na punčochách. Podstatná část vojáků pocházela z Janova a Benátek, samotní konstantinopolští, pokud mohli, ujížděli kvapně na Krétu, Jónské ostrovy či přímo do Itálie. Nejen, že obyvatelé města neprojevíli jednotu v obraně, některým vidina osmanské nadvlády vlastně ani nevadila. S možností zavedení církevní unie měl například byzantský státník Lukas Notaras pronést výrok: „*Raději uvidím v Konstantinopoli turecký turban než papežskou tiáru*“. Po tureckém dobytí se někteří přeživší příslušníci palailogovského rodu dokonce dali k sultánovi do služby.²⁰¹

Mehmed II. tímto ukončil tisíciletou byzantskou říši, zamýšlel však převzít její dědictví, a odtud pak měly pramenit jeho výboje. Této jeho argumentace a možnosti ospravedlnění vpádů do Evropy si všimli už Paprockého současníci, Bydžovský z Florentina píše: „*Řikával Soliman často, že jemu vlastně přináleží císařství římské i všech západních končin, protože on jest pravý a řádný nápadník a dědic císaře Konstantina I., kterýž stolici císařskou z Říma do Byzantium přenesl*“.²⁰² Turci však nebyli jediní, kdo si tuto tradici nárokoval. Poté, co byla Sofie, neteř císaře Konstantina XI., provdána za moskevského velkoknížete Ivana III., Ivan se s odvoláním na tuto přízeň prohlásil císařem neboli carem, Moskva se mu stala „Třetím Římem“ a měla být pravým dědicem byzantské říše a záštitou čistého pravoslaví.²⁰³

Recepa Tayyipa Erdoğana byl chrám opět přeměněn v mešitu. O zprávě informovala světová média, například deník Times – <https://www.thetimes.co.uk/article/christians-alarmed-as-hagia-sophia-reverts-to-mosque-0xkjjb370>.

²⁰¹ HRADEČNÝ 1998, 217n.

²⁰² BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 115.

²⁰³ HRADEČNÝ 1998, 218.

3.1.5. Štěpán III. Veliký

Zajímavou postavou je i Štěpán III. Veliký, moldavský hospodar.²⁰⁴ O jeho činech je psáno: „*Toho roku (1475) sto a dvamecítma tisíc Turkův do Valašské země vtrhlo. Což slyše vojvoda, sebral lid, takže všeho měl třiceti sedm tisíců a šacujíc lidu tureckého jednom za patnácte tisíc, svedl s nimi bitvu, kteráž trvala sedm hodin, s takovým štěstím, že křesťané zvítězili. Turkův veliké množství zbito, uztopeno, kteří pro hlubokost řeky vyplinouti nemohli*“.²⁰⁵ Příkladná je jeho zbožnost a skromnost, která, aby zvláště vynikla, je stavěna vedle poněkud zistištějšího a sebestřednějšího jednání: „*Štefan vojvoda děkuje Pánu Bohu z toho čtyři dni o chlebě a vodě se postil, prikazujíc lidu, aby to vítězství samému Pánu Bohu připisovali, a ne jemu. Matyáš²⁰⁶ pak je sobě přivlastňoval, pišíc pánům křesťanským, a zvláště papeži*“.²⁰⁷ Štěpán je v Paprockého očích nikoli pouze pokorný, ale též rozhodný muž: „*Ale Štefan rozeslav vězně, králi polskému 36 a papeži šest nejznamenitějších, o tom ovšem správu dal. Vypravil i k Turku posly s daní neb tributem, stěžujíc sobě pro škody, a žádaje, aby jich činiti nedopouštěl. Turek přijav tribut, legáty dal do vězení, neb mu líto bylo vojska tak možného potom je vypustiti, a z odění na divadlo svlécti poručil. Štefan pak byl hotov odpírati, jestliže by Turek se mstíti chtěl*“.²⁰⁸ Paprocký barvitě líčí Štěpánovu zbožnost a udatnost, k tomu je ovšem třeba dodat, že jej zaměstnávaly nejen starosti vzešlé od Osmanů – roku 1462 musel uznat svrchovanost polského krále nad Moldavskem²⁰⁹ a tentýž akt byl nucen zopakovat poté, co na něj v roce 1485 vytáhl Kazimír IV.²¹⁰ Tlaku z obou stran již moldavský hospodar nebyl s to čelit a o rok později se poddal

---

²⁰⁴ Výraz slovanského původu s významem „pán“ či „vládce“.

²⁰⁵ PAPROCKÝ 1602, 181 (Kniha první).

²⁰⁶ Korvín.

²⁰⁷ PAPROCKÝ 1602, 181 (Kniha první).

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ ŘEZNÍK 2010, 89.

²¹⁰ Tamtéž, 92.

tureckému sultánovi. Ani poté však ještě nesložil zbraně, v září roku 1502 ovládl na polský úkor Pokutí.^{211, 212}

3.1.6. Mírová smlouva

Ačkoli během tažení nedobyli Vladislav s Hunyadim nazpět žádné území, už jen to, že se jejich armáda vrátila z několika bitev neporažena, způsobilo pozdvižení na obou stranách. Křesťanská koalice se v reakci začala chystat na křížové tažení se smělým cílem osvobodit celý Balkán, zatímco sultán začal naopak velmi rychle usilovat o mír. V mírových rozhovorech, které následovaly, se Murad II. zavázal vyklidit Srbsko a zaplatit jistý finanční obnos, Branković měl pak předat Hunyadimu několik měst a panství za jeho podporu a angažovanost při těchto jednáních.²¹³ Účasten jich byl i polský a uherský panovník v jedné osobě. Okolnosti jsou Paprockým popisovány takto: *„Král Vladislav a všickni páni uherští nebyli proti tomu, poněvadž Turci snažně o pokoj žádali, nevědouce ještě o smlouvě Benátčanův a Jenuenských. Jel tehdy král do Segedín, a předce se na vojnu strojil, aby tím spíše pohany ke všem condiicím přivedl, posly Amurata vyslyšel, kterýž s velikými dary přijeli, a při uherských a polských páních poselství své vyřizovali, žádajíce pokoje za devět let. K tomu král s tou vejminkou dovolil, aby Amurates všecku Ráckou a Albánskou zemi Despotovi (kterémuž přináležela) s dvěma syny jeho navrátil, a to aby v brzkém času vykonal. Což všecko Turci splnili a pokoj s přísahou skrze baši Baltaogla utvrdili“.*²¹⁴ Příměří vyjednané ve východní Evropě ovšem nedovedli ocenit na její západní straně, do Uher seslaný kardinál Giuliano Cesarini zcela odmítal možnost, že by byl potenciál očekávané kruciáty zmařen. Jal se přesvědčovat krále a Hunyadiho, že není třeba dodržovat

---

²¹¹ Historické území rozkládající se na současné západní Ukrajině.

²¹² ŘEZNÍK 2010, 96.

²¹³ KONTLER 2001, 100.

²¹⁴ PAPROCKÝ 1602, 164n (Kniha první).

úmluvy uzavřené s nevěřícími.²¹⁵ Tento apel Paprockému neušel: „*Toho času namluven jest Vladislav, král uherský a polský, skrze legáty papeže Eugenia, aby pokoj s Turkem s přísahou utvrzený zrušil, což se Polákům nevelmi líbilo*“.²¹⁶

3.1.7. Bitva u Varny

Král příměří skutečně zrušil a vydal se znovu do boje ve slavné bitvě u Varny: „*Přepravil se tehdy Vladislav s vojskem přes Dunaj a škody veliké v zemi pohanské činil. V tom mu oznámeno, že Amurates maje lidu sto tisíc z Asie přes moře se přepravil a Benátčany s Jenuenskými k své straně přivedl. Nebyl ještě takovou novinou král přestrašen, ale hnuv se k Varně 20. dne měsíce prosince dostal města, kteréž mu Turci poddali: Tu mu opět noviny přineseny, že nepřítel nazejtří hned po východu Slunce přijeti má. Král byl velmi teskliv pro bolest, kterouž v nohách trpěl*“.²¹⁷ János Hunyadi vymyslel bojové rozestavení, přičemž pravou stranu přenechal Jiřímu Despotovi, králi vymezil prostředek a sám se ujal kraje levého. První turecký útok směřoval na pravý roh, přičemž: „*Velbloudové pohanští splášili koně křesťanům, takže hned Valaši a Muldavané prchli a do Jalacie nad deset mil se rozběhli. Z druhé strany neštěstí na pohany připadlo, neb od Huniada a krále na čtyři míle rozehnáni byli, kteříž utíkajíce všecku Thracii*²¹⁸ *strachem naplnili, pravíce, že všecko vojsko pohanské poraženo jest*“.²¹⁹ Velikým problémem bylo, že zvěsti o nastalém míru způsobily, že část očekávaných posil, zejména ze západní Evropy, k obnovenému tažení nedorazila.²²⁰ Další vývoj tak byl pro

---

²¹⁵ KONTLER 2001, 100.

²¹⁶ PAPROCKÝ 1602, 165 (kniha první).

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ Thrákie, historické území na Balkánském poloostrově, zahrnující dnešní Bulharsko, Řecko a Turecko.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ KONTLER 2001, 100.

křesťanskou stranu nepříznivý, nejvíce pak pro Vladislava: „*Král když rozehnal jízdné pohany, zdali se Huniades s Uhry za Turky pustil, čili tolikož utekl, toho nejistím (ač někteří tak pravili), ale o tom žádné pochybnosti není, že jest tu sám král s malým počtem lidu zanechán, kterýž žádným způsobem ustoupiti nechtěl, ač nemnoho Polákův při sobě měl, kteříž ho v té potřebě dosti dobře ochraňovali*“.²²¹ Jak je již z předešlého souvětí zřejmé, ani neblahé okolnosti nepřiměly křesťanského vladaře ustoupit a „*neohlídaje se tehdy [...] na malý počet lidu svého, udeřil na vojsko janičářské, v kterémž sám Amurates byl. Což vidouc baše asiatský, ten, kterémuž byl lid rozplášen, znovu se na pomoc k Amuratovi obrátil, jemuž král zmužile odporoval, tak že toho baši asiatského svou vlastní rukou zamordoval, a dlouho sobě hrdinsky počínajíc, naposledy od janičářův, a to již při samém večeru, postřelen i proboden jest*“.²²² Porážka byla opravdu drtivá, horší než ta u Nikopole²²³ o půlstoletí dříve. Dvacet tisíc mužů tehdy nemělo proti pětinasobné přesile mnoho nadějí. Zahynul mimo jiné král, papežský legát a několik uherských baronů, s velikým štěstím vyvázl János Hunyadi.²²⁴ Ten však tímto fiaskem z dějin nezmizel – jeho triumfální uhájení Bělehradu 22. července 1456 přimělo papeže k vyhlášení křesťanského svátku. Ač brzy zemřel na mor, jeho odkaz usnadnil cestu na trůn jeho synovi Matyášovi Korvínovi.²²⁵

3.1.8. Bitva u Moháče

Bitva u Moháče je v kontextu turecko-křesťanských konfliktů patnáctého století v českém prostředí událostí jednou z nejznámějších událostí. Zdaleka ne proto, že by byla nejvýznamnější – nejen pád Konstantinopole ji v tomto

---

²²¹ PAPROCKÝ 1602, 165 (Kniha první).

²²² Tamtéž.

²²³ Neúspěšné křížové tažení Zikmunda Lucemburského k záchraně Byzance a Balkánu.

²²⁴ KONTLER 2001, 100.

²²⁵ Tamtéž, 102n.

ohledu jasně překonává – znamenala však náhlou změnu na uherském a zároveň českém trůně, o níž jsou školáci v rámci dějepisu informováni již na základní škole,²²⁶ aby se zorientovali v pořadí vládců Českých zemí. Rovněž Paprocký přisuzuje bitvě náramnou důležitost. Zpravuje o nelehké situaci, v níž se Ludvík Jagellonský ocitl, poznamenané mimo jiné náboženskými rozpory vzniknuvšími z rozličných reformačních projevů. Poznamenává: „*Turek slyše o takových neřádích mezi křesťany, veselil se, a nejvíce z toho, že věděl o nesvornosti Uhrův, kteříž krále mladého měli, a hejtmanův žádných ani vojákův, aby se k boji hoditi mohli. Ovšem někteří páni uherští pohanské chytrosti se obávali, a druzí samými prsty jemu odolati chtěli*“.²²⁷ Ani tak se ovšem Uhři žádným způsobem k válce nechystali, dokud již nebyl mocný nepřítel v dohledu. Vzpomněli si v té chvíli na Pavla Tomoriho, kterému se v minulosti v hejtmanské funkci povedlo ubránit budínský zámek. Vyhledat jej však museli v klášteře, kde toho času sloužil. Šli na něj takto: „*Svlečen tedy jest z kápě Pavel Tomory, a aby v uctivosti větší, učiněn arcibiskupem kolocenským*“.²²⁸ Nechtělo se mu ovšem opustit klášterní prostředí a netoužil ani po takto ctěné funkci: „*Vymlouval se Tomory z ouřadu takového řka, že nebýval při správách hejtmanských, na nichž všeho vojska zdraví záleží, než že přivykl pod hejtmany rukou zmužile bojovati. Ale jsa přemožen prosbami poradil, aby co nejrychleji pomoci od blízkých sousedův žádali*.“ Žádost byla poslána do Čech, Moravy a Slezska. Jedna osoba toto spojení sil neviděla ráda, a to uherský biskup, obával se totiž, že když se král s pomocí cizího vojska Turkům ubrání, změní se jeho vztah k Uhrům k horšímu. Tyto obavy byly vzhledem k výsledku bitvy samozřejmě plané, a Paprocký naopak vnímá vojenskou pospolitost ryze pozitivně, nadto si stýská, že se nepodařilo

---

²²⁶ Například HROCH 1991, 93. Tato zjevně vcelku kvalitní učebnice navíc podává dětem ucelené poznatky k tomuto tématu, vyčleňuje za tím účelem kapitulu *Porobení jižních Slovanů osmanskými Turky a konec Byzantské říše*, Tamtéž, 76–79.

²²⁷ PAPROCKÝ 1602, 198.

²²⁸ Kaločským, podle již dříve zmíněného města Kalocsa.

domluvit pomoc čtyřiceti tisíc mužů sedmihradského vévody, protože kdyby je ten vyrazil podpořit, „*nikdá by byl Turek nad Uhry nezvítězil*“.²²⁹ Vlastně bylo jmenování kaločského arcibiskupa generálním kapitánem zřejmě jediným správným strategickým rozhodnutím, které Ludvík ve snaze o zlepšení uherských poměrů tři roky před nastalou bitvou udělal. Tomori se po boku Jana I. Zápolského vyznamenal v boji s Turky několikrát.²³⁰

Armáda sultána Sulejmana zahájila roku 1526 tažení, které si kladlo za cíl úplný rozklad Uherského království. To až do června neučinilo téměř žádná opatření, až poté poněkud zbrkle svolávalo vojsko a zabavovalo liturgické předměty, z nichž byly raženy potřebné mince.²³¹ Naopak Sulejman I. se připravil pečlivě, mimo jiné pro hladší průběh uzavřel mír s Benátkami a Polskem.²³² Hned na samém počátku řešil Ludvík otázku, zdali by měl čekat na další vojska, nebo okamžitě na Turky udeřit, obávaje se, aby nebyl obklíčen přímo u budínských zdí. Vojáci v ní však měli jasno: „*Zvolali Uhři všickni, aby taženo bylo proti pohanům, dokavadž čas jest k dosažení místa a k boji příhodného*“. Král se tedy vydal na cestu, ovšem velmi zarmoucen, neboť hned za budínskou branou s ním padl jeho kůň na kolena, což bylo vykládáno jako zlé znamení. Za králem vyjeli všichni páni a biskupové, poněvadž: „*obyčej jest, když král do pole vytáhne, aby všecko rytířstvo při něm nalezeno bylo*“. Disciplína mužstva byla hrozná, mnozí odmítali přijmout osobu hejtmana Pavla Tomoriho, nešli v jednotném rozestavění, odmítali poslušnost, zkrátka „*majíc nepřitele (jako řka) přede dveřmi, však předce v nesvornosti trvali*“. Odmítali i radu, kterou přispěl přítomný šlechtic Ambrož Šarkán, totiž aby nedovolili Turkům dostat se přes řeku Drávu. Bylo v silách šestitisícové armády se o to postarat, avšak bylo to zamítnuto se slovy, že „*není věc*

---

²²⁹ PAPROCKÝ 1602, 198 (Kniha první).

²³⁰ KONTLER 2001, 120.

²³¹ Tamtéž.

²³² TOMÁŠ 2016, 125.

slýchaná, aby se Uhři Turkův strachovati měli“. Avšak důsledkem této pýchy „přeplavili se Turci bezpečně a již k bitvě s Uhry v šiku stáli, na což Uhři sotva pomyslili“.²³³ Bez žoldnérů z Českého království, posil z Chorvatska a oddílů vojvody Zápolského, které vůbec nedorazily, čelilo asi 25 000 mužů asi trojnásobné přesile.²³⁴ Bylo nasnadě, že situace není zdaleka dobrá, varadínský²³⁵ biskup již tehdy vyjevil své přesvědčení, že pod Tomoriho vedením nalezne smrt mnoho křesťanů: „*zkřikl o deset tisíc mučedníkův, o kterýchž církev zmínku činí, pravíce, že jich více ten mnich učiní*“. Paprocký se rovněž domnívá, že už tehdy si byl Ludvík vědom toho, že je blízko smrti: „*neb před tím když tázán byl [...], kde by večereti chtěl, odpověděl: Pán Bůh ví, kde dnes večer večereti budeme*“.²³⁶

Bitva samotná byla krátká a její výsledek pro křesťanskou stranu katastrofální, a to i přes počáteční poměrně slibný útok uherské lehké jízdy.²³⁷ Vykreslení atmosféry následné bitvy nenechá nikoho na pochybách, že se jednalo vcelku o jasnou záležitost: „*I přiblížili se pohané k Uhrům s křikem hrozným a z děl střelíti poručili, z čehož posel dým hustý, že vojsko vojska se dotříti nemohlo. Ač škody střelbou neučinili, neb koule přes vojsko litaly, Uhrův množství hned po vystřelení děl uteklo, a nejvíce těch, kteříž ústy Turky mordovati chtěli, sami toliko pěší utíkati nemohouce, bojovali, až zbiti byli. Nedaleko od nich padl Pavel Tomory, jehožto hlava císaři odeslána*“.²³⁸ Mnoho mužů našlo smrt ve vodách Dunaje, na bitevním poli zůstalo nejméně 10 000 pěšáků, v podstatě celé jezdeckto a 35 baronů a prelátů, Tomoriho nevyjímaje.²³⁹ Smrt krále nebyla zahrnuta v tureckém plánu, o čemž vypovídá

---

²³³ PAPROCKÝ 1602, 199 (Kniha první).

²³⁴ KONTLER 2001, 120.

²³⁵ Biskupství Velký Varadín či velkovaradínská diecéze, diecéze římskokatolické církve ve městě Oradea v Rumunsku.

²³⁶ PAPROCKÝ 1602, 199 (Kniha první).

²³⁷ KONTLER 2001, 120n.

²³⁸ PAPROCKÝ 1602, 199 (Kniha první).

²³⁹ KONTLER 2001, 121.

věta: „*Krále Ludvíka poručil pohan beze všeho ourazu jíti, rozumějíc ho býti hodným dlouhého kralování*“. Stejně ji však našel v bahništi nedaleko Dunaje, kde utonul. Vdova, královna Marie Habsburská, velmi stála o nalezení jeho těla, což se nakonec povedlo a mohl tak být ve Stoličném Bělehradě²⁴⁰ pochován. Údaje o jeho věku nejsou zcela jednotné: „*Měl tehdáž věku svého nezouplna dvaceti let, ač někteří toho dokládají, a dva měsíce přidávají, proto, že se narodil léta 1506 v ochtáb*²⁴¹ *svatého Jana Křtitele [...]*“.²⁴²

3.2. První obrana Vídně

Dost možná nejatraktivnější část bude pro běžného dnešního čtenáře představovat popis prvního osmanského dobývání Vídně – třebaže boje v jižní a východní Evropě hovoří v raném novověku o osmanských výpadech naléhavě samy o sobě, právě dvojímu vídeňskému obléhání v letech 1529 a 1683 náleží ve své době zcela právem zvláštní místo jakožto nejnápadněji viditelnému ohrožení tehdejší Evropy, přinejmenším na symbolické rovině. Podle Paprockého líčení se Turci k Vídni přiblížili 21. září, kdy „*nejprvnější lermo*²⁴³ *učinil (Turek) před polednem bubnováním a troubením, k strachu popouzejíc*“. Několik vojáků jim jelo vstříc až za bránu, byli však překvapeni velkým křikem a silou přijíždějících nepřátel, takže se stáhli zpět do města, přitom jich bylo sedm zajato a dva zabiti. Poté, co ve špitále Turci „*nelítostivě zamordovali*“ několik lidí, rozhodli se zatím odpočívat. 24. září byli dva ze zajatých vojáků propuštěni, obdarováni penězi a vysláni, aby obleženým podali

---

²⁴⁰ Székesfehérvár, město v dnešním Maďarsku. Paprocký jej označuje jako Královský Bělehrad.

²⁴¹ Oktáv, v katolické liturgii týden slavení po velkém svátku, jenž nachází vrchol v osmém dni. Označení tohoto dne, „osmý“, se přeneslo na celý týden ohraničující daný svátek a onen osmý den.

²⁴² PAPROCKÝ 1602, 199 (Kniha první).

²⁴³ Poplach.

zprávu o síle a moci obléhatele. O dva dny později se Turci přiblížili třem městským branám, Štunbertoru, Kernertoru a Purктору, přitom byli dva zajati. Byli ovšem znovu propuštěni a vysláni, aby obdarováni třemi dukáty demonstrovali, že i Vídeň má dostatek finančních prostředků.²⁴⁴

27. září Turci započali palbu a spálili přitom dva mosty, aby zamezili průchodu do města a zpět. Poté se pokoušeli o útok vždy u jiné z vídeňských bran, ne s velikým úspěchem a se ztrátou na obou stranách, poněvadž tyto pokusy provázela vždy mohutná střelba, při níž byl mimo jiné zasažen pán z Kunštátu, naštěstí pouze do brnění a nebyl tedy zraněn. Touto střelbou se Osmanům dařilo hradby na několika místech probourávat, zmíněná střelba jim ale bránila vrhnout se na zteč. Při jedné akci se podařilo čtyřiceti vojákům vytrhnout Turkům pět velbloudů a několik tun prachu, při další je opět obrali o prach a několik jich zahubili, oni však stále pokračovali s ostřelováním hradeb. Když ani rychlými útoky ve městě nedosáhli úspěchu, stáhli se od Vídně za vrch Šperkensingl a „*páchali tam velkou ukrutnost nad ženami, jichž bylo okolo tisíce v jedné stodole u Svatého Marka. A naposledy, vehnavše tam všechny křesťany, kteréž měli, zapálili*“.²⁴⁵

Později se u strážě města hlásili tři mladíci, že utekli z tureckého zajetí, byli tedy vpuštěni. Brzy však upadli do podezření, byli mučeni a vyslýcháni, přičemž přiznali, že byli navedeni, aby Vídeň na pěti místech zapálili, poté utekli a podali o zdařené akci zprávu číhajícím Turkům. Jak již bylo konstatováno výše, nebyla to ani zdaleka jediná role zrádců v tomto konfliktu na obou stranách, většinou aktéry neminula poprava, jakož ani tyto tři muže. Po této příhodě začalo přát křesťanským vojskům štěstí, nejprve se povedl jeden nájezd Janu Kocianovi, a i druhý přinesl mnoho pobitých nepřátel a vysvobozených zajatců, sice též nemálo zraněných vojáků, ale povětšinou

---

²⁴⁴ PAPROCKÝ 1982, 82–85.

²⁴⁵ Tamtéž, 85nn.

nikoli vážně. To se samozřejmě setkalo se špatnou odezvou u dobyvatelů, kteří začali tím více projevovat svoji krutost.²⁴⁶

Řady přeběhlíků v tomto tažení rozšířili dva řezníci, kteří „*pohanům cestu do hor ukazovali a veliké ukrutenství s nimi nad křesťany provozovali*“. Jeden z nich popravě neunikl, druhý ano, protože se připojil k tureckému šiku a putoval až do jejich domoviny. Den předtím, než Turkové odtáhli, stačili ještě do Vídně vzkázat, „*aby se mu (Turkovi) ponížili a dvakrát sto tisíc dukátův dali, že je chce vysvoboditi a od města vojsko odvésti*.“ Dostalo se jim však odpovědi, že platit se Vídeňané nechystají, naopak sami zvažují vymáhání náhrady za vzniklé škody: „*Oni vzkázali jemu, že jim potřeba žádná není, aby mu za ty škod, kteréž učinil, náhradu dávali, ale že o tom přemejšlejší, kterak by on chtěl neb nechtěl odstoupiti a škody zdělané hrdlem a penězi přeplatiti musel*“. Poté tedy Osmané od Vídně odtáhli, ovšem zřejmě nikoli tak docela s prázdnou, údajně s sebou vezli k Budínu osmnáct tisíc mladých křesťanů.^{247,248,249}

---

²⁴⁶ PAPROCKÝ 1982, 87.

²⁴⁷ Tamtéž, 88.

²⁴⁸ Na obchodu s křesťanskými otroky spolupracovali Turci s Tatary. Jejich výpadům nezůstalo ušetřeno ani území dnešní České republiky – roku 1663 unesli více než 12 000 Moravanů – Převzato z: Lánové rejstříky a urbáře. První soupisy poddaných v Dubňanech (1656–1711).

https://web.archive.org/web/20120312041124/http://ilcik.cz/dubnany/dejiny/od_1656.html, citováno 2. 7. 2020.

²⁴⁹ Představu o krutosti tohoto počínání podává dílo evangelického faráře Štefana Piláríka, který byl svědkem těchto událostí, s názvem *Turcico-Tartarica crudelitas* (Turecko-tatárská ukrutnosť, 1684): „*Čoskoro sa začalo ohavné neslýchané prznenie a znásilňovanie žien a panien. Bolo počuť žalostný nárek a krik: „Ó beda! Ó beda nám! Ó veľké nešťastie! Ó veľká bieda! Ó, keby sme sa nikdy neboli narodili! Ach beda! Ach beda! Mať moja, prečo si ma počala vo svojom tele? Prečo si ma nosila pod svojím srdcom? Prečo si ma porodila?“ Druhé preklínali deň a hodinu, v ktorej sa narodili. Iné: „Prečo som sa nezadusila v tele matky? Prečo som nezomrela hneď po pôrode? Ó beda! Ó beda! Prečo som len prišla na svet? Prečo som sa neutopila v prvom kúpeli? Prečo som si dávno nezlomila krk, neobesila sa alebo neprebodla? Teraz by som odpočívala a nebola by som sa dostala do takej biedy, hanby, žiaľu a nešťastia a pohania by ma neprznili takto výsmešné a hanebne!“ A čo ešte len predchádzalo týmto žalostným slovám, ktoré bolo možné počuť, takže vlasy až dupkom vstávali! Ale krik a nárek im nemohol nič pomôcť. Násilníci sa im len vysmievali.*“ – Převzato z

Velkolepé ubránění Vídně mělo nepříjemnou dohru v podobě halasných hádek o výši žoldu.²⁵⁰ Budiž Paprockému ke cti, že neváhal do svého líčení přidat i tuto skutečnost, která přeci jen představu hrdinského křesťanského boje poněkud narušuje, o to více však může vyniknout zbožnost jiných vojáků, kteří se se mzdou spokojili s radostí, že jim Bůh dopřál zvítězit.

3.2.1. Jiné pohledy na první obranu Vídně, zejména poznatky současné historiografie

(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina

Marek Bydžovský z Florentina k této významné události udává: „*Téhož léta 11. ledna vidino nad Prahou nebe jako otevřené, z něhož se na malou chvíli záře a blesk ukázal a v něm lidé zbrojní a ohniví nepřátelským během spolu se potýkající. Toho roku město Vídeň od Turkův obleženo*“.²⁵¹ Jak bylo uvedeno výše, spojování zvláštních znamení s podivuhodnými či důležitými příhodami bylo v této době běžné.

(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání

Povzbuzení svým vítězným tažením roku 1526 a s tím souvisejícím upevněním své pozice ve vnitrozemí uherského království, chystali se Osmané vedení sultánem Sulejmanem, toho času spojencem Františka I. Francouzského²⁵² a vévody Jana Zápolského,²⁵³ pokračovat dál v tažení do střední Evropy. Nová velká turecká vojenská akce následovala o tři roky později, turecká vojska tehdy vkročila na rakouské území a započala s jeho

---

https://zlatyfond.sme.sk/dielo/912/Pilarik_Turcico-Tartarica-crudalitas-Turecko-tatarska-ukrutnost/2, citováno 2. 7. 2020.

²⁵⁰ PAPROCKÝ 1982, 88.

²⁵¹ BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 22.

²⁵² FERRO 2006, 98.

²⁵³ MÜLLER 1995, 97.

systematickým drancováním. Na začátku října dorazila až k vídeňským branám se záměrem město rychle dobýt a využít k přečkání zimy, samotné obléhání započala 10. října. Ač nebylo příliš vojensky vybaveno, díky mobilizaci všech sil posádky a měšťanů se městu podařilo ubránit se,^{254,255} k čemuž kromě španělských vojenských sborů výrazně přispěla rovněž účast početného vojska z českých zemí. Neúspěch přiměl Osmany ustoupit před blížící se zimou zpět na uherské území, přičemž ovšem nepřestávaly být pro křesťany velikou hrozbou. Za sebou Turci nechali rozsáhlá území Dolních Rakous a Štýrska vyrabovaná a poničená, desetitisíce křesťanů skončilo v tureckém otroctví.²⁵⁶

Paprocký popisuje obléhání s velkým smyslem pro detail, podstatný je pro něj opět známý motiv přeběhlíků a zrádců. Důležitou podrobností je odvedení řady křesťanů do otroctví jako konečný akt nepřítelova běsnění. Příjemný bonus představuje pak odhalení hádky o žold, který nabourává mýtus zcela posvátného boje, aniž by však umenšoval zásluhy bránícího vojska.

3.3. Bránění Sigetu²⁵⁷

Situace v Uhrách byla v souvislosti s tureckou expanzí vždy vcelku zajímavá. Kupříkladu roku 1538 byl vévoda sedmihradský²⁵⁸ hotov přiznat Ferdinandovi královský titul, takticky si však dával záležet na tom, aby se o tom nedozvěděli Osmané. Nevraživost mezi Uhry byla v té době na ústupu a byla cítěna potřeba, „*aby pohan, kterýž se byl v Království uherském rozmohl, odehnán byl*“. K tomu bylo, podle panujícího mínění, třeba mimo jiné utišit i

---

²⁵⁴ VEBER 2002, 225.

²⁵⁵ Důvod, proč byli Turci nuceni odtáhnout, bývá specifikován jako problém jejich zásobování. – DEMEL 2013, 144.

²⁵⁶ VEBER 2002, 225.

²⁵⁷ Szigetvár (chorvatsky Siget), město v Maďarsku.

²⁵⁸ Jan Zápolský.

nepokoje v Německu a proti nepříteli se tak sjednotit.²⁵⁹ Dva roky nato vévoda Jan skonal, Ferdinand proto pospíšil do Uher, aby si nárokoval tamní království. Uhři ovšem svěřili malého Jana, potomka Jana a polské princezny Izabelly, Turkům, kteří se úkolu ochotně ujali, což doprovází Paprocký konstatováním: „*A tak hloupost a nezbednost uherská Turka v Uherské zemi osadila*“. To Ferdinand nehodlal připustit, a proto roku následujícího vytáhl na Budín, urputná síla nepřítelů mu však zabránila v postupu. Sultán si skrz malého Jana získal jeho matku na svoji stranu a obsadil tak pohodlně Budín i Pešť, pak teprve, jist si svým úspěchem, propustil legáta Jeronýma Laského, jehož poslal císař Ferdinand již na počátku konfliktu vyjednávat o příměří a jenž byl do té doby vězněn.²⁶⁰ Příhoda, o níž bude nyní pojednáno, se však odehrává řadu let po těchto událostech.

Pojednání o ubránění Vídně, třebaže svým významem asi největší, překonává svou epičností nejen v Paprockého podání příběh o bitvě u Sigetu. V padesátých letech šestnáctého století bylo Sedmihradsko zcela oddáno Turkům. Jejich vynucená přítomnost však začala být brzy místním nepřijemná a posun početného osmanského vojska k Sigetu pak přímo naplnil Uhry strachem a přiměl je k žádání pomoci u okolních národů.²⁶¹ V létě roku 1566 se nový císař Svaté říše římské Maxmilián II. radil s říšskými knížaty, dozvěděl se, že turecký sultán chystá vojensky obsadit Uherské království a okolní země, „*jakým by způsobem tomu ouhlavnímu křesťanského jména nepříteli odpíráno býti mohlo*“, za tím účelem se jal shromáždit početné jízdní i pěší vojsko. Tou dobou už Soliman postupoval se svými vojáky Uhrami a blížil se k Sigetu. Mikuláš hrabě ze Serinu, ve spisovatelově podání a v celé křesťanské tradici jednoznačný hrdina této události, se začal v polovině června po zvědění o tomto tureckém postupu připravovat k obraně a vypravil několik hejtmanů

---

²⁵⁹ PAPROCKÝ 1982, 95.

²⁶⁰ Tamtéž, 95nn.

²⁶¹ Tamtéž, 123.

s tisíci pěšáky a pěti sty jezdci, „poroučejíc, aby štěstí pokusili a na pohany srdnatě s boží pomocí udeřili“.²⁶²

Měření sil začalo pro křesťany velmi slibně, když se utkali s Turky v městě Siklós, po vítězství odváželi do Sigetu bohatou kořist. Tento počáteční úspěch však neznamenal příliš mnoho při vědomí neodvratného tureckého postupu na Siget, k němuž přispěl vydatně velitel tureckého oddílu Hasan beg, jemuž se podařilo zřídit most²⁶³ i přes neklidnou řeku Drávu.²⁶⁴ Poté mohl sultána přímo ze zámku zpozorovat Mikuláš hrabě ze Serinu již pouhým okem, nemeškal proto a začal přítomné vybízet ke svornosti a věrnosti, vyslovuje před nimi tento závazek: „*Já, Mikuláš hrabě ze Serinu, slibuji předně Pánu Bohu všemohúcímu víru a stálost neporušitelnou a Jeho Milosti císařské, jakožto své vrchnosti, i této mé vlasti věrnost a hájení, pokavadž co života mého zůstávati bude, tolikéž i vám, hrdinským vojákům, nyní vespolek shromážděným, že vás nijakž neopouštěje, s vámi živ jsa i mrtev, zlé i dobré trpěti chci podle štěstí i neštěstí na mne i na vás připadlého. Toho mi dopomáhej Bůh otec, syn i Duch svatý, Bůh v trojici jediný. Amen*“. Ostatní byli následně vyzváni k obdobnému prohlášení, naopak kdo by se rozkázání protivil a jej nedbal, měl být potrestán, stejně jako ten, kdo by se dopustil zrady. Trest neměl minout ani toho, kdo by ukradl třeba jen halíř, zjevně podle slov Písma: „*Kdo je věrný v nejmenší věci, je věrný také ve velké; kdo je v nejmenší věci nepoctivý, je nepoctivý i ve velké*“.²⁶⁵ Aby vidina možného trestu nabyla konkrétnějších podob, byla na vrchu postavena šibenice.²⁶⁶

---

²⁶² PAPROCKÝ 1982, 130.

²⁶³ Turci byli nejen zdatní v boji, ale i znamenití technici a inženýři. Jako jeden příklad za všechny budiž jmenován Mimar Sinan, proslulý turecký stavitel mešit, vzděláním pevnostní specialista a inženýr-stavitel mostů – ČECHURA 2012, 200.

²⁶⁴ Byl na tom osobně velice zainteresován, sultán mu v případě nezdaru hrozil oběšením a nebyla to zřejmě hrozba planá, pašu Orolsana budínského nechal na samém počátku srpna po odjezdu od Moháče „pro nějaké provinění“ skutečně popravit – PAPROCKÝ 1982, 132.

²⁶⁵ Lk 16,10.

²⁶⁶ PAPROCKÝ 1982, 130–134.

Šestého srpna zahustilo vojsko sigetský val a u bašt propukl lítý boj až do noci, aby po západu slunce sultán poručil střílet ze všech zbraní, a to i janičářům, kteří jinak měli v popisu práce ochranu sultánova života. Nadcházející den střelbu opakovali, ale protože neméně zběsilá na ně šla ze Sigetu, ničeho nedosáhli. Nepomohla jim ani podpora janičářů, kterých naopak mnoho padlo, zatímco na křesťanské straně byla ztráta jediná. Propříště si janičáři přikrývali hlavu drnem, aby nebyli příliš snadným terčem. Protože se Turkům povedlo nedaleko nového města postavit baštu a střelbou z ní způsobit smrt mnoha obránců, přikázal hrabě ze Serinu nové město spálit a soustředit všechno hájení na město staré. Turci proto poté přesunuli veškerou střelbu na staré město, přitom přitáhli k spálenému městu svá děla, aby mohli lépe sestřelovat zdi města hájeného. Do jejich bezprostřední blízkosti se jim povedlo umístit vyrobený most, po němž postupovali krytí podivně zhotovenými, leč zřejmě účel plnicími pavézami, takže měli při střelbě navrch a obránci nemohli při zdech dlouho zůstat.²⁶⁷

Za tohoto stavu nemohlo být jinak, než že bude brzy dobyto i staré město, což se také 19. srpna stalo. Hrabě se pak se zármutkem nad mnoha zahynulými společníky musel stáhnout s těmi přeživšími na zámek. Turci se velmi záhy pokoušeli o útok i na poslední křesťanské útočiště, nejprve však bez úspěchu a se ztrátou mnoha mužů. Nedlouho poté se jim podařilo v blízkosti zámku založit požár, který vnikl až dovnitř, přitom neustávali střílet, přesto byl jejich úprk dvakrát hrabětem zastaven. I tak zanedlouho vtrhli, za přírůstku mnoha mrtvých na obou stranách, Osmané i do zámku a hrabě, věda, že již mnoho naděje nezbyvá, stáhl se s posledními do jeho dolejší části. Ani ta ale neměla zůstat dlouho bezpečnou, kromě toho trápil všechny z důvodu shoření značného množství zásob velký hlad a žízeň, pro které umíraly zejména ženy s dětmi. Dolejší zámek hořel ze všech stran, a „*poněvadž křesťané v malém*

---

²⁶⁷ PAPROCKÝ 1982, 134nn.

*počtu jsouce, nevěděli, čeho se prve ujíti, zdaliž oheň hasiti, čili nepřítel ode zdi odháněti“.*²⁶⁸

V této situaci hrabě dospěl k závěru, že v zámku nelze setrvat, a vyměnil těžkou zbroj za aksamitovou sukni a hedvábné roucho, seznav, že potřebuje zejména volnost, při níž by „*bez překážky a tíže rytířsky brániti se mohl*“. Sukni roztrhal a uložil do ní sto dukátů, „*mezi kterýmiž žádný nebyl rázu tureckého*“, se slovy: „*Aby snad pohané neřekli, svláčejíce mne, že žádné kořisti při mně nenalezli*“. Poté ozbrojen vyšel na nádvoří zámku, kde našel jízdu i pěšáky a pronesl k nim motivační řeč v tom znění, že se budou do poslední chvíle bránit, a protože v prostorách zámku nelze pro neuhasitelný oheň již vydržet, nezbyvá leč vyrazit do přímého boje s nepřítelem. Než vyjel za brány, zavolal třikrát „*Jesus*“ a vyrazil se zbraní v ruce ke konečné bitvě, jež proběhla na blízkém mostě. Po dlouhém boji spadl z koně, postřelen třemi janičářskými zásahy. Jeho skon Turky rozjasnil a přivedl k opakovanému křiku „*Halaj*“. O jejich dalším počínání píše Paprocký následující: „*[...] všechny mečem zbili krom těch zajatých, jež klobouky turecké s pintami na hlavách postavené měli. Janičáři, o kterého se vězně, buďto muže, aneb ženu, srovnati nemohli, hned ho na drobné kusy šavlemi rozsekali. V placu zámku ležely křesťanův velké hromady, že vcházejíce do zámku po zabitých šlapati museli. Mezi valy zámku dolejšího krve se mohlo nabrati jako vody*“.²⁶⁹

Na Turky, kteří se usídlili v obou částech zámku, čekalo nepříjemné překvapení – k zásobám střelného prachu pronikl oheň a nevyhnutelná exploze si vyžádala tři tisíce životů. Celkem padlo pod Sigetem osmnáct tisíc Turků, sedm tisíc janičářů a „*jiných mnoho mužův udatných a nej přednějších*“. Janičářský hejtman sřal hlavu hraběte ze Serinu a chtěl ji jako triumf ukázat svému pánu, nevěděl ale, že již je po smrti. Baša Mehmet totiž jeho smrt tajil, a

---

²⁶⁸ PAPROCKÝ 1982, 136nn.

²⁶⁹ Tamtéž, 138nn.

to velmi rafinovaně: „což aby v skrytější tejnosti bylo (Solimanovo úmrtí), dotčený Mehmet doktora císařského zamordoval a nicméně, jako by císař živ byl, rozkázal každého dne bubnovati, troubiti a na jiná Instrumenta hráti, nýbrž i jídlo přistrojené na jeho stůl nositi“. Hlava hraběte Mikuláše byla s jinými hlavami sigetských vojáků naražena na kůl v blízkosti sultánova stanu. Za každou hlavu sigetského vojáka inkasovali Turci deset dukátů od beka Mechemeta, Solimanova náměstka. Ten posléze zařídil, aby se ostatky Mikuláše ze Serinu dostali do druhého tábora a hrabě tak mohl být pohřben náležitě podle své víry.²⁷⁰

3.3.1. Jiné pohledy na události v Sigtetu, zejména poznatky současné historiografie

(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina

Marek Bydžovský z Florentina věnuje ve své kronice sigetskému bránění tuto zmínku: „Téhož léta 3. dne září umřel toho dne v obležení Segetu v Uhřích Soliman II., císař turecký, v letech věku svého 66, měsících 5 a dnech 16. Machomet baše, zeť jeho, zabiv tejně i lékaře, kterýž ho hojil, velmi opatrně a chytře smrt jeho i před Turky za čtyři dni zatajil a zatím ustavičně a vši silou k Segetu šturmoval, až ho i dobyl, ač s velikou škodou a zahynutím velikého množství Turkův. Neb tu padlo samé jízdy turecké na 18 tisíc, jenčarův pak 7 tisíc mimo ty, kterýchž jako lehčejších napočítali. Zahynuli tu také tři neb čtyři bašové turečtí“.²⁷¹ Je zřejmé, že Bydžovského vypořádání se s událostí je velmi stručné a věcné, nadto se jeví jako zajímavé, že zcela opomíjí skon Mikuláše Zrinského a pokud počítá ztráty, tak pouze ty turecké. Obecně je tu zohledněna ryze osmanská perspektiva.

---

²⁷⁰ PAPROCKÝ 1982, 140n.

²⁷¹ BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 115.

(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání

Sedmé a poslední tažení stárnoucího Sulejmana Nádherného do Uher vážně omezovalo veškeré křesťanské pokusy vyrvat z osmanské moci jakýkoli významnější hrad. Zatímco velkovezírův zástupce Pertav Paša dobyl po šestitýdenním obléhání významnou pevnost Gyula v údolí Křiše,²⁷² sultán se obrátil k Szigetváru, jenž mimochodem leží západně od Pětikostelí (Pécs) na cestě do Vídně.²⁷³ Velitel obránců Mikuláš (Miklós) Zrinský, bývalý chorvatský bán,²⁷⁴ šlechtic nejvýznamnějšího chorvatského rodu, spřízněného sňatkem s českými Rožmberky,²⁷⁵ jehož rodina byla boji s Turky zvláště poznamenána (padli v nich jeho děd, strýc i bratr) se svými vojáky odolával nájezdníkům více než měsíc, když však byla pevnost po vytrvalém tureckém bombardování celá zasažena plameny, museli ji opustit a téměř všichni v boji zahynuli. Mezitím Maxmilián I.²⁷⁶, jenž roku 1564 vystřídal Ferdinanda, dobyl zpět Verzprém a několik menších hradů v Zadunají, aby pak zaujal pozice u Rábu k zajištění vídeňského předpolí. Po Sulejmanově smrti se dali Turci na ústup, spokojivše se s menšími územními zisky.²⁷⁷

Nebyla to ojedinělá krvavá oběť, kterou Chorvatsko v boji proti turecké agresi přineslo, například v roce 1532 Nikola Jurišić, velitel hradu Kisek na chorvatsko-štyrské hranici, odolal s pouhými sedmi sty obránci obklíčení dvousettisícové osmanské armády a znemožnil jí tak další pochod na Vídeň. Chrabrost Mikuláše Zrinského a jeho vojska tak byla jistě nevídaná, leč nikoli ojedinělá, což přispělo k velikým ohlasům v celé Evropě. Možná je to právě tragičnost Zrinského osudu, pro niž se stal tolik známým a oslavovaným

---

²⁷² Řeka v jihovýchodním Maďarsku.

²⁷³ KONTLER 2001, 132.

²⁷⁴ PIRICKÝ 2006, 27.

²⁷⁵ ŠESTÁK 1998, 140.

²⁷⁶ Jako císař Svaté říše římské II.

²⁷⁷ KONTLER, 132.

hrdinou,²⁷⁸ zvláště v nábožensko-kulturním kontextu, v níž představuje položení života za druhé největší obět' a ctnostný čin, v němž člověk následuje příklad samotného Krista a slavných mučedníků. Hrabě hájil pevnost po 34 dní s půldruhým tisícem převážně chorvatských obránců, zatímco Osmanů bylo na sto tisíc. Při výpadu z hořící pevnosti jej k hrdinské smrti následovala posádka o asi 600 mužích. Turkové přišli o 20 000 mužů, avšak získáním Sigetu posunuli svoji hranici až ke Kaniži.^{279,280}

V Paprockého podání této události je snad nejvíce patrný duchovní rozměr boje. Je to dáno zejména explicitně zprostředkovanou zbožností Mikuláše Zrinského, který opravdu ve všech ohledech, jak svými slovy, tak i činy, vystupuje jako „dobrodinec všeho křesťanstva“. Nelze se ubránit pocitu, že v jeho případě dochází až k heroizaci a jisté stylizaci, je ovšem zcela jistě pochopitelné, že doba si žádala nejen své hrdiny mít, ale i o jejich skutcích náležitě vypravovat.

3.4. Boje o Kypr

Roku 1570 se tureckému sultánovi Selimovi zachtělo Kypru, který patřil Benátčanům. Nebylo to poprvé, Osmané se o něj snažili už o dvě století dříve, což Paprockému neuniklo: „*Léta 1344. Turci s mocí velkou táhli k ostrovu Cypru, chtějí tu zemi opanovati a krále zahladiti. Ale král svedl s nimi bitvu a na hlavu je porazil, tak že čtyřiceti tisíc pohanův na místě zůstalo a pět set jich toliko na loděch uploulou. Křesťanův pak zahynulo sto a padesát*“.²⁸¹ Od nynější války sultána odrazil jeho švagr, nejvyšší baše, „*chtivost*

---

²⁷⁸ Kromě jeho pravnuka jeho hrdinství oslavil například i chorvatský básník Brne Karnarutić ve svém díle pojednávajícím o bitvě u Szigetváru s originálním názvem *Vazetje Sigeta grada* (1584) – ŠESTÁK 1998, 174.

²⁷⁹ Tamtéž, 140.

²⁸⁰ Kaniža – chorvatský název pro maďarské město Nagykanisza, ležící v jihozápadní části země.

²⁸¹ PAPROCKÝ 1602, 141 (Kniha první).

Cyprského království“ však byla silnější. Proto raději než manželovi své sestry²⁸² naslouchal bašům Mustafovi²⁸³ a Pialovi,²⁸⁴ kteří jej k takové válce ponoukali. Než se Benátčané rozkoukali, již jim byly zajaty dvě lodě a odříznuta důležitá cesta ke kupcům. Pak teprve se začali rychle starat o to, aby se o jejich trápení dozvěděla Kréta, papež Pius V., španělský král Filip a „jiná knížata a králové křesťanští“. Selimův posel předložil Benátkám nabídku hovořící poměrně jednoznačnou řečí: „*Učiňte, chcete-li, nechcete-li, musíte*“. Ani taková ovšem město nepřesvědčila a to posla propustilo s odmítnutím. Na turecké straně nad tím zavládl údiv. Když se to dozvěděl sultán, „*posla benátského hned poručil se vši jeho čeládkou zavřít*“. Turci pak drancovali jeden z benátských ostrovů v Egejském moři, ovšem „*s nemalou škodou svou*“. Benátčané pak obdrželi velkou finanční pomoc od všelijakých křesťanských pánů „*a tak způsobili za peníze s chutí lidu rytířského do padesáti osmi tisíc*“.²⁸⁵

Baše Piali se s více než dvěma sty galérami přeplavil do kyperského města Limassolu. Protože jim nebyl po vylodění kladen žádný odpor, zajmuli mnoho křesťanů a postupovali k Salině.²⁸⁶ Od Saliny pak k Nikósii.²⁸⁷ Tam byl jejich do té doby hladký postup zastaven, k branám se nemohli bez velkých ztrát přiblížit. Jejich snaha se stala úspěšnější, až když se k bráně začali prokopávat podpoření jízdními žoldnéry. Proto z města přispěchal hejtman Piovanus Unicentino s pěti tisíci vojáky, jemuž se podařilo obléhatelům nahnat strach a část jich zahnat. Ne ovšem na dlouho, podpoření jezdců nabyli Turci brzy opět

---

²⁸² Auto práce se domnívá, že na tomto místě Paprocký zaměňuje Selima za Solimana, díky připomenutí přízně s bašetem Mehmetem, jeho švagrem, lze však omyl rychle identifikovat.

²⁸³ Lala Mustafa paša (1500–1580), osmanský a boseňský velkovezír z Bosenského sandžaka.

²⁸⁴ Piali paša (1515–1578), osmanský velkoadmirál a vezír.

²⁸⁵ PAPROCKÝ 1982, 144n.

²⁸⁶ Druhý největší z Liparských ostrovů patřící Itálii.

²⁸⁷ Hlavní a největší město Kypru.

sebevědomí a obrátili situaci znovu ve svůj prospěch, zajali přitom více než sto Italů, mezi nimi i hejtmana Piovanea. Obyvatelé poslali poté pro pomoc do Famagusty, listu se žádostí se však zmocnil nepřítel. Ten jej pak ještě ukazoval domácím, pokoušeje se je přimět, aby se vzdali, ani s tímto ale nepochodil. Do Kréty tou dobou dorazilo papežské vojsko, jež se sem chystalo už dříve spolu s vojskem španělského krále. Dorazilo sem 8. září a bylo nadšeně přijato benátským hejtmanem. Nastala porada, jak na Turky. Ač ti dobývali Nikósii s velkou vervou, i oni začali pociťovat ztráty, proto rovněž žádali o pomoc okolních pašů, které se jim dostalo, celkem dvaadvacet tisíc pěšáků. Nějakou dobu se křesťanům ještě dařilo odporovat, potom se ale Turkům podařil průnik do města a „škodu velikou lidem činili, biskupa nikozejského zamordovali“.²⁸⁸

Po příchodu bašete Mustafy bylo jeho osobou zakázáno „tyranství nad křesťany Turkům provozovati, připovídající pokoj všem, kteříž by se poddali“. Mnozí se skutečně poddali, mnozí ale „se dáti raději zbiti volili, nežli by v nevoli pohanskou upadli“. Naživu zůstalo sotva třicet rytířů, ti byli s některými měšťany uvězněni. „Tak Nikozia, město znamenité, přišlo do rukou pohanských.“ Tím však neměl být učiněn dobývání konec, Mustafa se již chystal na Famagustu. Té byla poslána pomoc, nicméně papežské a benátské lodě utrpěly na moři od vlnobití, několik se jich dokonce zbortilo a potopilo tak veškerý náklad, děla i lidi. Turci pak mínili poslat kromě nákladu do Konstantinopole i zajatce, jeden z nich však do těchto plánů významně zasáhl: „jedna žena vzáctná volila sobě poctivě umřítí, nežli v pohanské nevoli nešlechtně živa býti. Ten prach (který měl být z galér vynesena) zapálila a tak ty všechny zajaté potratila a sama s nimi zahynula. Z těch třech návi²⁸⁹ hrubých nic pohanům k užítku nepřišlo, toliko sám gubernátor se třemi zajatými živ zůstal“. Po odplutí se turecká vojska střetla na moři se správcem maltézských

---

²⁸⁸ PAPROCKÝ 1982, 146n.

²⁸⁹ Druh lodí.

rytířů, Petrem Iustinianem, který se svými pěti galérami neměl proti osmnácti šanci, a jen se štěstím se mu podařilo se dvěma loděmi odplout do bezpečí. Na začátku listopadu přemohli Turci další oslabenou posádku a poté se již vrátili do domovské země.²⁹⁰

V roce 1571 propukly boje o Kypr znovu, tentokráte se benátskému vojsku pod vedením Antonia Quiriniho dařilo odolávat, podpořit Famagustu a přivodit dobytčím oddílům nejednu nepříjemnost. Když se o tom dozvěděl sultán, „*velice se rozhněval a několik nejvyšších utratiti poručil a některým ouřady odníti proto, že toho pilně nebránili a neostříhali*“. Mustafaovi poskytli pomoc baše Hali, turecká strana totiž nebrala benátské vojsko na lehkou váhu, „*když jeho lidu vždy přibývalo*“. Dobyvatelé začali stavět násypy a vyhlídky, hlavně v noci, aby nebyli tolik ohrožováni bránícími se měšťany. Měšťané se rovněž snažili být co nejvíce krytí, prováděli z města občasně výpady s cílem co nejvíce útočníkům uškodit, potom se jich však pro jejich velký počet rozhodli zanechat. Omezili tedy obranu na střelbu z hradeb, a to tak, že „*v desíti dnech do třicíti tisíc lidu pobili*“. Zanedlouho museli ovšem ve střelbě polevit, protože jim nevystačoval střelný prach. Následně vrhnutím pochodně založili oheň v nepřátelských příkopech, přičemž zemřel tisíc Turků a sto měšťanů. To samé zopakovali u druhého příkopu, přitom zahynuly čtyři stovky Turků. Ani ti ovšem nezůstali pozadu a docílili velkého požáru ve městě, jenž nešel uhasit; trval čtyři dny. Měšťané museli ustoupit a brzy pociťovali nedostatek zásob – „*koně i mezky k potravě sobě obrátili, ocet s vodou míchali a pili*“.^{291,292} Ani tyto k požívání velmi nevhodné prostředky jim dlouho nevystačovaly, předáci se proto obrátili k veliteli Bragadniovi, aby město vydal, když již nebylo

---

²⁹⁰ PAPROCKÝ 1982, 147nn.

²⁹¹ Tamtéž, 149n.

²⁹² Velmi podobně popisuje tehdejší poměry benátský inženýr Martinengo: „*Vino už není, ani čerstvé či solené maso, ani sýr nelze najít, leda za cenu nad veškeré možnosti. Jíme koně, muly, kočky, jinak není k snědku nic než chléb a fazole, nic k pití, jen voda s octem...*“ – KOVAŘÍK 2017, 365n.

možné jej ubránit. Velitel jim však podle možností poskytoval útěchu, poslal do Kréty pro pomoc a vzdát se nemínil. Nakonec ovšem musel.²⁹³

Zpočátku nic nenasvědčovalo k tomu, že by benátská porážka měla nějakou krutou dohru: „*Nejprve aby Benátčané zdraví puštění byli, braně i všelijaký statky jejich svobodno bylo s sebou pobrati, pět děl a tři koně s sebou aby vynesli a až do Kréty aby volně projíti mohli a Řekové aby v domích svých zůstali v své víře křesťanské. To všecko Mustafa zjistiti předpověděl s podpisem ruky své. Počali do návy vsedati žoldněři a již odtáhnouti chtěli a v tom Bragadinus poslal k Mustafovi, že k němu přijeti chce s klíči, a prosil, aby žádný nebyl ztěžován.*“ Takový přístup Mustafa chválil a pozval ho do svého stanu, kde jej nejprve s padesáti vojáky a „*s mnohými muži vzáctnými*“ laskavě uvítal, vyzval je k posazení a mile s nimi rozprávěl. Náhle však benátského velitele obvinil, ovšem křivě, že i po příměří nechal některé zajaté Turky usmrtit. Rozhněval se a poručil svým vojákům, aby všechny svázali a za stanem rozsekali na kusy. I Bragadiovi rozkázal položit hlavu na špalek, nechal mu však uřezat pouze uši. Paprocký k této náhlé změně Mustafaova postoje dodává: „*A mluvil proti Spasiteli našemu rouhavě: „Kdež jest nyní tvůj Kristus, aby tě retoval?“ Však mlčel Brogadinus. Bylo v ležení jiných křesťanův více než do tří set. Všecky hned utratiti ten tyran kázal. A ti, kteříž již v galéry byli vešli, ze všeho obloupeni. A takové tyranství stalo se dne sedmého měsíce srpna*“.²⁹⁴

Mustafa nechal oběsit i Trepola, Bragadinova nástupce na zámku ve Famagustě. Martinenský hrabě Nesto unikl stejnému osudu proto, že se několik dní skrýval na řece a poté se nechal zajmout jiným Turkem, u kterého byl vězněn, dokud se nevyplatil pěti sty dukáty. O okolnostech Bragadiova skonu, jakkoli pomalu přicházejícího, tak neodvratného, nejlépe vypoví autor sám:

---

²⁹³ PAPROCKÝ 1982, 150n.

²⁹⁴ Tamtéž, 151n.

*„Měsíce srpna dne 17. v pátek, kterýž oni za svátek veliký jako křesťané neděli anebo židé sobotu mají, přivedli Bargadina před Mustafu a na všechny strany Famagusty těžce mu pracovati kázali, nositi zemi nahoru i dolův. A když Mustafa pomíjel, zemi políbiti musil. Potom ho k moři přivedli, nahoru ho vznésti kázali, aby ode všech křesťanův spatřen byl. Potom ho na ryňk vyvedli a živého odřítí kázali. On vzpomenuv v takových mukách na nevěrnost tyranovu, Pánu Bohu se poručil. Kati nosili kůži jeho, nasypavši plev a slámy setřené, na kyjech po březích mořských v Sýrii, na posměch ji ukazující lidem“.*²⁹⁵

3.3.1 Jiné pohledy na události na Kypru, zejména poznatky současné historiografie

(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina

Nesnáze křesťanů na třetím největším ostrově ve Středozezemním moři neušly ani Bydžovskému z Florentina: *„Téhož léta 1. dne měsíce srpna Famagusta, přední a hlavní město v Cypru, po dlouhém a těžkém obležení Turkův v moc se poddalo, ale Turci křesťanům víry, kterouž jim slibovali, v ničemž nedodrželi“.*²⁹⁶

(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání

V poslední fázi osmanské expanze na řeckém území to byli z evropských mocností pouze Benátčané, kteří se – s podporou řady opěrných bodů, které získali v Egejském a Středozezemním moři po čtvrté křížové výpravě – snažili turecký postup zastavit, ovšem neúspěšně. Zvýšit křesťanské naděje se pokoušel papež Pius II., jenž dal podnět k celoevropské křížové výpravě proti

---

²⁹⁵ PAPROCKÝ 1982, 152.

²⁹⁶ BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 134.

Turkům. Křižáci se v Ankoně opravdu shromáždili, ovšem po papežově skonu roku 1464 vzal celý projekt za své. Už v první benátsko-turecké válce (1463–1479) ztratila Benátská republika Euboiu²⁹⁷ a musela Turkům zaplatit vysoké reparace. V letech 1499 – 1503 se konala další válka, v níž Benátky přišly o Pelopenés, Dyrhachion,²⁹⁸ Naupaktos,²⁹⁹ Methoni³⁰⁰ a Koroni,³⁰¹ v roce 1540 musely Osmanům podstoupit Nauplion³⁰² a Monemvasii.³⁰³ Protože šlo veskrze o důležitá střediska a přístavy, Benátky ztratily zdroj svého bohatství, který pro ně obchod s Orientem představoval. Jejich ústup z východního Středomoří umožnil přístup k tomuto obchodu poddaným osmanské říše – Turkům, Židům, Arménům či Řekům. Osmané tak ovládli Egejské moře i řecké pevniny, na západě získali coby opěrný bod ostrov Lefkada, odkud mohli Benátčany držet v šachu.³⁰⁴

Zápas o Kypr trval několik let. V roce 1538 zpusťily turecké galéry přístav Limassol.³⁰⁵ V roce 1570 požádal sultán Selim II. benátský senát o vydání ostrova, nespolehal se ovšem pouze na kouzlo svého slova a zároveň vyslal loďstvo do Larnaky³⁰⁶ a Pafu³⁰⁷ a obklíčením Nikósie. Hlavní město Kypru se díky silnému opevnění dařilo šest týdnů bránit, avšak nakonec kapitulovalo;³⁰⁸ to již se psal rok 1571.³⁰⁹ Turečtí dobyvatelé se zachovali obzvláště krutě k benátskému guvernérovi Bragadinovi, jehož zaživa stáhli z kůže. Šlo o

---

²⁹⁷ Ostrov u pobřeží Řecka v západní části Egejského moře.

²⁹⁸ Durrës, dnešní Albánie.

²⁹⁹ Naupaktos, město v kraji Západní Řecko.

³⁰⁰ Vesnice v Messénii.

³⁰¹ Město v Messénii.

³⁰² Řecké město na Peloponésu.

³⁰³ Řecké město v Lakónii.

³⁰⁴ HRADEČNÝ 1998, 243n.

³⁰⁵ Lemesos, v současnosti druhé největší město Kypru.

³⁰⁶ Přístavní město na jihovýchodním pobřeží Kypru.

³⁰⁷ Město na Kypru při pobřeží Středozemního moře.

³⁰⁸ HRADEČNÝ 1998, 243.

³⁰⁹ DEMEL 2013, 144.

exemplární exekuci, která měla zastrašit obyvatelstvo doposud neobsazených území.³¹⁰

Jestliže dobývání křesťanských území Turky bylo samozřejmě bráno jako velká pohroma a snaha o zvrácení osmanské rozpínavosti mělo pro obyvatele Evropy takřka existenciální význam, nelze si podmínky podrobených pod osmanskou nadvládou představovat jako neustálou bídu a permanentní strach ze smrti a mučení. Udává se, že například právě Kypr po většinu osmanské nadvlády působil spíše dojmem, že zde turecko-řecká elita vládne nad obdobně složenou většinou prostého lidu.³¹¹ K poměrům poddaných pod tureckým jhem bude o něco více pojednáno na konci kapitoly 4.3.4.

Dramatičnost celé kyperské situace přichází u Paprockého až v samém závěru s osudem velitele Bragadina (a jeho věrné posádky). Ukazuje se tím rovněž, že nejpůsobivější jsou ty události, které mají svého dostatečně představeného protagonistu, nejčastěji s tragickým životním koncem, ať už se jedná o Vladislava III., Ludvíka Jagellonského, Mikuláše Zrinského nebo třeba právě Bragadina. Posledně jmenovaný však byl jako jediný umučen a umíral pomalou a hroznou smrtí, archetyp mučedníka tak na něj sedí pravděpodobně nejvíce.

3.5. Bitva u Lepanta

O to, aby i další střet s Turky neskončil pro Evropany katastrofou, se velkou mírou zasloužila osobnost Juana de Austria. Ten se začal na sklonku léta 1571 sjednocovat s „*vojsky všech křesťanských pánův*“ ve snaze učinit co nejvíce pro zastavení rozpínavosti Osmanské říše ve Středomoří. Aby ještě zdůraznil potřebu této věci, uvádí mimo jiné Paprocký o působení Turků v černohorské

---

³¹⁰ HRADEČNÝ 1998, 243.

³¹¹ DEMEL 2013, 177.

Budvě následující: „[...] *svým obyčejem vymyslili sobě na měšťany, že by některé Turky podáviti měli. A tak v tom místo ukrutnosti dali a všechny měšťany zajali a do vězení dali. Do Valoní když přišli, tu k nim připlavil se Oluzalius a Karakosa*³¹² *s velikými kořistmi a mnohými vězni*“. Na Korfu na ně byli zřejmě lépe připraveni, takže tam kromě velikých škod mnoho nesvedli. Když však táhli do řecké Pargy, přišel jim od sultána příkaz, že když už dobyli Famagustu, musí rovněž dobýt vítězství i na všech okolních ostrovech a křesťanské vojsko musí být přemoženo a rozehnáno. V Paprockého podání viděl již v té chvíli sultán celý svět ve svých rukou, stejně jako jeho nejpřednější.³¹³

Tentokrát se podařilo křesťanským vojskům nalézt jednotu, Svatá liga čítala řadu států i mužů. Její přední mužové se shodli, že nejlépe bude se Turkům přímo postavit. Za tím účelem Juan de Austria rozdělil vojsko do několika oddílů, všechny nabádal ke zbožnosti a odvaze při blížící se bitvě. K té brzy „*směle a rytířsky*“ Turky vyzvali, ani oni ovšem neváhali a přizvali posily z Korintu. Někteří bašu Aliho od bitvy s křesťany odrazovali, on však chtěl plnit vůli svého pána, ostatně to byla i touha jeho samotného. Vůbec si nepřipouštěli neúspěch, naopak „*veliké sobě kratochvíle a veselí činili*“.³¹⁴ Měli za to, že se před jejich loďstvem³¹⁵ křesťané rozprchnou. Posilnění předchozími vítězstvími, pozdávala se jim rovněž jejich flotila daleko menší, nežli byla. Podivili se proto, když se k nim loďstvo Svaté ligy přiblížilo bez jakéhokoli ostychu k boji. Naštěstí se také utišil vítr, který do té chvíle nahrával Turkům, dokonce začal být brzy prospěšný druhé straně. Osmané se na ni s křikem hrnuli, brzy však po vydatné střelbě přišli o několik lodí a tím i mužů, což podstatně snížilo jejich sebedůvěru. Ani tak zcela neztráceli svoji smělost, ústup jim byl totiž proti mysli a kromě toho by byl překérně složitý.

---

³¹² Velitel části turecké flotily u Lepanta a špion při tažení tamtéž.

³¹³ PAPROCKÝ 1982, 152n.

³¹⁴ Tamtéž, 153n.

³¹⁵ Které mimochodem bylo poháněno i křesťanskými otroky. Ti měli pro větší motivaci v případě vítězství příslibu svobodu – PUCHNER 2018, 210.

Zničujícím způsobem se však na nich neprojevovaly jen samotné následky střelby, nýbrž i s ní související dým, „*nebo ten veliký dým prachový smradlavý všelikou jejich násilnost a vtip odnímal*“.³¹⁶

Vojsko Ligy dominovalo na levé i na pravé straně, Turkům přitěžoval i fakt, že měli vyšší galéry, což jim znesnadňovalo střelbu. Stále se však nevzdávali, mnohé souboje se odehrávaly i přímo na palubách lodí, kam si vojáci navzájem vskákali. Nakonec ovšem Osmané seznali, že narážejí na odpor, jež jim není možno překonat, a vrhali se často do moře. Tam se někteří zastavili, když viděli, že k nim jejich protivník bude milosrdný. Paprocký vystupuje coby znalec tureckého temperamentu, který představuje na pozadí konce bitvy: „*Jest u pohanův ten obyčej, že se oni směle zastavují v boji a s ukrutným okřikem se potýkají, avšak když jim kdo směle odporuje, snadno je přemůže, ač oni množstvím lidu silní bývají křesťanům a k tomu, když na zemi bojují, vždycky mají lid naposkoku a tím svým posilnění dávají, kteří je honí. Ale již jim takový fortel na moři nepostačil. Silou od křesťanův přemožení utikati museli. Proti těm křesťané vězně byli počeli se rozvazovat a braně Turkům odnímati a jich hubiti neobmeškali*“.³¹⁷

Juan de Austria tedy mohl slavit vítězství. Baše Ali zahynul, mnoho Turků a janičárů bylo zajato, lépe se vedlo těm, jimž se podařilo včas na malých loďkách prchnout, například pašům Portonovi a Oluzaliovi. Křesťané pak děkovali Bohu za vítězství a mohli počítat své zisky. Minimálně v prvním případě činil tak i papež, který se předtím o příznivý výsledek bitvy vytrvale modlil a za tím účelem se postil. Dal pak sloužit slavnostní mši, i v takovéto euforii si ovšem zachoval chladnou hlavu, a když se počalo střílet ze všech městských děl, „*poručil hned takových daremních a nákladních outrat*

---

³¹⁶ PAPROCKÝ 1982, 155.

³¹⁷ Tamtéž, 155n.

*zanechati, ale raději odtud almužny chudým dávati, a to za duše na vojně zbitých“.*³¹⁸

3.4.1. Jiné pohledy na bitvu u Lepanta, zejména poznatky současné historiografie

(i) Slovo Marka Bydžovského z Florentina

Bydžovský referuje: *„Téhož léta 7. dne měsíce října páni Benátčané s svými pomocníky a spolupuntovníky, jako papežem Piusem V. a Filipem, králem hispanským, majíce dobře spravenou a hojným lidem válečným opatřenou armádu, kteréžto nejvyšším hejtmanem byl don Johan de Austria, krále hispanského bratr, svedli s Turky bitvu na moři u Naupaktu, jinak Lepantu, kterýž od starodávna sloul sinus Corinthiacus, a tu tak veliké, znamenité a slavné vítězství obdrželi, jakéhož křesťané nikdá za paměti lidské nad Turky nedosáhli. Trvala ta bitva od poledne až do noci. Sto a třidceti lodí a šífův tureckých zajali, 190 potřískali a zpotápěli a velikých kořistí nabrali, kteréž tak mezi sebou rozdělili, že král hispanský 58 kusův velikých, menších pak 128 vzal. Zmordováno Turkův do patnácti tisíc a vysvobozeno do 13 tisíc zajatých křesťanů. Hali baše, nejvyšší hejtman armády turecké, zabit. Druhý baše Protavus s některými menšími šífy, jichž bylo okolo 40, z počátku hned bitvy utekl, kteréhož křesťané, zachvácení jsouce, honiti nemohli. Zajatých Turkův dostalo se papeži 191, králi Filipovi tisíc sedm set a třinácte, Benátčanům tisíc pět set sedmdesát dva“.*³¹⁹

---

³¹⁸ PAPROCKÝ 1982, 157.

³¹⁹ BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 144n.

(ii) Shrnutí události na základě současného historického poznání

Přítomnost Španělů ve Středozeří přispěla k odvrácení osmanského útlaku v podobě velkého obléhání Malty v roce 1565, s loďstvem přispěchalo na pomoc loďstvo García de Toledo,³²⁰ sicilského místokrále. Sotva španělská defenziva poněkud ožila, zasadilo mu velikou ránu povstání morisků³²¹ v Granadě. Obavy z tureckého útoku přiměly Filipa II. k úvahám o vyklizení Baleár. Povstání morisků však stačilo usnadnit Turkům dobytí Tunisu, stejně jako útok na Kypr, který byl v držení Benátčanů. Tehdy se papež Pius V. se Španělskem a Benátkami spojili ve Svatou ligu. Velení nad křesťanskými loděmi převzal Julian de Austria,³²² nevlastní bratr španělského krále. Španělsko se svými spojenci, Benátkami a Florencií, zasadilo 7. října 1571 bitvě u Lepanta³²³ Turkům první závažnou porážku na moři. Ta se řadí k největším střetnutím v dějinách námořních bitev, obě strany zaznamenaly značné ztráty na životech, na turecké straně padlo asi 25 tisíc mužů.³²⁴ Varování před podobným nezmarem přitom byli Osmané již o století dříve, kdy si jeden z vysloužilých velkovezírů všiml, že zatímco muslimské armády dominují na souši, na moři jsou nevěřící stále nebezpečnější.³²⁵ Jeho upozornění však tehdy nebylo přáno sluchu.³²⁶

---

³²⁰ ARTETA 1995, 274.

³²¹ Označení Maurů na španělských územích, kteří po reconquistě zůstali a nechali se pokřtít.

³²² ARTETA 1995, 275.

³²³ Dnes Nafpaktos.

³²⁴ HRADEČNÝ 1998, 244.

³²⁵ Lufti Paša údajně sultánovi Sulejmanovi přímo pověděl: „*Mnozí předchozí sultáni vládli nad zemí, ale málokterý nad mořem. Nevěřící dovedou na moři válčit lépe než my, ale musíme nad nimi zvítězit*“ LEWIS 1995, 111.

³²⁶ LEWIS 2003, 18.

Jakkoli bylo slavné vítězství křesťanům velikým povzbuzením, nebyly důsledky porážky pro Osmany nikterak zničující³²⁷ – brzy se vzpamatovali a opět nabyli Tunisu, který předtím křesťané získali zpátky do svého držení.³²⁸ Jedná se ovšem o významnou kapitolu v dějinách křesťansko-osmanského konfliktu; sami jeho účastníci své snažení chápali jako boj křesťanství proti islámu.³²⁹ Pro víru, že se za vítězství přimluvila Růžencová Madona, vyhlásil papež na jeho památku 7. říjen svátek Madony vítězné a od dob Řehoře XIII. je v tento den slavena Růžencová slavnost.³³⁰

Třebaže měl z jejího výsledku dozajista radost, bitva je Paprockým líčena poměrně decentně, což vynikne zejména ve srovnání s jindy věcným Bydžovským, který jí přiznává opravdu speciální význam, což dokládá už relativně větší rozsah jeho zmínky o ní. Možnost, že polský historik nepřisuzoval triumfu přespřílišný význam při vědomí, že v rámci dlouhodobého konfliktu přeci jen neznamenal mnoho – konečně *Diadochos* psal v průběhu tzv. dlouhé turecké války – není vyloučena a snad ji i lze předpokládat, prokázat ji ovšem nelze.

---

³²⁷ Podle osmanského kronikáře se sultán Selim II. otázal Sokollü Mehmeta paši, na kolik přijde obnovení loďstva zničeného v bitvě. Mělo se mu dostat odpovědi: „*Síla a bohatství naší říše jsou takové, že kdybychom si přáli celé loďstvo vybavit stříbrnými kotvami, hedvábným lanovím a saténovými plachtami, mohli bychom si to dovolit*“ – Tamtéž, 16.

³²⁸ ARTETA 1995, 275.

³²⁹ HRADEČNÝ 1998, 244.

³³⁰ CARDINI 2004, 196.

4. Samotné Paprockého vidění islámu

4.1. První zmínka, zasazení do kontextu

První zmínku o islámu lze ve zkoumaném výběru z Paprockého díla zaznamenat snad již v předmluvě *Diadochu*. Ta je celá věnována Rudolfovi II., a právě poslední slova císaři mají následující znění: „*Potřítí do konce ráčíte toho již oslabeného draka, kteréhož se moci a síly mnozí národové obávají i s kteréhož předky mnozí císařové srovnati se nemohli. Ten před silou Vaší císařské Milosti upadá a oslabuje, a aby do konce potřen a potlačen byl, Deum pulsare pia cordis excitatione non desinam*“.³³¹ Lze snadno odhadnout, že oním „oslabeným drakem“ je s největší pravděpodobností míněna Osmanská říše,³³² nabízí se ovšem otázka, nepojímá-li Paprocký muslimskou hrozbu poněkud obecněji, tedy nikoli pouze coby v jeho době aktuální střet s Osmanskými Turky, nýbrž veškerou islámskou konfrontaci s Evropou již od 7. století. O tomto vyznění by svědčila i formulace „*s kteréhož předky*“, která implikuje, že autor ve svém výčtu počítá mimo jiné i s Araby³³³ a seldžuckými Turky a že společným rysem, který jej vede k vysledování jisté následnosti, je právě shodná víra všech těchto národů. K vzpomínaným císařům, kteří se s těmito „*předky nemohli srovnati*“, by pak nepatřil pouze Paprockého době nikoli příliš vzdálený Zikmund Lucemburský,³³⁴ ale třeba už Karel Veliký. Skutečnost, že by autor vysledoval tuto kontinuitu, by nebyla nikterak

---

³³¹ PAPROCKÝ 1982, 28.

³³² Z jiných Paprockého děl je to již zcela jasné, stvrzuje to i Tomáš Rataj – MENDEL 2007, 311.

³³³ Paprocký se zabývá původem Arabů a Saracénů, k němuž píše: „*Z téhož pokolení židovského od Abrahama zrození býti se praví, i ti se v tom nemejlí, čehož snadno každý v Písmě svatém dočísti se může*“ – PAPROCKÝ 1602, 3 (Kniha první).

³³⁴ Ostatně o jeho neúspěchu v boji s Turky sám píše: „*Léta Páně 1409. Zikmund král od Turkův poražen a sám s malým počtem lidu sotva utekl, kdež mnoho vzáctných lidí a pánův uherských zhyulo: jakž o tom Hájek píše*“ – tamtéž, 154 (Kniha první).

překvapivá, vždyť kontakt obou kultur v jeho časech čítal už více než sedm staletí.

4.2. Náboženství

4.2.1. Důkaz relevance náboženského vyznání

Třebaže je snad až příliš odvážné přisuzovat tureckým výbojům do Evropy ryze náboženský ráz a někteří historici stojí přísně proti tomuto pojetí, v Paprockého podání má úloha Boha i Alláha velikou důležitost, tím též křesťanské či muslimské vyznání na té či oné straně. Ostatně, jak píše Tomáš Rataj, v běžném novověkém křesťanském povědomí sloužil „Turek“ vlastně coby synonymní označení k dnešnímu „muslimovi“, přičemž samotné názvy „muslim“ či „islám“ nebyly obecně známy. Islám tak byl nazýván jako „turecké náboženství“, korán pak „zákon turecký“, přímé doložení slova „Turek“ ve významu „muslim“ lze nalézt mj. v italských inkvizičních protokolech.³³⁵ O tom, že se Evropané v této době identifikovali jako křesťané, ať už katolického či jiného vyznání, pak nemůže být sporu. A protože vnímání takřka každé věci bylo ovlivněno křesťanskou naukou, je naprosto očekávatelné, že vnímání Turků, a tím muslimů, nebylo výjimkou. Než však bude ozřejmeno samo vidění Turka ve zkoumaném výběru z Paprockého díla, jeví se užitečným vyjavit význam Boha a křesťanské víry, respektive Alláha a muslimské víry, tak jak se o něm pojednává na týchž řádcích.

---

³³⁵ RATAJ 2002, 234. Podobná situace, jak trefně vystihuje Rataj, panuje dnes, když je zase mnohdy pojem „muslim“ zaměňován, nebo spíše ztotožňován s „Arabem“.

4.2.2. Bůh a křesťanství

Je všeobecně známo, že středověké bitvy rozhoduje Boží vůle.³³⁶ Proto přičítá Paprocký příhodné podmínky jako nutný předpoklad úspěšné bitvy u Lepanta zcela automaticky právě Nejvyššímu: „*A vtom Pán Bůh křesťanům ukázati ráčil velikou lásku svou, nebo se vítr, kterýž našim byl škodlivý a Turkům k mysli, tak se divným způsobem uspokojil a utišil, moře se mírné ukázalo, slunce nepřátelům paprsky škodilo a je zaslepilo, týž vítr, od západu slunce provívajíc, ten dým, kterýž od naší střelby vycházel, na ně se obrátil*“.³³⁷ Bůh také nedopustí, aby křesťanům uškodili zrádci („*Pán Bůh sám to přetrhnutí ráčil*“), jsou polapeni a popraveni.³³⁸ A největšího úspěchu křesťanská vojska dosáhnou, když je jim dopřána Boží láska („*Křesťané těšili se z takové lásky božské, že pomáhati ráčil svým křesťanům, aby přemohli takovou sílu tureckú*“)³³⁹ a pomoc („*(křesťané) bojovali hrdinsky proti tureckým houfům, dokavadž šťastně a s pomocí boží nad nimi nezvítěžili*“).³⁴⁰

Už z těchto příkladů je zřejmé, že nejvíce Bůh figuruje v souvislosti s boji s Turky. Jan z Pernštejna předně skrz Paprockého promlouvá tato slova, kterým povzbuzoval Moravany k obraně Vídně roku 1529: „*Myť jsme již pro svatou víru křesťanskou a pro dobré jméno hrdel svých se opovážili, v ruce Pánu Bohu všemohúcího to poručili, aby ráčil náš strážce býti. [...] A vždy tu naději ku Pánu Bohu všemohoucímú máme, že pomocníkem našim proti takovému tyranu býti ráčí*“.³⁴¹ Na jiném místě křesťanští vojáci staví výše pohnutky z víry než motivaci kvůli honoráři, který jim navíc nebyl vyplacen

---

³³⁶ Velmi novátorsky se tomuto pojetí v době baroka vzpírá Bohuslav Balbín, který ve své dějepisné práci důsledně odděluje politiku od náboženství a politické skutky od Boží vůle. Válečné činy tak podle svého výsledku podle něj nejsou přímým projevem Boží přízně či Božího trestu – SVATOŠ 2014, 23.

³³⁷ PAPROCKÝ 1982, 155.

³³⁸ Tamtéž, 87.

³³⁹ Tamtéž, 217.

³⁴⁰ Tamtéž, 301.

³⁴¹ Tamtéž, 83.

v plné výši: „[...] žold s ochotností vzali, pravíce, že více pro víru křesťanskou těch šturmu³⁴² hájili nežli pro peníze a za velikou věc sobě počítali, že jim Pán Bůh vítězství dáti ráčil a nepřítele pomohl odehnati“.³⁴³ Mikuláš ze Serinu pak své vojsko „napomínal [...] k svornosti a k věrnosti, aby tak pohanským houfům udatně odpírati byli hotoví, jak by koli dlouhý čas Pán Bůh ráčil je zavřené a obklíčené míti, a nejvíce svornost schvalujíc, srdce všem přidával udatného, kterouž jmenuje býti *quovis muro firmitus munimentum Antistenes*“.³⁴⁴ V souvislosti s úmrtím Karla Mansfelda je pak psáno, že „nechtěl Pán Bůh déle tak slavného hejtmana císaři a všemu křesťanstvu k obraně a k pomoci proti ouhlavnímu nepříteli jména svého milého zanechati, snad nejvíce proto, aby člověk neoufal v lidskou pomoc, ale aby k svaté jeho moci všecku naději a ochranu směřoval. Onť spomůžte těm, kteříž se k němu s zkroušeným srdcem utekou. Onť na každé vojně sám bojuje proti nepříteli svých věrných, onť na každé vojně sám bojuje proti nepříteli svých věrných, onť spomáhá svým onť dodá moudrosti, dodá zmužilosti a smělosti, neboť má všecko v své moci“.³⁴⁵

Je-li důležitý Bůh, je důležitá pochopitelně i víra a identifikace s křesťanstvem. V Paprockého pojetí se s ním identifikuje každý správný obyvatel tehdejší Evropy³⁴⁶ – císař, voják, rolník, sedlák i děvečka, výjimku představují pouze zrádci a přeběhlíci. Tím je dáno, že stejného cítění musí být nutně i sám autor, což on jakožto přesvědčený katolík skutečně je. Všechny jím popisované „škody křesťanům činěné“ nebo „krev křesťanů prolitá“ se tak týkají přímo jej osobně. A to neskýtá prostor pro zcela nezaujaté stanovisko, zvláště v situaci, kdy jím vyprávěné události jsou reálné, ve své době aktuální a

---

³⁴² Útoků.

³⁴³ PAPROCKÝ 1982, 88.

³⁴⁴ Tamtéž, 132.

³⁴⁵ Tamtéž, 290n.

³⁴⁶ Paprocký přitom pojmy „Evropa“ i „Asie“ sám používá. Z toho je patrné, že si je mezi svými a Osmany vědom nejen rozdílnosti náboženské, ale též geografické a kulturní.

byť se neodehrávají v jeho bezprostřední blízkosti, nejsou od něj ani na hony vzdálené. Není tedy divu, že o křesťanském vojsku hovoří jako o „našich“: „*Nemnoho (Turků) se jich pod vinicemi skrylo, kteříž se byli od svých odloučili. Ti od našich zbiti jsou*“.³⁴⁷ A na jiném místě: „[...] (Turci) *střelbu k zdem ustavičně pouštěli, takže našim na nich nebylo možné setrvati*“.³⁴⁸ Budiž ještě vzpomenu, že pod označením „my“ má někdy na mysli západokřesťanskou identitu, jindy však, zejména v dalších dílech, míní „my“ v užším významu, kdy se za ním skrývají národy slovanské, zejména Češi a Poláci.^{349,350}

Zdar obrany před Osmany není jen v rukou samotných vojáků, přispět může každý podle svých možností, přinejmenším modlitbou. Jako první coby vzor se tohoto úkolu zhošťuje Svatý otec, který prožíval bitvu u Lepanta sice v pohodlí svého Říma,³⁵¹ přesto nepochybně zúčastněně: „*Přes ten čas, když se ta vojna strojila, Pius papež s velikou pokorou a snížením Pánu Bohu postem, almužnami mnohými a modlitbami se zaneprazdňoval. A když již křesťané na moře vsedli a k pohanům se plavili, vešel do jednoho obzvláštního pokoje. Tu se pánu Bohu ve dne i v noci modlil, maličko toliko těla jídlem posilňujíc, i také snem maličko zdrímal, Pánu Bohu sám sebe i všecek lid křesťanský poroučejíc, žádného času nevopouštěl, vždycky při službě boží trval tak dlouho, pokudž mu noviny nepřišly o poražení Turkův, v tom zvláštním pokoji trval. A když mu dobrá novina přinešena byla, položil se na zem, a Pánu Bohu děkoval. Nazejtří*

---

³⁴⁷ PAPROCKÝ 1982, 236.

³⁴⁸ Tamtéž, 136.

³⁴⁹ „*Pod obecnou západokřesťanskou identitou je užší „my“ slovanské („národ slavenský“), které tvoří osa Češi-Poláci*“ – MENDEL 2007, 311.

³⁵⁰ Paprocký píše: „*Kdybychom všechny historie všech národů přehlídl, nikde tak veliké, blízké podobnosti jazyka, původu, zvyků, mravů, zákonů neshledáme, jako mezi slavnou ratolestí polskou a českou, z jednoho kmene vyrostlou. Království Polské a České bylo dvěma bratřími založeno za lepších auspicií nežli říše římská někdy Romulem a Remem*“. A jistě to nebylo vidění ojedinělé, Vilém z Rožmberka byl toho mínění, že „*skutečně slovanské národy, tak početné a široká území zaujímající, mají se spojit, a že dva nejvzdělanější kmeny slovanské, Češi a Poláci, jsou povoláni k tomu, aby to provedli*“ – KREJČÍ 1946, 52n.

³⁵¹ Úlohu osobností církve, zejména papežů, nelze v křesťansko-islámských střetnutích podceňovat. Pius II. se ve věci uspořádání válečného tažení proti Turkům angažoval až do své smrti. Ta jej v Ankoně zastihla uprostřed příprav – PETR 2014, 167.

šel s kardinály do kostela svatého Petra a tu Solemnis Gratiarium Actio ode všech spravována byla“.³⁵²

Křesťanství je jasně stmelujícím prvkem obyvatel českých zemí a jeden z významných atributů, jež činí České království silným, Paprocký o jeho vojsku doslova píše (přeci jen to poněkud přeháněje, avšak v dedikaci svého díla Rudolfu II. si mohl takový patos dovolit): „*Když se jich slušné vojsko sběhlo jedné víry, jedné řeči, jedné ctnosti a stálosti, musel síle jich ustupovati nepřítel každý*“.³⁵³ Juan de Austria s odkazem na svého otce císaře Karla „*všechněm pobožnosti a bázni boží následovati poručil, a když k bitvě přijde, aby každý místa svého pilen byl s dobrým oumyslem, nic se nepřátel nebojíc a nelekajíc*“.³⁵⁴

Mikuláš hrabě ze Serinu je odhodlán bojovat až do konce, jiná možnost u něj nepřichází v úvahu, protože se zavázal Bohu.³⁵⁵ Však také není na jeho náhrobku krom všech zásluh a ctností opomenuto vzpomnutí, že byl „*dobrodincem všeho křesťanstva*“. Dnešní člověk nemá šanci tuto dějinnou epochu pochopit, pokud nevezme v potaz tehdejší religiozitu a víru tak hlubokou, že za ni lidé byli ochotni položit život.³⁵⁶ Samozřejmě ne všichni, Paprocký to popisuje v situaci po jednom tureckém vítězství následovně: „*Tu mnozí (křesťané) se poddávali a mnozí se raději zbiti volili, nežli by v nevoli pohanskou upadli*“.³⁵⁷ Prioritu víry dokonce nad vlastním životem dokládají jasně i slova z bitvy u Komárna, kdy „[...] *Komárnští velikou mocí Turkuom*

---

³⁵² PAPROCKÝ 1982, 156n.

³⁵³ Tamtéž, 27.

³⁵⁴ Tamtéž, 153.

³⁵⁵ Tamtéž, 139.

³⁵⁶ Aniž by měl být umenšován význam tohoto postoje, zdá se, že v některých případech mohla existovat korelace mezi ochotou zemřít v boji a sociálním statutem, respektive majetkovými poměry. Takto to alespoň vyznívá ze slov Pia II., jimiž popisuje verbování vojáků proti Turkům roku 1456: „*Bylo sebráno vojsko, ne zas tak dobře ozbrojené, jako spolehlivé. Neuspořádaná chátka, lid a chudina chopili se zbraní, pohnuti byvše odměnou života věčného, přičemž boháči spokojeni s přítomným stavem zůstali doma*“ – PIUS II. 2010, 135.

³⁵⁷ PAPROCKÝ 1982, 147.

*odpor učinili, toho dokazujúce, že víry svaté křesťanské více sobě váží nežli životův svých vlastní“.*³⁵⁸ Smrt kromě toho nebyla něčím tabuizovaným, člověk raného novověku se ji snažil chápat od mládí a vnímat ji jako jednu ze čtyř posledních věcí člověka, to jest ve vazbě s božím soudem, peklém a nebem,³⁵⁹ v případě katolíků od 16. století též očištěm.³⁶⁰

Nade vše byla důležitá spása lidské duše a tedy snaha si ji vydobýt, nebo alespoň nějakým nerozvážným činem neztratit šanci na její získání. V této souvislosti je zajímavá Paprockým popisovaná příhoda o Čechovi, který brání bělehradskou zeď, přičemž chytne jednoho tureckého nepřítele a v obavě, že by se přes něj do města dostali další, jeví se mu nejrozumnější vrhnout se s ním z hradeb. Samozřejmě si je ale vědom toho, že jen Bůh dal člověku život a jen On mu jej může odejmout, neví tedy, nebyl-li by tento čin brán jako svévolné vzdání se života. Radí se proto rychle s Janem Kapistránem, co má v této situaci udělat, aby neuškodil křesťanským obráncům ani své duši. Událost je popsána půvabně: *„Tu jeden z pohanův s praporcem na zeď bělehradskou vskočil, kteréhož uchytiv jeden Čech, hrdina výborný, a uznávaje, že se ho tolikéž pohan vši silou drží, obávjíc se, aby v tom prodlení jiní pohané za ním na zdi se nevedrali, zkríkl na Kapistrana, řkouce: Jak smýšlíš o spasení duše mé, jestliže se s tímto psem pohanským se zdi pustím?“* Když pak mu na to Kapistran odpověď dal, že beze všeho omylu spasena bude, hned on, poručiv se Pánu Bohu, vrhl sebou dolů spolu i s pohanem a jeho zamordoval i sebe. Z čehož povstala bázeň mezi pohany, takže založice oheň v staních proto, aby k užitku a pohodlí křesťanskému nepřišly, na utíkání se oddali“.³⁶¹ Podobně si počínala jistá žena, která zapálivše střelný prach sama zahynula s několika Turky, aby se vyhnula nedůstojnému žití: *„[...] jedna žena vzáctná volila sobě*

---

³⁵⁸ PAPROCKÝ 1982, 239.

³⁵⁹ SLÁDEK 2000, 14.

³⁶⁰ Tamtéž, 21.

³⁶¹ PAPROCKÝ 1982, 188.

poctivě umřítí, nežli v pohanské nevoli nešlechtně živa býti. Ten prach zapálila a tak ty všechny zajaté potratila a sama s nimi zahynula“. Zde je třeba dodat, že smrt nebyla vnímána pouze coby okamžik nesmírného nebezpečí pro duši, ale rovněž jako okamžik radosti, který připravuje duši k věčné slávě a zbavuje ji všech nesnází pozemského světa. Šťastná smrt byla nadto předzvěstí toho, že duše po božím soudu dojde nebeského ráje.³⁶² Klíčové totiž je přesvědčení, že statečný a dobrý křesťan nemůže mít špatný osud, ať už přežije či v bitvě zahyne, jak pravil Mikuláš hrabě ze Serinu: „[...] *jestliže statečně zemřeme, v nebi na věky věkův nepochybně živi budeme, pakli při životě zůstaneme, vpravdě slávy a chvály nemalé dosáhneme“.*³⁶³

Křesťanská identita ovšem samozřejmě nesloužila jako vymezení se jinověrnému nepříteli, jak by se z předešlých řádků mohlo zdát, to byl až její důsledek – víra provázela člověka každým dnem a celým životem, Boží záměry byly v představách lidí tím hlavním pohonem veškerého konání. Proto když je například popisován v Praze z hromu vzešlý požár, je jedním dechem dodáno, že „*Pán Bůh uchovati ráčil, že nemnoho shořelo“.*³⁶⁴ Císař Ferdinand ve svém dopise doufá, že budou jeho záležitosti vyřízeny rovněž s pomocí Všemohoucího: „*A naději máme ku Pánu Bohu, že všecko dobře z daru božské milosti vyřízeno bude“.*³⁶⁵ Ne náhodou je také Maxmilián nazýván císařem svatým,³⁶⁶ samozřejmě v tom hraje svou roli autorova loajalita k Habsburkům. Císař Rudolf nezůstává pozadu, když je titulován jako „*bedlivý ochránce všeho křesťanstva“*, ani tehdy není ovšem pominuto turecké nebezpečí a je panovníku přičítáno ke cti, že „*nic, což by k prospěchu všeho křesťanstva, nic což by ke škodě a záhubě pohanstva bylo, neobmeškával, ale vždy o to pečoval jako*

---

³⁶² SLÁDEK 2000, 18.

³⁶³ PAPROCKÝ 1982, 139.

³⁶⁴ Tamtéž, 71.

³⁶⁵ Tamtéž, 80.

³⁶⁶ Tamtéž, 163.

*snažný obránce krajin křesťanských, kterak by ouhlavní nepřítel jména křesťanského mohl potřín býti“.*³⁶⁷

Jestliže existuje Bůh jako představitel největšího dobra, musí též existovat představitel největšího zla, tedy ďábel. Ani ten není z Paprockého líčení vyčleněn, je viníkem křesťanské nesvornosti: „[...] *čert skrze své holomky tomu překážku učinil, aby svornost mezi křesťany roztržena byla, kterouž by s užitkem a s požehnáním božským pohanu odporovati byli mohli“.*³⁶⁸ Ostatně, podle tehdejšího smýšlení má člověk při sobě nejen svého anděla strážného, ale rovněž svého osobního ďábla, který člověka „*ponouká ke zlému, nejvíce jej však pokouší při smrti, aby jej Boží milosti zbavil a přivedl k nějakému hříchu, a tak dosáhl jeho věčného zatracení“.*³⁶⁹

4.2.3. Alláh a islám

Čím bylo pro české země a okolní evropské krajiny Bůh a křesťanství, tím byl pro Osmany Alláh a islám. Tuto skutečnost autor nezastírá, naopak ji podporuje několika příklady. Například sultán Murad v jeho podání zdrcen několika neúspěchy v bojích křesťany přísahá Mohamedovi, že se jim postaví a všechny zahubí.³⁷⁰ Stejnou přísahu mu činí Mehmed III., obzvláště nazlobený na křesťany v těch zemích, které mu dříve byly loajální: „*Sultán Machomet tak zkrocený od křesťanův, a nejvíce od těch, jenž byli od něho odstoupili, jako Muldavané, Valaši a Sedmihradčané, z veliké prchlivosti přísáhl Machometovi skrz sceptrum*³⁷¹ *své, že se chce nad nimi tak dlouho mstíti, dokavadž všechny nezahubí ve všech třech krajinách dotčených“.*³⁷² Jinde jej Turci prosí, aby jim

---

³⁶⁷ PAPROCKÝ 1982, 363.

³⁶⁸ Tamtéž 98.

³⁶⁹ SLÁDEK 2000, 16.

³⁷⁰ PAPROCKÝ 1982, 225.

³⁷¹ Žezlo.

³⁷² PAPROCKÝ 1982, 303.

pomohl: „A [...] přikázal bašeti budínskému, aby všichni sborové turečtí každého dne pátečního šťastně se modlili a Machometa prosili, aby jim dal štěstí proti křesťanům“.³⁷³ Umí mu ovšem projevit i vděčnost, když na jiném místě „pohan [...] děkoval Machometovi, že tak slavného klenotu dostal tak lehce, právě hlavu Království uherského“. Tady je třeba poznamenat, že znalost islámu v této době nebyla v Evropě příliš fundovaná, a dochází tak mimo jiné často k záměně Alláha za proroka Mohameda,³⁷⁴ na první pohled by se tedy zdálo, že i Paprocký mylně považuje Mohameda za boha.³⁷⁵ To ale přímo vylučují další pasáže, v nichž dokládá znalost faktu, že Mohameda uctívají muslimové jako Alláhova proroka: „Z té příčiny poslal sultán legáta i k chánovi s dary tolikéž znamenitými, žádaje od něho pomoci, a po všech krajinách svých nařídil púst s jistými modlitbami, aby všichni ve všech místech Machometa proroka prosili, aby jim popřál lepšího štěstí na křesťany nežli těchto zběhlých časův, suchotu, kteráž všech krajinám velice škodná byla, aby laskavě proměnil a dal ourodu svým Bisurmanům (to jest Obřezancům) a dostatek všelijaké živnosti“³⁷⁶ a „[...] (paša, když se dozvěděl o lsti sisackého opata) přisáhl Machometovi, proroku svému, klášter Zizek s zemí srovnati a opata nemilosrdně odríti [...]“.³⁷⁷ Tyto úryvky svědčí spíše o vědomosti, že se v islámu těší úctě oba. V boji mimo jiné turecká vojska pokřikují „po třikráte „Halach“, což se vykládá „Bože“ (zatímco křesťané volají „třikráte „IESUS, smiluj se nad námi“).³⁷⁸

Podrobnějším sledováním duchovního pojetí boje u Osmanů se Paprocký nezabýval. Je však nesporné, že stejně jako ten křesťanský byl rovněž takto

---

³⁷³ PAPROCKÝ 1982, 328.

³⁷⁴ RATAJ 2002, 235.

³⁷⁵ Podobné omyly se nevyhnuly ani nejpřednějším učencům, i Erasmus Rotterdamský převzal do svého díla vpravdě kuriózní představu, že Mohamed byl zabit Turky, kteří byli nejprve jeho spojenci při válečných podnicích, později se však proti němu spikli. – CARDINI 2004, 184.

³⁷⁶ PAPROCKÝ 1982, 337n.

³⁷⁷ Tamtéž, 197.

³⁷⁸ Tamtéž, 135.

z podstatné části orientován – podle současného poznání se považovali „za posádku hraničního státu, oddanou džihádu proti nepřátelům islámu“. Těmi nebyli pouze křesťané na západě, ale též šiitští Safijovci na východě v tehdejší Persii.³⁷⁹

Patnácté a šestnácté století přineslo zajímavý obrat – zatímco dříve bylo povědomí o křesťanství v muslimských oblastech daleko větší než znalosti křesťanů o islámu, nyní tomu z různých důvodů (vynález knihtisku, pronikání Turků do Evropy, křesťanští obchodníci a cestovatelé vydávající se do islámských zemí) začalo být naopak.³⁸⁰ Co se týče křesťanského poznání islámu, obecně se uvádí, že předpokladem pro nezaujaté studium bylo překonání strachu z Turků, které započalo roku 1683,^{381,382} a tedy konec jejich vnímání a priori coby nepřátel a hrozby.³⁸³

4.3. Obrazy Turka

4.3.1. Turek jako Boží trest

Jedním z nejjasnějších důkazů náboženského vnímání turecko-křesťanského potýkání se je obraz Turka jakožto trestu seslaného Bohem. A to zcela ze stejného motivu, pro nějž byli postiženi Židé útoky Filištínských, Asyřanů nebo Babylónanů, nebo raní římská křesťané osobou Attily, jenž je konečně výmluvně přezdíván jako „bič Boží“, tedy jako trest za opilství, obžerství, smilstvo, pýchu, marnotratnost a tak podobně. V rámci konfesijních rozporů

---

³⁷⁹ ARMSTRONGOVÁ 2008, 160.

³⁸⁰ CARDINI 2004, 205

³⁸¹ Tamtéž, 210.

³⁸² Úspěšné druhé uhájení Vídně neznamenal přes svoji důležitost konec osmanské hrozby, jedná se v první řadě o symbolický mezník. Autor se přes tuto znalost odvolává na formulaci Franca Cardiniho, který v onom roku spatřuje zlom v evropském poznávání islámu.

³⁸³ V současné době lze ovšem strach ve společnosti opět vycítit. Jeho projevem je mimo jiné vznik řady publikací, které by mohly být, analogickým aplikováním Ratajovy klasifikace „turecké literatury“, považovány za moderní spisy propagandistické. Bylo by velmi zajímavé vypořádat, jestli a případně nakolik se tato skutečnost promítá do dnešního studia islámu.

mezi katolíky a protestanty se lze setkat se zajímavým jevem – Turci jsou Boží metlou, ale za hříchy těch druhých. Takto to interpretoval Martin Luther již po bitvě u Moháče, emigrující čeští evangelíci se chytili téhož pojetí a vinili habsburskou „bestii“, která seslala Boží pomstu.³⁸⁴ Tento pohled, leč prost vinění druhého tábora náboženského rozkolu, se objevuje i u Paprockého, promlouvá skrz Mikuláše hraběte ze Serinu, který před neodvratným bojem s Turky říká svým vojákům: *„Nejmilejší bratři a bojovníci hrdinští, sami to očitě spatřujete, že nepřítel náš více ohněm nežli branným mečem nad námi zvítězuje. Ale poněvadž to boží dopuštění jest pro nepravosti naše, nelze než takovou pokutu snésti trpělivě a udatně“*. Nejednalo se samozřejmě v očích tehdejších lidí o jedinou Boží metlu, za prostředek k potrestání hříšného lidstva byl chápán i mor, hlad nebo válka jako taková, dokonce i drahota.³⁸⁵ Tak Pán Bůh kupříkladu seslal, jak se od Paprockého dozvídáme, na zem hrom, který *„některým špice od střevíců (kteréz dlouhé co čápi nosy měly) zurážel“*, a to pro *„rozpustilost a pejchu v Čechách“*.³⁸⁶

4.3.2. Turek jako nepřítel, duchovní i světský

V první řadě jsou Turci chápáni, jak by odhadl snad každý bez dlouhého bádání pouze na základě logického úsudku, jako nepřátelé. A to nikoli toliko duchovní nepřátelé – například protestanté duchovní rozměr turecké války zcela odmítali, nechtěli mít jakýkoli podíl na nové kruciátě –, ale prostě jako nepřátelé, kteří zabíjejí, ohrožují vlast, kradou statky, znásilňují ženy a zajaté odvádějí do otroctví, a proto je zapotřebí se jim bránit, kvůli prostému uhájení vlastní existence.³⁸⁷ Představa Turka jako nepřítele u Paprockého snad nikdy nemizí ze zřetele, dokonce ani ve stručných zápisech kronikářského charakteru,

---

³⁸⁴ RATAJ 2002, 225.

³⁸⁵ Tamtéž, 227.

³⁸⁶ PAPROCKÝ 1982, 74.

³⁸⁷ RATAJ 2002, 166.

kteře oznamují změnu vládce na tureckém trůně. Jeden z nich zní: „*Toho roku Orkanes, syn Ottomanův, druhý král turecký, umřel. Kraloval let 22 a veliké škody křesťanstvu učinil, neb se nejprve do Europy pustil a mnoho měst křesťanských lstivě dobyl. Na místo jeho volen Amutates, syn jeho*“.³⁸⁸ Už na začátku budiž řečeno, že některé popisy Turků, jejich vlastností a činů budou nejen u Paprockého, ale i u spisů jiných dobových autorů vzbuzovat dojem literárního kliše, jako třeba právě formulace „*veliké škody křesťanům činil*“, jenž se objevuje i v charakteristice dalšího tureckého panovníka a zřejmě by následoval u všech dalších popisů tureckých vládců, kdyby jich bylo ve spisu více.³⁸⁹ Zřejmě nejvýmluvnější je označení „*úhlavní nepřítel všeho křesťanstva*“, kterého je hojně užíváno v dobovém psaní jak pro významné představitele tureckého národa, tak i pro všechny Turky obecně, a ačkoli mají pisatelé pro takové častování své důvody, nadměrná produkce podobných atributů s sebou nutně přináší jakýsi stereotyp. Zcela očekávatelné jsou ovšem v líčení bitev. Tam vede nepřátelský pohled autora k barvitým přirovnáním, v nichž jsou Tataři, turečtí spojenci, „*stříleni jako kačky*“, jeden baša trefen puškařem, „*až se rozletěl jako hrnec ztlučeny*“,³⁹⁰ v jisté bitvě zbitých Turků „*leží všudy jak hovad*“,³⁹¹ Paprocký neváhá ani užít expresivního hanlivého výrazu „*zdechl*“, když pojednává o smrti sultána Solimana,³⁹² sultán Murad pak podle autorova líčení, „*cítíce [...] nepokoje* (mezi janičáři a z toho vzešlou

---

³⁸⁸ PAPROCKÝ 1982, 68.

³⁸⁹ Což následný průzkum víceméně potvrdil, o Muratovi je kupříkladu psáno: „*Téhož roku (1373) Amurates, syn Orchanův, král turecký třetí, od knížete sarvianského jménem Lazara zabít: kterýž panoval 23 let a veliké škody křesťanům činil: zůstavil po sobě dva syny, Solimana a Bayazeta*“ – PAPROCKÝ 1602, 148 (Kniha první), o Selimovi: „*Toho roku Selim, syn Bayazetův, hrozný ukrutník nad křesťany, zcepeněl u Adrianopoli (město v evropské části současného Turecka). Panoval osm let.*“ – tamtéž, 185 (Kniha první). Snad pouze zmínka o prvním tureckém panovníkovi je zcela prosta hodnocení: „*Téhož roku (1328) pokládá Hájek Ottomana prvního krále tureckého: počátek pak kralování jeho nad Turky klade léta 1300*“ – tamtéž, 138 (Kniha první).

³⁹⁰ PAPROCKÝ 1982, 233.

³⁹¹ Tamtéž, 327.

³⁹² Tamtéž, 140.

válku) [...], *z žalosti zdechl a zcepeněl*“.³⁹³ Pro tentýž nepřátelský postoj křesťané nad úmrtím osmanského panovníka rozhodně netruchlí, naopak. Není to však znak cynismu, spíše úlevy: „*Téhož roku (1520) pršky byly ustavičné a rozvodnění veliké. Selim císař turecký léta dotčeného v Thracii v vsi řečené Ciu*³⁹⁴, *umřel od vředu, jenž se mu nad ledvím vyvrhl. Potěšili se z toho křesťané v krajinách západních, na kteréž se s vojskem strojíl*“.³⁹⁵

O tom, že jsou nepřátelé, přesvědčují Turci na Paprockého stránkách samozřejmě svými činy, výmluvná jsou ale i jejich vyjádření, například sultána Selima, jenž navzdory radám svého okolí velel k bitvě: „[...] *Selimus rozkázal a sám také od osoby své chuť k tomu měl, a tak mezi sebou zavřeli s našimi se potejkati, aby když tyto porazí, jiné vojsko benátské mohl dostati a tudy všecko křesťanstvo oponovati*“.³⁹⁶

Nepřátelský postoj k Turkům se v křesťanském světě ostatně promítl všemožně, i ve věcech poměrně malicherných, třeba ve formě zesměšňování výrazného orlího nosu muslimských nepřátel při maškarádách, kdy si dvořané nasazovali ptačí masky.³⁹⁷ Díky Boženě Němcové je i současnému čtenáři obecně známo, že turecká jména dostávali psi. To nebyl sám o sobě a priori výraz opovržení – křesťanská jména psům dávána být nemohla –, přesto se rozhodně nejedná o počínání, které by vyznívalo lichotivě. Častování psem bývalo bráno jednoznačně pejorativně. Však se také Josef Švejk v Haškově románu, jak upozorňuje Tomáš Rataj, ptá hostinského Palivce, očekávaje přitom jasnou odpověď: „*Máš rád Turky, máš rád ty psy pohanský? Vid', že*

---

³⁹³ PAPROCKÝ 1982, 247.

³⁹⁴ Çorlu, severozápadní turecké město ve vnitrozemí Východní Thrákie.

³⁹⁵ PAPROCKÝ 1602, 195n (Kniha první).

³⁹⁶ Tamtéž, 154.

³⁹⁷ RATAJ 2002, 106.

nemáš“.³⁹⁸ Zajímavé ovšem je, že pro Turky představovali podle svědectví misionáře Jakuba Římaře „nevěřící psy“ zase křesťané.³⁹⁹

4.3.3. Turek jako pohan, muslim a Kristův rouhač

Již ve středověku se mělo za to, že etika „pohanů“ je k etice křesťanské jaksi převrácená, především v otázce tělesných požitků. Tradovalo se, že muslimové tíhnou k všelijakým nemravnostem, a není ostatně divu, vždyť už zakladatel jejich náboženství mnohým chlípností podléhal a aby je učinil legitimními, dal jim právní základ. Tuto premisu utužovali i veliké křesťanské autority jako Jakub z Vitry, který byl přesvědčen, že by Písmem svatým a díly antických klasiků poučení muslimové jistě přešli na křesťanskou víru, kdyby jim nevyhovoval islám pro své volné mravy. Podle Tomáše Akvinského Prorok příslibem tělesných rozkoší své přívržence dokonce přivábil.⁴⁰⁰ Osvícenec Voltaire jej učinil symbolem fanatismu a tyranství⁴⁰¹ ve své hře *Fanatismus, aneb prorok Muhammad*. Skrze něj autor obžalovává vypočítavost tyranů, kteří ovládají lidi pomocí víry a emocí.⁴⁰² Dante jej v *Božské komedii* v části *Inferno* umisťuje do hlubin pekla. Je to trest za to, že vnesl do náboženství rozkol.⁴⁰³ Paprockého současník Václav Budovec z Budova se nad mravní nevázaností muslimů pohoršuje ve svém *Alkoránu* často a s velkým gustem.⁴⁰⁴ Ať už je Paprockého pohled ve vybraných textech jakýkoli, hned na počátek je třeba poznamenat, že se v něm přesvědčení o jednoznačné prolhanosti a nečestnosti

---

³⁹⁸ RATAJ 2002, 14.

³⁹⁹ „*Ti nám nemálo zlořečili, protože prý my, nevěřící psi (tak totiž obyčejně říkají Turci ubohým křesťanům)...*“ Z itineráře Jakuba Římaře – KALISTA 1947, 233.

⁴⁰⁰ CARDINI 2004, 102.

⁴⁰¹ Tamtéž, 107.

⁴⁰² KŘÍŽEK 2017, 117.

⁴⁰³ HILLENBRANDOVÁ 2017, 50.

⁴⁰⁴ REJCHRTOVÁ 1989, 14.

muslimského proroka či oportunistu muslimů v otázce jejich víry explicitně nevyskytuje.

Není-li Turek nazýván „úhlavním nepřítelem“ či „tyranem“, je nejčastěji „pohanem“ (nedochází-li zrovna ke kumulaci všech těchto i jiných označení), což je z dnešního pohledu zvláštní, neboť tento pojem zůstává jednoznačně spjatý s představou vyznavače předkřesťanského kultu, případně člověka zcela bez vyznání.⁴⁰⁵ I tehdy tomuto názvu zřejmě rozuměli asi ve smyslu duchovní nepřítel nebo rouhač Krista; vzdělanější teologové někdy volili označení ateista, který míval rovněž od dnešního posunutý význam, asi tolik co člověk bez pravé víry v Boha či věřící v Boha jen navenek.⁴⁰⁶ Již bylo zmíněno, že pro tehdejšího křesťana byl muslim totéž co Turek a Turek byl vlastně jediným muslimem,⁴⁰⁷ s nímž se mohl setkat, ať už přímo či nepřímo. Nejen pro svou víru, ale i pro své činy jsou vnímáni jako ti, kteří nedbají Boha, jak je psáno o sultánovi a jeho lidu: „*Již tak rozuměl ten pohan, že všecken svět v jeho rukou býti měl, nemyslíc nic na Pána Boha, kterýž vešken svět spravuje, a ti jeho poručníci takové též mysli byli*“.⁴⁰⁸ Paprocký však dokládá i přímý výsměch pro víru, který směřují Turci křesťanům, a to v podobě Mustafafovy promluvy k veliteli Bragadinovi. Autor to kvalifikuje jako „*rouhání proti Spasiteli našemu*“⁴⁰⁹ a jistě není bez zajímavosti, že tato promluva připomíná posměšky, jimiž byl trápen Ježíš Kristus ke konci svého lidského života. O jiném

---

⁴⁰⁵ Přitom samotné označení pohan není u Paprockého vždy a priori hanlivé, o Ciceronovi hovoří coby o „vznešeném muži pohanském“ – PAPROCKÝ 1982, 169; dále je zajímavé, že podle autorova zjištění Peršané nejsou zváni jako pohané, dokonce o válečném persko-tureckém střetu pojednává Paprocký jako o boji Peršanů proti pohanům – tamtéž, 194. Nabízí se otázka, jestli si byl vědom okolnosti, že i v Perské říši se vyznává islám. Tento stav platil v Paprockého době již několik století, ovšem teprve Safíjovci, kteří se na politické scéně objevili na konci 15. století, vytvořili na území dnešního Íránu první muslimský stát, jenž mohl svým významem soupeřit s osmanskými Turky a egyptskými mameluky – převzato z: <https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-history-of-iran/safavid-period/3B34DE5032689105970B775CC2D32ABD#>, citováno 3. 7. 2020.

⁴⁰⁶ RATAJ 2002, 237n.

⁴⁰⁷ S výjimkou Tatarů.

⁴⁰⁸ PAPROCKÝ 1982, 153.

⁴⁰⁹ Tamtéž, 151n.

posměváčkovi je pojednáváno dále: „Dne 25. srpna ráno, když kněží mši sloužili v ležení, vylezl na věž jeden pop turecký, z kteréž Turci křesťanským veliké škody činili, a tam počal hrozně zlořečiti našim a posmíval se křesťanskému náboženství. A vtom puškař spustil dělo veliké tak mírně k té věži, že hned padla s tím posměvačem pohanským, jehožto obležení za kněze měli“.⁴¹⁰ Ač to není nikterak dále komentováno, lze se naprosto legitimně domnívat, že v osudu onoho Turka je spatřována jistá satisfakce za jeho rouhání. Paprocký vidí důvod takového počínání v neznalosti, nepoznání Ježíše, píše, že Turci „o Kristu nic, toliko o svém mnoho rozuměli a nad Spasitele našeho jeho všem přikládajíc, veliké sobě kratochvíle a veselí činili“.⁴¹¹ Tomu by se mohl leckdo podívat, stačila by mu přitom jen minimální znalost islámu, pro niž by choval v paměti, že Ježíš Kristus je v Koránu jedním z velkých proroků.⁴¹² Paprocký má však jistě na mysli poznání ve smyslu přijetí víry, že Ježíš Kristus je Spasitel a Bůh.⁴¹³

Paprocký dokládá zvláštní důkaz zdrženlivosti z náboženské úcty v případě sultána Mehmeda II.: „Téhož času císař turecký Machomet opanoval Natolii, po smrti Karamana knížete, kterému se Řekové zprotiviti nesměli, pro velikou moc a sílu jeho. Řekl potom k svým baším: Táhl bych moři Soldána dobývati, a ač vím, že bych ho mohl dostati, i všech měst jeho v Sýrii, však se Boha obávám, aby na mne nětco těžkého, aneb na lid můj nějakého pádu nedopustil,

---

⁴¹⁰ PAPROCKÝ 1982, 346.

⁴¹¹ Tamtéž, 154.

⁴¹² Korán toho nabízí z původního Ježíšova příběhu více, než by zřejmě většina nepoučených nemuslimů očekávala: „A hle, pravili andělé: „Marie, Bůh ti oznamuje zvěst radostnou o Slovu, jež od Něho přichází, jehož jméno je Mesiáš, Ježíš syn Mariin, a bude blahoslavený na tomto i onom světě a též jedním z těch, kdož k Bohu budou přiblíženi. A bude s lidmi již v kolébce i jako dospělý a bude patřit mezi bezúhonné.“ Pravila: „Pane můj, jak bych mohla mít syna, když se mne smrtelník dosud nedotkl?“ Pravidl: „Takto Bůh tvoří to, co chce; když o věci nějaké rozhodne, řekne toliko „Staniž se!“; a stane se.“ – KORÁN, 3: 40–47.

⁴¹³ Právě pojetí božství Ježíše Krista je tím hlavním, co činí z křesťanství a islámu navzdory zdánlivé podobnosti rozdílná náboženství. I v Koránu je Ježíš označován jako „Mesiáš“, jedná se však o projev úcty a titul nemá vykupitelský význam jako v Novém Zákoně – LAURETOVÁ 2019, 165.

jestli bych ta města poskvrnil, po kterýchž chodil Mojžíš, David, Ježíš a Machomet i jiní proroci, protož toho zanechám a na někoho jiného se obrátím.“ Jinak věci ovšem zřejmě viděl jeho nástupce Selim I., který oblast později dobyl⁴¹⁴ a započal v ní tak období staletí trvající osmanské nadvlády.⁴¹⁵

4.3.4. Turek jako ukrutný vylévač křesťanské krve a jak si na tom ve ctnostech a ukrutnosti stojí křesťané

Nejpestřejší imaginaci nabízí obraz Turka jako tyрана a nectnostného ukrutníka. Na první pohled se zdá, že je to jen prostě další z pohledů křesťanů na „ty druhé“. Ve skutečnosti tato pasáž může vypovědět leccos i o křesťanech. Přemýšlivého čtenáře totiž mohlo právě v tuto napadnout, zdali krutost, nectnost a tyranie byly výlučně znakem Turků, nebo se týkaly alespoň v nějaké míře i křesťanů. Ještě přemýšlivější čtenář by se mohl ptát, jestli – pokud tedy nebyly skutečně těchto vlastností prosti ani křesťané – si toho Paprocký všiml a byl ochoten to zaznamenat. Tento úsek by mohl mít potenciál buď některé, nebo nejlépe všechny tyto otázky zodpovědět.

Žádný důkaz turecké ukrutnosti na dnešního člověka nezapůsobí tolik jako osud benátského velitele Bragadina, kromě strašlivého způsobu jeho úmrtí rovněž proto, že tam, kde je povětšinou předkládán pouhý výčet padlých a popravených, je skrze něj čtenáři zprostředkován příběh jednotlivce. Uvádí se, že tato událost byla Tizianovi inspirací k namalování obrazu *Apollo a Marsyas* – jediného obrazu, který lze od tohoto renesančního malíře na našem území obdivovat⁴¹⁶ – a je velmi nepravděpodobné, že by tomu tak nebylo.

---

⁴¹⁴ DEMEL 2013, 310.

⁴¹⁵ O tom, že téma osmanského dobývání není jen předmětem dávné historie, přesvědčil současný turecký prezident Recep Tayyip Erdoğan, který označil Jeruzalém za turecké město, odvolávaje se právě na čtyři století osmanské nadvlády. Výrok zaznamenala média celosvětově, například <https://orthodoxtimes.com/erdogan-provocative-towards-israel-jerusalem-is-our-city/>, citováno dne 22. 11. 2020.

⁴¹⁶ Kromě toho odborníci leckdy usuzují, že se jedná o umělcův nejpůsobivější obraz – BECKETTOVÁ 2010, 458n.

Popsání ukrutnosti bývá i vcelku nápadité – například v případě jednoho Turka zajatého a drženého v Ostřihomí, o němž je psáno, „že mezi Ejpilem a Ostřehomem a mezi horami nebylo většího tyрана a ukrutníka jako výš jmenovaný pohan, dokládajíce, že snad tak mnoho vlasův na své hlavě nemá, jak jest mnoho křesťanův starých i mladých pochytal a rozprodal“.⁴¹⁷ Poměrně frekventovaným spojením je turecké „prolévání křesťanské krve“. Jednou z dalších důležitých křesťanských kořistí bylo zajetí jistého Turka, kterým byl „vší zemi Uherské známý tyran Dellymený, kterýž se nikdá nemohl krví křesťanskou dosti nasytit“.⁴¹⁸ Tímto činem nebyly vinní pouze Turci, o to horší pak pro ně byly důsledky. Moldavský vojvoda Ștefan Răzvan skončil na kůlu, protože Poláci usoudili, „že prve zajat jsouce i propuštěn s tím způsobem a výstrahou, aby proti pohanům bojoval a dal pokoj křesťanuom, podruhé v to upadl, že jest chtěl vylívati krev křesťanskou“.⁴¹⁹ Uhrům pak promluvili do duše, „aby nebyli tak náklonní k vylévání krve křesťanské, ale aby raději statečnost svou do boje proti pohanům přenesli, vyjíždějíc odtud beze vší škody země“.⁴²⁰

Dalším projevem krutosti, dnes v případě provedení bez výjimky odsuzovaným coby počinání masových vrahů, je sekání hlav. Třebaže Paprockého doba měla měřítko zřejmě ještě poněkud odlišná od současné humánní společnosti, už tehdy se jistě jednalo o ošklivý způsob usmrcení a též pokoření nepřítele. Zvláště, když bylo přijímáno s radostí, jako v případě jistého sultána: „[...] aga⁴²¹ jeden turecký přinesl sultánovi čtyrydceti hlav křesťanských, čímž se ukrutník ten a tyran velice potěšil [...]“.⁴²²

---

⁴¹⁷ PAPROCKÝ 1982, 320.

⁴¹⁸ Tamtéž, 382.

⁴¹⁹ Tamtéž, 313.

⁴²⁰ Tamtéž, 314.

⁴²¹ Nižší turecký titul.

⁴²² PAPROCKÝ 1982, 353.

O počínání sultána Bájezída II. si lze vytvořit jistou představu z Paprockého slova: „Času toho Bayazet, císař turecký, u Kylie⁴²³ sedm šturmu ztratil, však předce odtud neodtáhl, dokavadž ji nedobyl, a rozkázav před očima svýma všem Valachům hlavy zstínati, plavil se přes Dunaj. V tom nastala bouřka a větrové velicí, takže množství Turkův utonulo, kteréž prudkost vody až na Černé moře zanesla, ale Bayazet s některými, než se moře bouřiti počalo, již se byl přeplavil. Navracující se tehdy domů, dobyl Varny a všechny Valachy do moře vházeti poručil, řka: plňte za mými věrnými“.⁴²⁴

Někdy turecká krutost pramenila z jejich frustrace, pokud se jim v boji přestávalo dařit, jako například při neúspěšném prvním obléhání Vídně, kdy „pohané ve všech a městečkách veliké škody dělali a lidu mnoho pomordovali. Zvláště pak nad těmi velkou ukrutnost provozovali, jichžto do své země odvésti nemohli jako starých. A děťátka malý, kteráž ještě mluvíti nemohla, přetínali napoly a po plotích rozvěšovali“,⁴²⁵ rovněž při dalších neúspěších: „Z té porážky a škody veliké rozhněvali se náramně, přísahajíce, že žádného živiti nebudou, jak se jim nejprve udá nad křesťany zvítěziti. Na znamení hněvu svého pět vězňův křesťanských, kteréž toho času měl v svém ležení, baše poručil bez meškání stínati“.⁴²⁶ Jindy byla motivací nikoli pouhá odvěta za vojenskou porážku, nýbrž pomsta za konkrétní jeden čin, třeba za provedenou lest: „Když se pak dozvěděl baše o neštěstí a pobití lidu svého nejpřednějšího, přísáhl Machometovi [...] klášter Zizek s zemí srovnat a opata nemilosrdně odříti, jakož to i opatu skrze listy oznámil a po všechny časy s pilností rozmejšlel, jakým by se prostředkem nad opatem mohl pomstíti“⁴²⁷ nebo za smrt sultánova synovce: „Pro jeho smrt hněval se velmi sultán Amurat a matka

---

⁴²³ Kluž, město v rumunském Sedmihradsku.

⁴²⁴ PAPROCKÝ 1602, 182 (Kniha první).

⁴²⁵ PAPROCKÝ 1982, 87n.

⁴²⁶ Tamtéž, 204.

⁴²⁷ PAPROCKÝ 1982, 196n.

*syna mrtvého namlouvala sultána, aby mstil jeho smrt nad křesťany“.*⁴²⁸ Někdy mohli neshody v tureckém táboře nepřímo vyvolat i zajatí: „*O ženy zajaté a děti hadrování*⁴²⁹ *bylo mezi Turky“.*⁴³⁰

Nejde ovšem jen o krutost samu, daleko podstatnější se zdá být poznatek, že tehdejší křesťané zřejmě mohli mít pocit, že Turci nejsou toliko jejich nepřátelé schopni nad nimi leckdy provádět velké ukrutenství, ale že si navíc kladou za cíl jejich celkové vyhlazení.⁴³¹ Alespoň se to tak jeví podle některých pasáží, z nichž dvě budou nyní citovány. V první se praví: „*Takové své neštěstí na rozličných místech s křesťany znajíc, sultán Murat velice se hněval a sílu svou všecku proti nim obrátiti umínil a zmordovati všechny po všem světě. A to přísahu Machometovi učinil, že to skutečně dovésti chce“.*⁴³² V druhé pak: „*Té vojny byl nejprvnější původ baše bosněnské, jehožto snažné usilování bylo o to, aby všickni křesťané mohli býti vyhubeni“.*⁴³³ Sultán v prvním případě je pod návašem negativních emocí, proto se jeho závazek může zdát přehnaným a vlastně nezamýšleným doopravdy; ostatně, pohrůzkou podobnou té „já tě zabiju“ hrozili někdy v životě – třeba i svým blízkým – i daleko mírumilovnější povahy. V druhé citaci se však nachází požadavek křesťanské likvidace v samém popisu dotyčného paši, pro Paprockého je to jeho hlavní charakteristika, důležitější než jeho jméno. Jedná se tedy o možnou dobově zažitou představu a jako taková by neměla být opomenuta. Hodí se přitom

---

⁴²⁸ PAPROCKÝ 1982, 199.

⁴²⁹ Hádání, spor.

⁴³⁰ PAPROCKÝ 1982, 137.

⁴³¹ A nejedná se zjevně o ojedinělý případ, kdy se křesťané cítili nájezdníky z mimoevropských oblastí takto ohroženi. Václav I. psal po bitvě u Lehnice německým knížatům: „*Věřte, že Tataři po ničem jiném nebaží, leč zničiti všechno křesťanstvo*“ – ADÁMEK 1999, 10. Český král nebyl tak daleko od pravdy, byť zřejmě přecenil náboženský rozměr války – Tataři se skutečně řídili Čingischánovým rozkazem, který vydal ke konci života, totiž „*aby byla pokořena Evropa, ba podroben celý tehdy známý svět a všechny národy*“ – tamtéž.

⁴³² PAPROCKÝ 1982, 225.

⁴³³ Tamtéž, 195.

dodat, že vyhlazení okolních národů rozhodně není podstatou džihádu,⁴³⁴ jehož pochopení je pro nemuslimy do dnešní doby velmi nesnadné.⁴³⁵

Kruté zacházení Turků pocítili nejen křesťané, ale i Peršané, se kterými rovněž sváděli boje. O jejich běsnění autor referuje: „*Veliké ukrutenství pohané provozovali nad Peršany, divné muky vymejšleli, některé nožmi a břitvami rozřezávali, některým na rány učiněné vřelý olej lili, jiným ruce, nohy odsekávali, napoly mrtvé po ulicích táhali, děti v desíti letech za vlasy věšeli a k nim stříleli, ženy na koly vstrkali, prsy jim odřezávali, těhotným plod vynímali a ním o stěny tloukli*“.⁴³⁶ Tureckému hněvu neunikli ani perští tradiční starověcí rivalové. Sultán Mehmed se totiž jednou velmi rozzlobil pro mnoho ztracených pevností a zabitých Turků a tento jeho hněv dopadl právě na ně. Dnešní chápání by vedlo k předpokladu, že se mu tak povedla odvěta alespoň na části křesťanstva, jinak to ale hodnotí autor šestnáctého století: „*A že nemohl se pomstíti nad křesťany, poněvadž od něho daleko byli, nad svými se potřásati začal a vyhnal všechny Řeky z země, kteříž neměli žen*“.⁴³⁷

Možná ještě naléhavěji, než krutost projevovaná vůči křesťanům (nebo jiným nepřátelům) vyznívá krutost Turků k sobě navzájem. Je známo, že v raném novověku měli sultánové velmi svérázné metody, jak se vypořádat s ostatním příbuzenstvem v otázce nástupnictví na osmanský trůn, a to v podobě jeho vyvraždění. Ukázkovým příkladem je konání Mehmeda III., o němž Paprocký píše, že „[...] *byl ukrutný. Kteréhož ukrutnost v Amazí jak nad mužským, tak i nad ženským pohlavím seznali*“.⁴³⁸ Jakmile se dozvěděl o úmrtí svého otce Murada III., pospíšil do Konstantinopole, aby se nechal od části

---

⁴³⁴ Podle tradice je cílem islámu naopak skutečný mír, předpokladem k jeho nastolení je však úplné ovládnutí světa islámem, k tomuto účelu má džihád sloužit – LAURENTOVÁ 2019, 65.

⁴³⁵ Čehož budiž nejjasnější důkaz, že ani odborníci se na jeho významu zcela neshodnou. Srov. HILLENBRANDOVÁ 2017, 189 – 212 a LAURENTOVÁ 2019, 65 – 76. Třebaže obě dámy předkládají k problematice řadu cenných poznatků, její vyznění je u každé poněkud jiné.

⁴³⁶ PAPROCKÝ 1982, 194.

⁴³⁷ Tamtéž, 312.

⁴³⁸ PAPROCKÝ 1982, 253.

pašů prohlásit sultánem. Následovalo toto: „*A on hned bratry své na palác k obědu pozval, kteříž věříce bratru svému, přišli, a o smrti otcovské nevědouce, ničehož se neobávali. Ale když do pokoje vešli, z poručení Machometa zadušení jsou. A na tom ještě nepřestávajíc, obávajíce se, aby ještě některý bratr se nenarodil, deset žen otce svého v noci utopiti poručil*“.⁴³⁹

Častější je popis krutého zacházení sultána se svými podřízenými. Když se sultán dozví, že Benátčané stačili dodat Famagustě potraviny i posily, nechá některé zodpovědné popravit, jiným sebere úřad.⁴⁴⁰ Pašovi Sinanovi byl janičáry přičítán neúspěch v jiné bitvě, proto „[...] *sultán Amurat, z příčiny té k hněvu jsa popuzen, hned v prchlivosti poslal do Bělehradu, aby Sinan baši zadusili*“.^{441,442} Poprava Turků zastávajících vyšší posty je popisována jako něco zcela běžného (někdy není provinění ani zcela specifikováno, jako v případě paší Orolsana⁴⁴³) a už sama výhrůžka proto vzbuzuje u adresáta dostatečnou hrůzu, která jej vede k velké horlivosti při plnění úkolu.⁴⁴⁴ Neúspěch nemůže být ospravedlněn ani přesilou nepřátel nebo včas nedodanou pomocí.⁴⁴⁵ Zaznívá dokonce mínění, že v případě neúspěchu je pro Turka lepší zahynout v boji, neb tak jej tak jako tak neodvratná smrt zastihne dříve a za lepších okolností. Po porážce Turků u Sisaka padl i velící paše. Jeho skon zhodnotil budínský paše takto: „*Dobře se tak stalo, že tak slavně zahynul, neb by ho byla smrt hanebná neminula, jak by se byl císaři ukázal, ten bezcitný mamaluk*“.⁴⁴⁶

---

⁴³⁹ PAPROCKÝ 1982, 253.

⁴⁴⁰ Tamtéž, 149.

⁴⁴¹ Tamtéž, 204.

⁴⁴² V této souvislosti by byla škoda nezmínit, že neúspěch Turků u řečeného města pronikl až do českých rčení, ještě ve 40. letech 20. století lze dohledat spojení „leží jak Turek u Belegradu“, které má sloužit k častování líného člověka – JÍLKOVÁ 2009, 216. I u Paprockého se lze dočíst: „*Císař turecký již ležel při Bělehradu, a vojska pohanská se scházela cestami rozdílnými*“ – PAPROCKÝ 1602, 199 (Kniha první).

⁴⁴³ PAPROCKÝ 1982, 132.

⁴⁴⁴ Tamtéž.

⁴⁴⁵ Tamtéž, 216.

⁴⁴⁶ Tamtéž, 200.

Jestliže se osmanští sultánové této doby podobali svým nemilosrdným chováním obávaným diktátorům, nebylo by zas tolik překvapivé, kdyby se sem tam objevil pokus spáchat na ně atentát. V případě Mehmeda III. Paprocký skutečně dvě snahy zaznamenává, poprvé ji měl jistý derviš,⁴⁴⁷ jenž využil vážnosti, které se oni těší u Turků, a vyjednával si u sultána audienci. Jeho neúspěch a špatný konec způsobila jeho přílišná horlivost: „*Když pak bez přestání o to stál, aby před císaře puštěn byl, přišel v podezření. Ihned jat, a jakž vyznal, co jest spáchatí chtěl, umrtven jest*“.⁴⁴⁸ Druhý zkoušel štěstí vyznavač příbuzného abrahámovského náboženství: „*Potomně Žid jeden o tu věc tolikéž se pokoušel, jenž byl doktora císařského syn, ale jakž se jed na sultána připravený vyjevil, tak hned onoho Žida již zmučeného z světa sklidili a všecken rod jeho vyhuben jest. Jiní pak Židé, obývající se prchlivosti císařské, aby tolikéž trestání nebyli, s znamenitou sumou hotových peněz sultána hněvivého snažili se uspokojiti i toho tou měrou dovedli*“.⁴⁴⁹ Nebyl to jediný spor mezi židy a oním sultánem. Prikázal jim totiž účast na válce proti křesťanům, což oni ovšem odmítali a domáhali se svých práv, Turci ovšem nebyli na podobnou debatu příliš zvědaví, „*nýbrž mnohé zmordovali, jenž byli na odpor takovému poručení, i v statky jich se uvazovali. Což jiní mnozí vidouce, hrdla svá znamenitými penězi vykupovali*“.^{450, 451, 452}

Z dosavadního výčtu by se mohlo stát, že každý sultán byl nanejvýš obávaný a nedotknutelný krutovládce, jehož se musí všichni právem obávat.

---

⁴⁴⁷ Dervišové jsou islámští duchovní většinou praktikující zvláštní mystickou formu zvanou súfismus, asketickým životem a mystickou cestou usilují o opravdovější prožitek víry.

⁴⁴⁸ PAPROCKÝ 1982, 264.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ Tamtéž, 312.

⁴⁵¹ Osmané však nepocitřovali k židům automaticky nepřátelství, jak by se zdálo z těchto úryvků. Sulejmán Nádherný do své říše dokonce přijímal židovské věřící vyháněné ze Španělska, Portugalska, Neapole, Malty, Sicílie a Sardinie – MÜLLER 2010, 210.

⁴⁵² Židé však nevystupují v textu pouze coby oběti. Paprocký referuje také o tom, že „*léta 1321. Židé z návodu tureckého mnoho křesťanův v zemi francouzské otrávilí, sypající prach jedovatý do studnic křesťanských. O tom Hájek v listu 293*“ – PAPROCKÝ 1602, 136 (Kniha první).

Nebylo tomu však vždy, sultán Sulejman podle následujícího popisu nebyl brán coby nezpochybnitelný vládce od začátku a musel si důvěru vydobýt: „*Tehdáž Solimanus syn Selimův, desátý král turecký, táhl s vojskem nesčíslným na krále perského, ale ztratil lidu takové množství, že sám toliko v osmdesáti koních do Konstantinopole přijel. Bašové přemýšleli o tom, aby ho v královském majestátu nezanechávali, ale on slibujíc, že všecku řeckou zemi i Bělehrad podmaní, upokojil myšlenky jejich*“.⁴⁵³

Dosavadní výčet bez pochyby vysvětluje, proč bylo vnímání Turků v Českých zemích a priori negativní a jejich možná přítomnost vzbuzovala v lidech, když ne stálý strach, tak přinejmenším vidinu zřetelného nebezpečí, ačkoli se přímo území Českého království žádná bitva s Turky netýkala. Turek v Paprockého podání nejen že je krutý, ale hlavně si chce podmanit celý svět, odtud jeho neustálé výpady. A co křesťané? Jak se projevovali v nastalých konfliktech oni, byli bezvýhradně milosrdní, či snad stejně krutí? Byly jejich pohnutky opravdu vždycky docela čisté? Je jasné, že zevrubnější bádání by daleko překročilo rámeček této práce, jistou představu nám přesto Paprocký nabízí.

Zprvu jsou křesťané líčeni jako skutečně milosrdní. Což vyzobrazují i Turci, kteří tak po bitvě u Lepanta opouštějí zoufalý úprk v podobě plavání po moři a nechávají se zajmout.⁴⁵⁴ Pocit ze správnosti veškerého křesťanského konání si čtenář hodnou chvíli uchovává, přispívá k tomu mimo jiné i absence zpráv o vyvraždění panovníkova příbuzenstva či popravě neúspěšných velitelů. Představa jasného kontrastu mezi nelidskými Turky a dokonalými křesťany, jež se možná vyrojí v mysli znepokojeného čtenáře, zvláště pokouší-li se, neztotožňuje se ani s jednou skupinou, získat za každou cenu co možná objektivní celkový obraz, se však brzy rozplyne.

---

⁴⁵³ PAPROCKÝ 1602, 195 (Kniha první).

⁴⁵⁴ PAPROCKÝ 1982, 156.

První kaz na křesťanské pověsti, který Paprocký popisuje coby důležitý problém stojící v cestě odvrácení tureckých výbojů, je křesťanská nejednota.^{455,456} Jakožto věrný katolík pochopitelně na vystoupení Martina Luthera a vůbec celé protestantské ladění nahlížel se značnou nelibostí.⁴⁵⁷ Je v tomto zcela zajedno s Habsburky, ostatně o císaři Karlovi píše toto: „*Léta Páně 1530. Císař Karel Pátý odpověděl se knížatům-volencům v Rejně Kolině, že ustavičně v Němcích bydleti nemůže, poněvadž nad rozličným panstvím a královstvím panuje, a také pro tu příčinu, že jest Německý kraj nepokojný a škodlivý všemu křesťanstvu pro nesvornost náboženství a víry*“.⁴⁵⁸ Toto rozladění nemůže být vnímáno toliko jako odmítání porušení věrouky, je třeba v něm hledat rovněž právě komplikaci pro obranu před vnějším nepřítelem, vnímaném jako společný a „dědičný“. Právě turecké nebezpečí bylo pro stavu skvělou příležitostí, jak císaře držet v šachu. Když se jim podařilo vydobýt si nějaké ty výhody, přislíbily pomoc. Roku 1532 například takto vyjeli proti na Rakouské země útočícímu sultánu Solimanovi. Naléhavost

---

⁴⁵⁵ Už roku 1448 napsal Aeneas Silvius Piccolomini, který byl zastáncem neodkladné války proti Osmanům, dopis svému papežskému předchůdci Mikuláši V., v němž píše, že roztržky a sebestřednost křesťanských panovníků umožňují Turkům další a další vítězství – CARDINI, 153. Stál též o účast českých bojovníků, dokonce by neviděl překážku v kališnickém vyznání mnohých z nich, nebyl však svolný k uznání kompaktát, které požadoval Jiří z Poděbrad, takže i v tomto případě komplikovala protitureckou defenzivu křesťanská nesvornost – ČORNEJ 2018, 15.

⁴⁵⁶ I spor o podporu bavorských vévodů za vlády Karla IV., pokud by se do něj zapletl král Ludvík, skýtal Turkům skvělou možnost udeřit na Uhry – KAVKA 1993, 145. Z toho je patrné, že příčinou křesťanské nejednoty, které mohli Turci využít, nebyly pouze neshody ve věci náboženství.

⁴⁵⁷ Úmrtí reformátora provází touto zmínkou: „*Léta Páně 1546 Martin Luther, který nesvornost mezi knížaty křesťanskými vzbudil, kterýž mnoho bludův škaredých nasil, kterýž mnoho zlého proti církvi svatě páchal, umřel, maje věku svého let 43*“ – PAPROCKÝ 1982, 105. Naproti tomu Marek Bydžovský z Florentina, Paprockého současník s odlišným vyznáním, píše k reformátorově smrti toto: „*Téhož léta (1546) umřel Martin Luther, doktor a kazatel vitemberský, v Eisleben, vlasti své v hrabství mansfeldském 18. dne měsíce února na den sv. Konkordie. Odtud umrlý vezen do Vitemberka a tam na zámku v kostele pochován 22. dne února na den Stolování sv. Petra. Živ byl let 63*“ – BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 55. S odhlédnutím od rozdílnosti pohledů je třeba konstatovat, že ve věci určení Lutherova věku dožití je Bydžovský pravdě o dost blíže.

⁴⁵⁸ PAPROCKÝ 1982, 89.

nebezpečí přiměla někdy císaře k výrazným ústupkům, jak o tom pojednává následující odstavec: „*Téhož roku císař Karel položil sněm v Špejru*⁴⁵⁹, *ale pro časté nájezdy pohanské přenesl jej do Řezna, aby břehy rakouské, k nimž se pohan přibližoval, retovati*⁴⁶⁰ *se mohly. Tu opět některá knížata s protestanty o pokoj jednali, kteříž v Šveinfortě*⁴⁶¹ *svůj obzvláštní sněm měli. A již Turek se přibližoval k německým krajinám s velikými vojsky, kdež v takové ouzкости císař knížatům musel mnoho povoliti. Protož pokoj zachován jest v Říši tak, že o náboženství nepokoje žádného nebylo. A když Protestantes dostali takového dekretu, císaři poslušensví ve všem připověděli*“.⁴⁶² Protiklad neshody katolíků a protestantů s potřebou jednoty je na stránkách *Diadochu* zřetelný, což dosvědčuje i následující vyjádření: „*Císař Maxmilián položil sněm v Štrosburku, na kterémž byli všickni kurfirštové, a od papeže vyslán legát kardinál Thomas Caietanus, kterýž dobrou pomoc proti Turku z komory papežské připověděl. Poslal císař k papeži, oznamujíc o tumultech Lutherových, žádajíc, aby nemeškal je přetrhnouti, a to což by ustanovil, aby co nejspíše vykonáno bylo*“.⁴⁶³ Zmíněný německý reformátor však nebyl jediný, kdo přinášel do tehdejšího náboženského světa neklid. Ač Paprockého jakožto katolíka činy přinašečů tohoto neklidu popouzí, přenechává řešení těchto problémů povolanějším a věnuje se své práci spisovatele-historika: „*Téhož léta Oecolampidus*⁴⁶⁴ *a Oldřich Zwilingus*⁴⁶⁵ *v Bazilí,*⁴⁶⁶ *zavržený blud Berengárův*⁴⁶⁷ *psaním svým obnovil, že se při večeři Páně nedává (u nich*

---

⁴⁵⁹ Špýr, město v německé spolkové zemi Porýní-Falc.

⁴⁶⁰ Zachránit.

⁴⁶¹ Schweinfurt či archaicky česky Svinibrod, město v Bavorsku.

⁴⁶² PAPROCKÝ 1982, 93.

⁴⁶³ PAPROCKÝ 1602, 195 (Kniha první).

⁴⁶⁴ Johannes Ökolampadius (1482–1531), německý protestantský teolog a reformátor kalvinistického proudu.

⁴⁶⁵ Ulrich Zwingli (1448–1531), švýcarský teolog a reformátor.

⁴⁶⁶ Basilej ve Švýcarsku.

⁴⁶⁷ Berengar z Tours (999–1088), francouzský teolog, který se dostal do sporu s tehdejší církví kvůli transsubstanciaci (výklad církevního učení o tom, že je ve svátosti Eucharistie Ježíš Kristus reálně přítomný).

rozuměj) pravé tělo a krev Krista Pána: ačkoli předešlého léta s týmž ohybným učením Ondřej Karlstadion⁴⁶⁸ na plac vyšel. Ale my zanechaje toho teologům, k Ludvíkovi (Jagellonskému) se obraťme“.⁴⁶⁹

Příčinou toho, že křesťané nebyli s to stát proti nepříteli jednotně, nebyl však pouze tento církevní rozkol. V několika případech jmenuje Paprocký jednotlivé viníky, jednou jsou jím Tiffenbacha opustivší Uhři, „kteříž od něho odběhli a jemu k tomu štěstí, aby do konce dokonáno bylo, pomáhati jsou nechtěli“,⁴⁷⁰ jindy Francouzi, jejichž král na žádost o pomoc odpoví, „že dosti možná⁴⁷¹ jest Říše německá a že může sama Turku odporovati“,⁴⁷² nebo Řekové, o jejichž přístupu je pojednáno: „Léta Páně 1381. Bayazet, turecký král, přeplaviv se přes moře z Asie do Evropy s velikou mocí, křesťanům škody činil a snadně křesťany (pro jejich nesvornost mezi sebou) porazil, nebo Řekové Srbům upřímně pomáhati nechtěli, kteříž Turkům s knížetem svým Lazarem⁴⁷³ zmužile odpírali. Toho když Bayazet porazil, k Řekům lepší přístup měl“.⁴⁷⁴ Je třeba dodat, že podle Paprockého poznatků se málokterý národ alespoň někdy myšlenice statečné obrany proti Osmanům nezpronevěřil, ani slavný kníže Vlad III. Dracula se nemohl na své lidi vždy spolehnout: „Toho času Turci s Valachy válku vedli, veliké jim škody činil Drakule, však potom skrze neštěstí škodu velikou podstoupil, nebo od něho zrádlní Valaši odstoupili a přistoupili k bratru jeho. Ten potom vjel k Matyášovi králi, kterýž ho dal do vězení“.⁴⁷⁵ Protože někteří evropští autoři představovali islám jako náboženství jednotné – málokdo byl v té době s to vystihnout problematiku směrů a rozdílů

---

⁴⁶⁸ Andreas Karlstadt (1486–1541), německý teolog a reformátor.

⁴⁶⁹ PAPROCKÝ 1602, 198 (Kniha první).

⁴⁷⁰ PAPROCKÝ 1982, 230.

⁴⁷¹ Tj. mocná.

⁴⁷² PAPROCKÝ 1982, 93.

⁴⁷³ Lazar Hrebeljanović (kolem 1329–1389), srbský vládce, který padl v bitvě na Kosově poli. Ortodoxní církev jej prohlásila za mučedníka a uznává jej jako svěťce.

⁴⁷⁴ PAPROCKÝ 1602, 151 (Kniha první).

⁴⁷⁵ Tamtéž, 177 (Kniha první).

mezi muslimy –,⁴⁷⁶ problém křesťanské nesvornosti se zdál být o to větší.^{477,478} K tomu, aby přehodnotili své postoje, některé křesťany nepřiměla ani stále se zhoršující situace a dokonce varování souvěrců z již zasažených míst: „*V tom novina přinesena, že Rodýs, ostrov znamenitý, s velikou škodou všeho křesťanstva Turek opanoval, poněvadž obležení odpírajíce statečně nepříteli za šest měsícův, nemajíce žádné naděje k retuňku, poddati jej přinuceni byli, z toho někteří prorokovali Uhrům, že takovým způsobem od pohana budou setřeni, jestliže se neopatří. Oni pak lehce toho vážili, domácími rozbrojemi se zaneprazdňovali, králem pohrdali, na ouředníky nic nedbali a lid přespolní loupili: což se přihodilo i panu Adamovi z Hradce, kancléři Království českého, kteréhož v městě obrali. O čemž Hájek při roku 1523 a Dubravius libro 33 folio 312“.⁴⁷⁹*

Události 16. století křesťanské jednotě rozhodně neprospívaly, problémy s organizací protiturecké obrany se ovšem objevovaly i ve století předešlém: „*Léta Božího 1470. Císař Fridrich položil sněm hlavní v Vídni, kdež se sjeli kurfirštové, ale král český jsa domácími válkami nemálo zaneprázdněn, tam se postavit nemohl, toliko se skrže psaní omluvil. Na žádost také knížat některých, přijel i Matyáš, král uherský, kdež ho kurfirštové hned s císařem smířili, neb prvé byli ouhlavní nepřátelé. Tu jsou spolu za osm neděl jednali, kterak by mohli Turky odepríti. Zdálo se některým, aby také k tomu král český byl obeslán, ale jiní toho zbraňovali. O čemž u Hájka čti v listu 443“.⁴⁸⁰*

---

⁴⁷⁶ RATAJ 2002, 240.

⁴⁷⁷ S plánem politické jednoty evropských států, která měla sloužit rovněž pro organizace boje proti Turkům, přišel i Jiří z Poděbrad. I zde se ovšem projeví problémy náboženských svárů, ještě před Lutherem. Protože se totiž počítal mezi stoupence kališníků, papež jej nakonec označil za kacíře a vyhlásil proti němu křížovou výpravu. Paradoxně tak, místo aby se zúčastnil války proti nevěřícím, sám se stal terčem jedné z nich – VLČEK 1991, 5n. Velkolepý plán českého krále byl nadčasový v tom ohledu, že nezahrnoval církev ani papeže a pokoušel se sjednotit celou křesťanskou Evropu, s výjimkou Anglie a Skandinávie – VEBER, 2009.

⁴⁷⁸ O důležitost těchto okolností pro celé evropsko-islámské dějiny svědčí fakt, že o nich píše i mimočeští evropští historikové – CARDINI 2004, 158.

⁴⁷⁹ PAPROCKÝ 1602, 197 (Kniha první).

⁴⁸⁰ Tamtéž, 177 (Kniha první).

Beze zmínky nezůstává ani stavovský odboj roku 1547. Češi sice nejprve byli poslušní a na pomoc v šmalkaldské válce vyrazili, nicméně brzy se zase vrátili domů, protože „*se jim ta vojna zdála nepotřebná a neslušná*“. Ferdinand jim samozřejmě poručil, aby se opět vypravili. Avšak Pražané začali namítat, že nemají důvod proti Sasům táhnout, že oni sami s nimi nemají náboženské rozbroje, kromě toho Sasko neodpírá pomoc proti Turkům. Ferdinand na to odpověděl, „*že on pro víru proti němu zbraně své pozdvihnouti nechce, než pro neposlušství a protivenství jeho, kterýž netoliko dekrety císařské zlehčil, ale i Turku poslal, napomínajíce ho, aby příměří zrušiv, na Uherské a České království mocně se obrátil, k čemuž i pomoc svou přislíbil*“.⁴⁸¹ Ferdinand nakonec musel s Turky v témže roce uzavřít příměří na pět let.⁴⁸²

Další obtíže působila císaři selská povstání. Protože to započaté na konci 16. století postupně nabíralo na obrátkách a připojovalo se k němu více a více lidí, bylo usneseno, aby na uklidnění situace vyjelo vojsko, které mělo původně táhnout proti Turkům.⁴⁸³ Vojákům se tato změna kurzu vůbec nezamlouvala a nechávali se slyšet, že než se sedláky, daleko raději by bojovali s Turky.⁴⁸⁴ Když se dostali ke slovu zase sedláci, tázáni na to, jak s nimi jednájí jejich páni, začali samozřejmě vyčítat netoliko škody od pánů, ale též od vojáků, a proklamovali, že jejich iniciativa se odvíjí právě od toho, že už nemohli tak kruté a nespravedlivé panování nad sebou snést. Připojili k tomu však důležitý dodatek: „*V čemž jestliže by jim proměna učiněna byla a to sobě objednali, aby páni jejich ukrutnosti své trochu ulevili, připovídali, že chtějí v čas potřeby*

---

⁴⁸¹ PAPROCKÝ 1982, 108.

⁴⁸² Tamtéž, 115.

⁴⁸³ Tamtéž, 365.

⁴⁸⁴ Tamtéž, 366.

*proti Turku pomoc uciniti podle nejvyšší své možnosti na kterémkoli místě, jednom aby také páni jejich s nimi byli jako za hejtmany“.*⁴⁸⁵

Již bylo zmíněno, že křesťané bývali k zajatcům dosti mírní, to ovšem nesmí být spatřováno jako všeobecný znak holubičí povahy. Braní zajatců ostatně nebylo železným pravidlem, nejméně v jednom případě Paprocký zpravuje o tom, že vojáci nemohli tohoto zvyku dostat, „*nebo hejtmané žádného neživiti*“⁴⁸⁶ *přikázali*“. Zdá se symbolické, že stejně jako v případě bitvy u Lepanta se pak zahnaní Turci vrhali do vod, tentokrát je však místo křesťanské záchrany ze středozemního moře často čekala smrt utonutím, „*poněvadž řeky dotčené (Odra a Kulpa) veliké a hluboké byly*“.⁴⁸⁷ V některých případech se na tom, že nebudou brát zajatce, křesťané sami domluvili, v takovém případě by potom brali přímo za nepoctivost a porušení nepsaných pravidel, kdyby jednali jinak. Tak se to dá alespoň vydedukovat z již jednou citovaného Tiffenbachova dopisu Matyášovi: „*A ať krátce povím, nemnoho jich (Turků) z vojska dotčeného ušlo živých, kteříkoli přišli v ruce vojska mého, poněvadž Němci a Uhři to mezi sebou ustanovili, aby se s vězni nezaneprazdňovali, ale každého pohana bez milosrdenství mordovali. Mnoho jich bylo, kteříž se vyplatiti chtěli, jenom aby nebyli mordováni, ale žádný je slyšeti nechtěl, nebo šlo každému o poctivost, pod kterouž se byli zavázali*“.⁴⁸⁸ Rázem je osvětlen důvod, proč bylo zabíjení Turků bráno za poctivost, nikoli pro zabíjení samé, ale jednak pro domluvu, která byla sjednána, jednak proto, že ušetření života Osmanů by zřejmě stejně nebylo motivováno slitovností, nýbrž vidinou peněz.

Nakonec se tedy zdá, že zřejmě i u Turků vzbuzovalo křesťanské vojsko nejen respekt, ale mnohdy i obavu. Dokladem je nejen zhodnocení „*jistě u*

---

⁴⁸⁵ PAPROCKÝ 1982, 367.

⁴⁸⁶ Zde „živit“ nikoli ve smyslu „zajišťovat obživu“, nýbrž „nechávat při životě“.

⁴⁸⁷ PAPROCKÝ 1982, 198.

⁴⁸⁸ Tamtéž, 222.

velkého strachu byli Turci“⁴⁸⁹ či „byl veliký strach mezi pohany“,⁴⁹⁰ mimo jiné též vyprávění o Turcích v jedné z bitev patnáctileté války, kteří prchající chovali naději, „že již uplynou z ruk křesťanských“, nicméně tato zůstala nenaplněna, proto může autor konstatovat: „A tak se stalo, že žádný živý pohan našim v ruce nepřišel, neb kteříž nebyli v pevnosti zmordováni, ti byli v Dunaji stopeni“.⁴⁹¹ Jindy do křesťanského vojska přijde Turek oznamující, že po smrti beka z Hustranu mohou očekávat, obrátí-li se znovu k Petrinji, „poněvadž veliká jest bázeň mezi Petřínskými,⁴⁹² že se hned, jak vojsko křesťanské uzří, poddají“.⁴⁹³

Že války provázely oběti na životech i na turecké straně je samozřejmé a nemohlo tomu být jinak, při rozvažování nad těmito důsledky se však lze jen nesnadno zbavit postesku nad tím, že nebylo vždy vřavy ušetřeno něžné pohlaví, jinak řečeno boje se zjevně neobešly bez civilních obětí. Informuje o tom tento odstavec: „Téhož roku hejduci⁴⁹⁴ a Rácové císařští do Turecké krajiny vjeli a zemi okolo Hatvanu i Solnoka až k Budínu hindrovali i mnoho hlav tureckých přinášeli do ležení na každý den. Čtyři sta z nich dáleji se do země Turecké pustili, kteříž veškeren kraj segedinský vyhubili, mnoho Turkův zmordovali, z nichž také 22 osob vzáctných, žen, mládencův a panen 15“,⁴⁹⁵ ještě naléhavěji tento: „Pláč a křik strašlivý byl v městě vzatém od žen a dětí i od Turkův a lidí vojenských žalostné volání. Neb jak vběhli křesťané ze všech stran do města, hned bez milosti všechny obyvatele napořád mordovali, děti, ženy, staré i mladé, kdo se jim koli nahodil...“,⁴⁹⁶ nejexplicitnější je Paprocký v tomto vyjádření: „(Pernštejn a Pezius) [...] množství Turkův z obou stran

---

⁴⁸⁹ PAPROCKÝ 1982, 357.

⁴⁹⁰ Tamtéž, 343.

⁴⁹¹ Tamtéž, 325.

⁴⁹² Podle města Petrinja ležícího jihovýchodně od Zábřehu.

⁴⁹³ PAPROCKÝ 1982, 302.

⁴⁹⁴ V 16. století vojáci najaté uherské pohraniční strážce proti Turkům.

⁴⁹⁵ PAPROCKÝ 1982, 302.

⁴⁹⁶ Tamtéž, 289.

*pomordovali, ani pohlaví ženského, ani dítek nešanovali*⁴⁹⁷ “. ⁴⁹⁸ Poslední ránu mýtu křesťanů jakožto neschopných strašlivého a třeba i zbytečného krveprolití zasazuje tento úryvek: „*A tak tehdáž na čtyřech místech křesťané pevnost dobývali, kterouž opanovali právě rytířským šturmem a vojenskou mocí okolo páté a šesté hodiny večerní s hrozným kvílením žen a dětí tureckých. Čtyři hodiny zouplna Němci provozovali veliké ukrutenství nad pohany, neb ačkoli Turci zbraň od sebe zahazovali, na kolena padajíc milosrdenství a nějakého slitování žádali, však předce při nich nic neobjednali, aniž pohnuli srdce jich. Všecky napořád mordovali, jak mladé, tak staré, jak muže, tak ženy. Ani nemluvnátkům, kteréž při prsích a kolíbkách leželi, neodpouštěli, krom některých bohatých osob a krom dítek a ženy beka jednoho, kteréhož při životě zachovali. Valouni⁴⁹⁹ vymejšleli na ně hrozná trápení. Ženám životy otvírali, plod z nich vynímali a některé živé napořád dřeli i s muži, z kterýchžto koží biče a stouhy sobě dělali*“.⁵⁰⁰

Že budou jednat proti nepřátelům bez velkých cirátů, dokládali křesťané dostatečně svými činy, neméně důrazná byla v tomto ohledu leckdy jejich slova. Když poslal paše Sinan pět Turků k Braumovi s dotazem, půjde-li vydání města po dobrém, či po zlém, „*Braum poručiv ty Turky zjímati, čtyřem hlavy stíti a na kůl vstrčiti, pátého odeslal k Sinan bašeti, aby mu oznámil, že Braum žádný zrádce není, toliko z Hardeka takového že jest našel, jaký jest sám, ale že chce v krvi pohanské ruce umývati a města sobě svěřeného statečně brániti*“.⁵⁰¹

Ač se i počínání druhé strany pozdává člověku jednadvacátého století kruté, sama skutečnost, že s Turky nejednala v rukavičkách, nevyznívá s ohledem na danou dobu jako velké mravní selhání (ovšem s připuštěním toho, že i tak

---

⁴⁹⁷ Nešetřili.

⁴⁹⁸ PAPROCKÝ 1982, 381.

⁴⁹⁹ Valoni, francouzsky mluvící skupina obyvatel Belgie, žijící zejména ve Valonsku.

⁵⁰⁰ PAPROCKÝ 1982, 347.

⁵⁰¹ Tamtéž, 244.

zůstávají některé jednotlivé činy odsouzeníhodné, lhostejno, v jaké době se odehrály), zvláště v situaci, v níž jim křesťané čelili v první řadě jako obránci. Projevovali se však někdy vyloženě nečestně, kromě toho, že se nedokázali sjednotit pro věroučné spory či neochotu k vojenské podpoře?

Odpověď zní nepochybně ano. Už konec vídeňského obléhání nabídl, jak již bylo psáno, ukázkou sporu starého jako peníze samy, sporu o peníze.⁵⁰² Kdyby přitom zůstalo jen při podobných nesnázích, nešlo by o nic závažného, potyčky po proběhnuvším boji v sobě skýtají daleko nejméně nebezpečí. Mělo však být i hůř – v průběhu jedné z bitev Paprocký narovinu píše, že „*Uhři zatím nejvíce vzhledali na loupež a kořist*“. K šarvátkám tak docházelo už při boji a musel se najít rozhodný vysoce postavený voják, který by je rozehnal: „*Začala se potom váda*⁵⁰³ *mezi Němci a Uhry, že Němci těmto loupež odňali, a v tom 8000 lidu vojenského mezi ně skočilo, takže nebylo znáti, který z kterého vojska byl. Margkrabě burgavský dobytou zbraní rozháněl takové loupežníky, kteříž sotva do města vejdouce, hned kořisti hleděli*“.⁵⁰⁴ Ani když bylo křesťanům výslovně zakázáno, aby se při boji zaměstnávali myšlenkami na lup, nepadly příkazy vždy na úrodnou půdu: „*Zapovězeno potom, aby žádný nevycházel z orduňku, aniž se kvapil na loupež, ale ti, jenž za Turky běželi, vpadli s nimi až do ležení, kdež zbili množství Turkův, a nedbajíce na onono poručení (jakž Jansonius píše), zaneprazdňovali se s sbíráním loupeže, a to bez všelikého pořádku*“.⁵⁰⁵ Když se pak spojí hamižnost s nedorozuměním, je i zprvu příznivá bitva prohraná a Paprocký musí konstatovat, že „*bylat' jest Victoria ovšem při křesťanské straně [...], ale neposlušnost vojenská jim z rukou ji vydřela [...]*“.⁵⁰⁶ Je to pak situace dosti zmatená, poněvadž nejen, že byli „*křesťané přestrašeni [...], a nejlépe ti utíkali, ač je žádný nehonil, kteříž volali, aby*

---

⁵⁰² PAPROCKÝ 1982, 88.

⁵⁰³ Hádka, svár.

⁵⁰⁴ PAPROCKÝ 1982, 289.

⁵⁰⁵ Tamtéž, 358.

⁵⁰⁶ Tamtéž, 358.

bázlivé Turky nepřestávali bít“, ale „*rovně takový strach byl v ležení tureckém, že všichni ode všeho utíkali. V obojím ležení (jak tureckém, tak křesťanském) všechno zouplna pozůstávalo za celé tři dni, střelba, vozy, peníze a jiné všechny věci rozložené byly a žádný nebyl, kterýž by je zbraňoval vzíti.*“ Aby byla ostuda ještě větší, dochází u křesťanů i k vzájemnému obviňování: „*Němcům všichni vinu dávají, že tak slavné vítězství ztratili, aniž Uhři mohou nějakou slávu ukázati, kterouž by byli tehdy obdrželi*“.⁵⁰⁷ Představený nešvar nebyl, jak vidno, jen poskvrou křesťanské pověsti, nýbrž i překážkou jejich úspěchů, vyplývá to i z autorova postesku nad tím, že „*mnozí křesťanům předpovídali, že toho roku mnoho na Turku získají, což ovšem bylo by je neminulo, jednom kdyby byli štěstí nabytého užívati uměli, kteréhož se jim změnilo pro samé jejich lakomství a neposlušnosti vojákův*“.⁵⁰⁸ V nejhorším mohla chamtivost křesťany dovést až ke zradě, jako tomu tak bylo například v případě lipovského hejtmana Januše Jelesty.⁵⁰⁹

V tomto úseku není zahrnuto na dnešní poměry mnohdy jistě nepříliš pěkné zacházení vrchnosti se svými poddanými, a to jak v Osmanské říši či muslimském světě vůbec, tak v křesťanském prostoru. Jistou představu o něm, co se křesťanského území týče, lze dohledat i u Paprockého, zvláště při vysvětlení okolností povstání sedláků. Je celkem zřejmé, že v územích, která připadla pod tureckou správu, například Uhrách, se životní situace většiny lidí příliš nezměnila. Alois Musil k tureckým poměrům dokonce uvádí, že „*osmanští sultáni ovládali a spravovali značné křesťanské menšiny, proto dbali na to, aby byly spokojeny*“.⁵¹⁰ Sultáni, jejichž poddaní byli většinou křesťané, věřili ve své povolání ke světovládě, takže se místo nátlaku snažili spíše o klid, až na výjimky například udržovali dobré vztahy s řeckým pravoslavným

---

⁵⁰⁷ PAPROCKÝ 1982, 359.

⁵⁰⁸ Tamtéž, 360.

⁵⁰⁹ Tamtéž, 386.

⁵¹⁰ MUSIL 2014, 214.

episkopátem. Nemuslimští muži však samozřejmě podléhali řadě omezení – museli platit pravidelné, pro státní pokladnu velmi výnosné daně z hlavy, byli diskriminováni kupříkladu v možnosti zastávat úřad, vlastnit zbraň, zvolit si oděv nebo místo pobytu.^{511,512}

Ať byly poměry na té či oné straně jakékoli, je tento aspekt možné v daném kontextu pominout jako nerozhodující a kruté chování pánů k lidu tak v práci figuruje pouze tehdy, pokud vyústí ve vraždu či některý jiný závažný a – to je z technického hlediska důležité především – zaznamenaný čin.

4.3.5. Turek jako voják a bojovník naplňující své poslání a křesťan v totožné pozici

Osvojením a zjednodušením Ratajova modelu snad byly postiženy hlavní obrazy Turka, jež Paprockého optika nabízí. Po přečtení vybrané části jeho díla vyvstává přesto ještě nejméně jeden obraz, který není v knize českého historika – pro tuto práci tolik významné – zaznamenan, logicky, protože se nejedná o stereotyp. Přesto možná stojí za pozornost. Jedná se o obraz Turka jako vojáka, tentokrát ovšem s co nejmenším možným položeným důrazem na skutečnost, že jde o jinověrného a často ukrutného obávaného nepřitele. S velkou pravděpodobností nepřinese tento obraz nic převratně objevného, zvláště

---

⁵¹¹ DEMEL 2013, 177.

⁵¹² Velmi neradostně vidí křesťanské podmínky pod tureckým područím Marek Bydžovský z Florentina. Nejen třeba kvůli velmi vysokým daním, které rodiny uvrhají do chudoby, ale též proto, že Turci často odvádějí rodičům syna, „jehož od rodičův odcizic a obřezic k cvičení válečným štrychům a k nevěře turecké, aby se nikdy zase k rodičům nenavracoval [...] Žádný toho slovy nemůže vymluviti, s jakým pláčem, nařikáním také synův od rodičův rozloučení se děje, protože otec syna, kteréhož ke cti a chvále Krista Ježíše Pána zplodil, vidí, an jej k rytěrování šatanovu, aby proti Kristu Pánu a jeho církvi bojovati se učil, moci táhnou. Matka také s přátely smutně na to hledí, když jejího od prsův ostaveného berou proto, aby se poturčil a mezi nepřátely do smrti byl. Který by se pak z těch obřezaných o utíkání pokusil, tehdy ohněm spálen bývá“ – BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987, 235n. Odvádění křesťanských chlapců do elitních vojenských oddílů bylo prováděno hlavně proto, aby sultáni bránili vzestupu starých tureckých rodů a utužovali vlastní samovládu – HRADEČNÝ 1998, 235.

v porovnání s těmi předešlými, jeho zajímavost by ovšem měla vzrůst při pokusu o konfrontaci s obdobnou představou vojáka křesťanského.

Jedna z nejdůležitějších vlastností pro zdárný postup při bitvě je statečnost. A tu autor Turkům neupírá, oznamuje čtenáři, že Turci „*obležení zmužile zámku hájili*“⁵¹³ a že „[...] *hrdel svých tak zmužile bránili, takže křesťané, ztrativši 130 lidu pěšího, od šturmu ustoupiti museli*“⁵¹⁴ nebo že bránili val „*tak statečně, že hejduci museli ustoupiti*“.⁵¹⁵ Mezi padlými pod Sigetem je mezi Turky „*mnoho mužův udatných a nejpřednějších*“, ⁵¹⁶ někdy jsou v boji úspěšnější, neboť „*mají větší srdce*“.⁵¹⁷ Vojáci snad nikdy nebyli vnímáni pouze coby zabijáci kdykoli připraveni pobíjet své nepřátele, ať už pocházeli z jakéhokoli vojska; existovalo jistě vědomí, že jsou to také lidé mající starost o své ženy a děti a truchlící pro své zemřelé. Ani Paprocký ve svém vyprávění nezapomíná na to, že Turci jsou také těmi, kdo před bitvou zvláště dbají o ty své, kteří vyžadují zvláštní ochranu („[...] *pro tak rychlé shromáždění a výpad vojsk křesťanských, [...] z Peštu u Budínu vysílali ženy i děti na místa bezpečnější*“;⁵¹⁸ „[...] *že Turci ani žen, ani dětí do Budína odeslati nemohli [...]*“⁵¹⁹) a po ní želí nad ztrátou svých blízkých („*Nežalostnější byla smrt Amurata, syna sestry sultána tureckého, kterýž toliko jediný syn byl a z mladosti své k věcem válečným nakloněný. Pro jeho smrt hněval se velmi sultán Amurat a matka syna mrtvého namlouvala sultána, aby mstil jeho smrt nad křesťany, což on připověděl učiniti, vida ji v velikém zármutku postavenou.*“⁵²⁰). Jinak ovšem musely obě strany s lidskými ztrátami počítat, jak je jisté jednak z logiky věci, rovněž z následujícího úryvku: „*Tehdáž hrabě*

---

⁵¹³ PAPROCKÝ 1982, 224.

⁵¹⁴ Tamtéž.

⁵¹⁵ Tamtéž, 276.

⁵¹⁶ Tamtéž, 141.

⁵¹⁷ Tamtéž, 147.

⁵¹⁸ Tamtéž, 343.

⁵¹⁹ Tamtéž, 274.

⁵²⁰ Tamtéž, 199.

(Mansffeld) *listy rozkázal psáti do Vídně i do jiných křesťanských měst hlavnějších, aby ve všech kostelích prosby činěné byly, aby Pán Bůh ráčil štěstí křesťanům z své nesmírné lásky popřítí,*⁵²¹ *neb dobře to uznával, že bez velikého krve křesťanské vylití Ostřehom nebude moci opanován býti*“.⁵²² Postavení Turka jako by zcela samozřejmě, jak se zdá z Paprockého podání, předurčovalo jeho úlohu dobyvatele, zatímco na křesťanské straně je zcela samozřejmá pozice obranná, nechtějící tyto výboje připustit: „*Léta 1340. Podle Hájka množství pohanův v Mauritanii a v Africe se sebralo, chtějíce vtrhnouti přes moře do Hispánie. Král pak z Kastelle,*⁵²³ *král navarský a král z Majoriky, sebravše vojska, břehy španělské osadili a pohanův mnoho pobili*“.⁵²⁴

Představa Turka jako vojáka se zbraní v ruce jistě byla v Čechách chována dlouho, neboť ještě v *Lidových rčeních* Jaroslava Zaorálka z roku 1947 se kromě jiných objevuje i spojení „*přišel k řeči co Turek k šavli*“ ve významu „*rozhovořil se a teď neví, kdy přestat*“. Jako další zde zaznamenaná úsloví se toto v současné češtině (příliš) nevyskytuje, naopak dosud živé je „*turecké hospodářství*“. To přitom s velkou pravděpodobností nefiguruje v daném významu ve všech jazycích: Němci mají „*polnische Wirtschaft*“ (polské hospodářství), Angličané „*banana-republic economy*“ (hospodářství banánové republiky), Rusové „*безалаберное хозяйство*“ (nedbalé hospodářství).⁵²⁵ Dá se na tom ilustrovat, že vnímání Turka jako bojovníka na nepřátelské straně bylo v Českých zemích zřejmě zažité, takže různé představy o Turku přešly do jazyka, a to převážně představy negativní (dále například, „*lže jako Turek*“, „*je prudký jako Turek*“ – prchlivý), ale ne vždy, některé příklady mohly mít i

---

⁵²¹ Tj. popřát, nikoli „popřít“.

⁵²² PAPROCKÝ 1982, 275.

⁵²³ Kastilie je historické území ve vnitrozemí Španělska. Jako výsledek bojů s Maury v rámci reconquisty připadlo do křesťanských rukou. Jeho název znamená „země hradů“ – převzato z <https://www.britannica.com/place/Castile-region-Spain>, elektronické verze Encyclopædia Britannica, citováno dne 6. 10. 2020.

⁵²⁴ PAPROCKÝ 1602, 140 (Kniha první).

⁵²⁵ JÍLKOVÁ 2009, 216.

neutrální či dokonce pozitivní vyznění („*je červený jak Turek*“ – je pěkně červený, „*je tlustý jak Turek* – je velmi, leč zdravě tlustý).^{526,527} V těchto frazémeh pak většinou nehrálo turecké náboženství výraznou roli, nanejvýš nepřátelský postoj k nim jakožto protivníku v častých bojích.

Vynechány nejsou ve výčtu ani zcela prosté záležitosti s vojenstvím související, zejména problémy. Tím může být i pouhé rozeznání nepřítele od vlastních vojáků, jak se ukazuje v části, v níž takto Turci dopustí, aby je křesťané překvapili, protože se zprvu domnívají, že se k nim vrací jejich soukmenovci „*s nějakou znamenitou loupeží*“. Poznavše svůj omyl, nezbývalo jim než postavit se jim, „*chtějíc zkusiti, zdali štěstí laskavým okem na ně vzhledne*“. Nevzhlédlo, protože se ukázalo, že křesťanských vojáků je poměrně veliké množství, proto se raději Turci dali na ústup. Důležitá není pro vojáky jen statečnost, ale též pečlivost, jejíž nedostatečnost může mít závažné následky a vést též k přísnému potrestání, jak se čtenář dozví zde: „*Dvacátého druhého dne téhož měsíce pro nějakou nedbanlivost našich vpadlo do ležení dvě stě Turkův, kteříž škodu velikou učinili. I o větší byli by se pokusili, než že bez meškání křesťané přiběhli v orduňku*⁵²⁸ *a pohany vyhnali z ležení. V tom vypadnutí zabit jeden rotmistr, muž znamenitý jménem Greis, kteréhožto vojáci všichni u večer před západem slunce vypověděni byli z ležení bez všelijaké zbraně, a to z příčiny té, že jsou nebránili rotmistra svého, a jiní káráni byli vězením*“.⁵²⁹

Ideál rytíře středověkého stylu je již v 16. století minulostí, udržet jej se snažil zejména Jan Zajíc z Hazmburka mimo jiné svými pořádanými rytířskými turnaji, ostatně se domníval, že Turkovi by se měl postavit křesťanský rytíř

---

⁵²⁶ JÍLKOVÁ 2009, 216.

⁵²⁷ V tomto úsloví jde možná o „turka“ ve smyslu označení melounu či dýně, i toto označení plodin však samozřejmě pochází od Turků.

⁵²⁸ Šiku.

⁵²⁹ PAPROCKÝ 1982, 346.

jako důstojný symbol české stavovské společnosti.⁵³⁰ Ať tak či tak, statečnost a oddanost křesťanských vojáků je podle Paprockého samozřejmostí. I jejich zbožnost je, přinejmenším navenek, nesporná, v autorově díle není proslovu křesťanského velitele bez vzývání Boha a vybízení ke statečnému a šlechtnému jednání. Jak bylo výše patrné, ani tyto skvělé předpoklady však zcela nezabraňují tomu, aby docházelo i ke skutkům neušlechtilým, které nejen že vrhají na vojáky špatné světlo, ale hlavně stojí v cestě jejich úspěchu proti nepřátelům. Ti si toho také sami stačí povšimnout, konkrétně Mehmed III., který „*přemýšlel toliko o udatnosti vojska křesťanského, kterémuž kdyby bylo na překážce lakomství nebylo, zprosta nepřemožené byti jeho hrdinství rozuměl. Jakož pak kdykoli a jakýkoli počet lidu svého proti křesťanům vypravil, vždy téměř stranu svou přemoženou a nejpřednější bojovníky zbité viděl, z čehož i k tomu přicházel, jestliže by knížata křesťanská, zanechajíc domácích různic, jednomyslně s asiatskými boj vedli, že nescíslné vojsko jeho proti síle lidu křesťanského nic nebude moci prospěti*“.⁵³¹

Svoji stopu mají v Paprockého bojových líčeních i Češi,⁵³² v prvním případě jsou takovými smutnými hrdiny. Němci totiž českému ústupu, který měl sloužit toliko k opětovnému nabití zbraní, nesprávně porozuměli jako útěku a dali se proto s Uhry na útěk sami. Další průběh bitvy tak nemohl být jiný, než že „*sami Čechové na placu zůstali, kteříž statečně s Turky bojovali tak dlouho, dokavadž nebyli od takové síly přemoženi. Tu zahynul onen slavný a udatný rytíř, jenž byl z kmene těch, kteříž užívají za erb řeky na červeném poli, při němž padlo mnoho vzáctných Čechův, kteříž na tom místě hrdinsky svou krev vylili*“.⁵³³ Příběh českého vojáka, který za ochranu hradeb položil život, je

---

⁵³⁰ PÁNEK 2007, 39.

⁵³¹ PAPROCKÝ 1982, 360.

⁵³² Jejich podíl na bojích s Turky je výrazný, není však dosud zcela probádán. O účasti českých vojáků při obraně Vídně pojednává ve své studii Jan Bohuslav Miltner – MILTNER, 2018. I on kromě jiných pramenů vychází rovněž z Paprockého *Diadochu*.

⁵³³ PAPROCKÝ 1982, 358.

znám již z předchozích stránek. A i ve třetím případě se o Čechách píše v dobrém: „*Čechové mají vědomost o množství Turkův, společné a veřejné tažení ustanovili a hned bez meškání k hranicím uherským jeli, ostříhajíce,*⁵³⁴ *aby pohané z hranic škody nečinili, a hned pěších 1600 a jízdných 4000 arciknížeti vyslati připověděli, kteréhožto lid očekával 23. dne měsíce srpna*“.⁵³⁵ Čtvrtá zmínka je staví mezi odhodlané bojovníky nemající šanci se ukázat: „*Ludvík poslal do Čech pro pomoc, ale než vojsko sebráno a vypraveno bylo do Uher, Selim Bělehrad řecký obdržel. Protož Čechové vyslaní na retuňk, zpátkem se navrátili*“.⁵³⁶

Třebaže by měla být odvaha jednoznačným atributem křesťanů, ani toto neplatí absolutně. Velitel Mansfeld ji chtěl pojednou u svého mužstva otestovat, ale s výsledkem být příliš spokojen nemohl: „*Na tom místě (pevnosti zhotovené u Dunaje) chtěl Mansfeld srdce a zmužilost vojska svého zkusiti. A spravil to jedné noci při velikém utišení všech, že okřik učiněn nejináč, než jako by Turek do ležení vpadal. I počali němečství vojáci ne k zbrani sahati, ale z neopatrnosti před tím okřikem nohy k běhu hotoviti, což potomně jim k veliké bázni a nesmělosti přičteno. A z toho oni velmi se styděli, že byli tak ničemně přestrašeni*“.⁵³⁷ Stud tedy zřejmě sloužil i jako prostředek k nepolevování v bitvě, což je zjevné z tvrzení, že „*činili křesťané znamenité škody Turkům, takže oni za velikou hanbu sobě to počítali, jestliže by se nesměli nad nimi pomstíti*“⁵³⁸ nebo ze svědectví křesťanů, „*že se jednom 10 000 Turkův a Tatarův přepravilo přes Dunaj, pročez že by hanba byla, kdyby s nimi neměli pošermiclovati*“.^{539,540}

---

⁵³⁴ Dbaje, hlídaje.

⁵³⁵ PAPROCKÝ 1982, 232.

⁵³⁶ PAPROCKÝ 1602, 196 (Kniha první).

⁵³⁷ PAPROCKÝ 1982, 268.

⁵³⁸ Tamtéž, 344.

⁵³⁹ Varianta dokonavého slovesa k výrazu „šermovat“.

⁵⁴⁰ PAPROCKÝ 1982, 349.

O křesťanské chrabrosti již toho text prozradil dost, i nadále by se daly citovat formulace o nich coby „zmužilých“ či „statečných“. Obecně se však dá říci, že odvaha křesťanů si s ničím nezadá s odvahou tureckou. To nejzřetelněji potvrzuje popis této náhodně vybrané bitvy: *„Již toliko dvě míle od sebe vojska byly a čím dále více s hřmotem velikým k sobě se přibližovaly, až se právě z obou stran zmužile potkaly. Statečně dotírali křesťané, Turci také zmužile odpírali, takže z obou stran množství vojákův zahynulo. Vbíhali naši až do ležení tureckého, odkudž potřikráte velikou mocí tureckou odehnáni, však nicméně s pomocí boží taková v nich smělost byla, že se nic nestrachovali před onou mocí tureckou, ale vždycky zmužile sobě počínali proti nepříteli Turku. Trval ten boj od rána až do večera, až právě Sinan baše s svými ustal a křesťané z milosrdenství a lásky božské ustavičně trvali v své síle, dokavadž Turky na hlavu neporazili“*.⁵⁴¹ Dala by se brát přímo jako modelová, pouze se zohledněním toho, že role „dotírajících“ a „odpírajících“, respektive vítězů a poražených mohla být libovolně přehozená. Podstatným rysem těchto válečných střetů je, že v nich bojují muži, kteří jsou připraveni za svou věc položit život. A to na obou stranách, bek Ali se prokazoval takovou věrností, až na ni Paprocký musel upozornit: *„takovou, hle, věrnost zachovával svému sultánovi, totiž že raději chtěl ukrutně a nuzně umřít, nežli by se měla skrze poddání Ostřehoma státi nějaká škoda otomanskému panství“*.⁵⁴² Odhodlání hejtmana Vilíma Trčka je pak až poněkud tragikomické, o to však naléhavější: *„[...] Trčka, kterýž slávě nesmrtelný i život i všelijaké zboží překládal, ten prosil, jestliže by nechtěli než zámek poddati, aby jeho nejprve zabil, aby aspoň očima svýma na nevěrnost jich nespatrił“*.⁵⁴³

---

⁵⁴¹ PAPROCKÝ 1982, 297.

⁵⁴² Tamtéž, 189.

⁵⁴³ Tamtéž, 353n.

4.3.6. Turek jako křesťanský partner v diplomatických stycích, nebo snad i spojenec?

V každé době platí, a to zdaleka nejen pro vysoké státní představitele, že ať si člověk o svých odpůrcích a rivalech myslí cokoli, diplomacie si žádá, aby byl ve svých projevech nanejvýš zdrženlivý. Navzdory všemu, co bylo výše napsáno, velmi by se mýlil, kdo by se domníval, že se habsburský císař a turecký sultán titulovali ve svých listech jinak než s nejvyšší úctou. Sultán císaře takto: „*U víře Ježíše Nazaretského mezi jinými křesťanskými knížaty volenému a velkomocnému římskému císaři panu Ferdinandovi, příteli nám milému*“, císař Karel oplácel slovy: „*Nejjasnějšímu a nejmocnějšímu panu sultánovi, císaři tureckému v Asii a Grecii, sousedu a příteli našemu poctivosti hodnému*“. Vcelku ironicky je tato skutečnost včleněna mezi úseky pojednávajícími o vzájemné vojenské vřavě mezi oběma vojsky.⁵⁴⁴ Zatímco mezi katolíky a Osmany byly takovéto vztahy myslitelné zřejmě leda tak pro dojednání (dočasněho) příměří, v představách vůdců českého povstání byli Turci potenciální spojenci proti Habsburkům. Může se dnes zdát zvláštní, že byl pro ně spojenec jiné víry vůbec přípustitelný, v této době, kdy náboženství mělo výsostné postavení a touha po spáse určovala chod života. Nebyli však první, ani poslední,⁵⁴⁵ samotná Osmanská říše měla sloužit křesťanské zemi jako protiváha častěji, vlastně až do 20. století. Co však vyznívá velmi naivně až humorně, je myšlenka pozdější konverze Turků ke křesťanství, kterou se stavové utěšovali.⁵⁴⁶ Jisté naděje nepřestali do Vysoké Porty vkládat ani čeští evangeličtí pobělohorskí emigranti, Jan Amos Komenský za tímto účelem dokonce dal podnět k přeložení Písma do turečtiny. Z těchto myšlenek později opustil – je zřejmé, že v tureckém elementu prve spatřoval možnost proměnu

---

⁵⁴⁴ PAPROCKÝ 1982, 91n.

⁵⁴⁵ Francouzští a luteránští vládci s Turky vyjednávali a hledali kompromisy ještě předtím – CARDINI 2004, 184.

⁵⁴⁶ RATAJ 2002, 125.

Evropy v novou lepší Evropu, později však došel k tomu, že to není správná cesta a podnětem ke křesťanské nápravě a sjednocení křesťanů se i jemu stal společný boj proti Turkům.⁵⁴⁷

---

⁵⁴⁷ RATAJ 2002, 232.

5. Ukázka Paprockého propagandistické tvorby

Jak již bylo zaznamenáno, jsou Paprockého ryze protiturecké spisy příliš důležitou součástí jeho tvorby, aby byly v práci zcela pominuty. Pro svoji zjevnou zaujatost jsou nicméně zařazeny zvlášť. Představena bude oslavná píseň *Památka Čechům v Kheredes*⁵⁴⁸ a dvojí napomenutí,⁵⁴⁹ *Kvalt na pohany* a *Potěšitelné napomenutí proti pohanům*. Při představování děl již nebudou zvýrazněny jednotlivé obrazy Turka, čtenář poučený předchozím pojednáním je však jistě rozpozná sám.

5.1. Památka Čechům v Kheredes⁵⁵⁰

Smrt je dnes obávanou a velkým neznámem obestřenou součástí života. Dříve tomu nebylo jinak. Přestože měli nepochybně lidé ve středověku, kdy smrt byla opravdovou součástí každodennosti, i díky daleko vyšší míře zbožnosti předpoklady k lepšímu zvládnutí této skutečnosti, jejich žal nad ztrátou blízkých jistě nebyl o mnoho menší, než jaký prožívají lidé dnes. Toho si byl vědom i Paprocký, snažil se proto ve své písni oslavující padlé Čechy s otázkou smrti a žalu vypořádat. Už úvodní motto se nese v tomto duchu, zněje takto: „*Žádný z lidí není člověku tak věrným přítelem jako hrob*“. Podporu hledá spisovatel v antice, odvolává se na velikého filozofa: „*Sokrates velmi slavnou věc býti to pravil, v boji udatně zahynouti. Nebo kdo tak z života tohoto se vystěhuje a z něj vykročí, pohřbem i hrobem znamenitě slavnejm*

---

⁵⁴⁸ Mezókeresztes, město v severovýchodním Maďarsku. Odehrála se tu jediná velká bitva dlouhé či patnáctileté války, v níž navzdory prvotnímu příznivému průběhu pro křesťany nakonec zvítězili Turci.

⁵⁴⁹ Tak označuje Tomáš Rataj „*různorodé propagační texty, které nebyly přímo edicemi kázání*“ – RATAJ 2002, 140.

⁵⁵⁰ PAPROCKÝ 1596.

poctěn bývá“. I kdyby byl člověk celý život bídny a lenivý, bude slavnou smrtí oslaven, a to nikoli málo. Důležitou oporou je příběh spartánské ženy Lacaeny, které jsou oznámeny tři důležité zprávy. První praví, že v boji hrdinsky padl její bratr. V reakci poslovi vyčítá: *„Proč jsi nezůstal tovaryšem jemu? Nestydíš-li se za tuto novinu. Majíc k své slávě tak dobrou příčinu“*. Ve druhé zprávě je jí sděleno, že zemřel i její syn. K tomu se vyjádří takto: *„Plačte bázlivi, ty můj synu bez pláče buď pohřben, nebo za hodného syna jsi nalezen matce i vlasti své“*. Nejzajímavější jsou však okolnosti třetí zprávy: *„Třetí když zprávu o svém synu vzala, že utek z vojny, s hněvem naříkala. Kterýž vrátiv se, hned jest jej zabila a v tyto slova k němu promluvila: Nejsi můj syn, pro bázeň srdce svého, aniž jsi hoden života delšího“*. Příběh slouží k autorovu apelu: *„A tak Čechové, z těch žen příklad vemte, víc jejich slávu než syny milujte, neb kdo se rodí, umřít musí každý, slávu toliko má za svůj poklad vždy“*. Poslední antickou výpůjčku k tématu cennosti slavného úmrtí jsou slova původem od Xenophona: *„Když o synu svém že zahynul v boji přezvěděl, takto beze všeho pláče pověděl: Věděl jsem, že jsem ho smrtedlného splodil“*.

V další části se Paprocký obrací přímo na Hospodina: *„Paklis umínil, Pane milostivý, na křesťanský lid tvůj žalostivý, ukrutnou ruku pohanskou držeti, nás ní hubiti“*. Vnímá turecké útoky jako seslaný trest a uvědomuje si hříšnost svou i svých bližních: *„Známe, Pane náš, své veliké zlosti“*, prosí však Boha, aby tuto ránu od křesťanstva odňal: *„Avšak prosíme tvé Božské milosti. Buď náš Pán, a nechť nevládnou nad námi zlostní pohani“*. Následuje výčet těžkostí, jimiž si musí Česká země procházet, neztrácejí však přitom víru: *„Vidouc své děti k hanbě zmordované, od nepřátel svých náhle postřílené, žalost ji těžká hned umořila, život odňala. Takovou těžkost nyní všickni máme, div že v kamení se neobrátime, avšak dobrota tvá, Pane, nás těší, kteráž přispíší. Budiž žel pláče otcův zarmoucených, pro syny rukou pohanských zhubených, nech tě pohne pláč manželek poctivých, mužův neživých“*. Pokračuje prosba o

pomoc proti nepřátelům, kteří nestojí jen proti křesťanům, ale též proti Bohu samotnému, když neuznávají Kristovu božskou podstatu: „*Pomstiž se, Pane, nad pohany hbitě, krve křesťanské nevinně vylité, o kříž tvůj svatý bojuj s nimi, Pane, kterýž Pohané, rouhavě lehčí, a tvé jméno svaté. U posměchu mají plemeno proklaté, ej Pane, křivdy tvé i lidu tvého, pomsti věrného*“. Jedině On může být útěchou, neboť u Něho není nic nemožné: „*Setři pláč z očí lidí žalostivých, vyjmi zármutkův vši zemi strašlivých, tobě učinit všecko, Pane, snadné, jak ty chceš, padne*“.

Dále se Paprocký zaměřuje přímo na padlé. Nejdříve obecně na jejich rody: „*Slyš v rodích vzáctných lamenty žalostné, kteréž pohanstvo namnožilo zlostné, proráží Nebe pláč jich z každé strany, žádá ochrany*“. Pak vyzdvihuje přednosti konkrétních, rod Popelů například proto, že jim ctnost dala všelijaké dary, mimo jiné „*chut' umřít, pro té slavné vlasti, její volnosti*“, Říčanské proto, že „*vylili krev svou, nešťastná i tobě, Erlo k ozdobě*“ nebo Zikmunda Kozelku proto, že „*při svém Nejvyšším byl pohanům hrozný*“. Několik dalších úseků je vyhrazeno přímo jednotlivcům, přední místo mezi nimi zaujímá Albrecht Pětipeský se svou družinou. Tomu je praveno, že smrt, jež jej postihla, je vlastně cenným darem: „*Draho tu smrt koupit jest, jaká tě potkala, Albrechte, což dražšího darovati měla*“, protože mu zajistila nehynoucí slávu: „*A dokud jasné Slunce nám zde svítit bude, Pětipeský s svým vojskem slávy své nezbude*“. Jsou káráni ti, kdo pána v statečnosti nenásledovali, ač se to od nich očekávalo: „*Ti pak necht' se zastydí, kteří jsou zradili, když jsi silně bojoval, retuňku nedali*“. Ačkoli se mu záměr nezdařil, důležitá je jeho snaha, pro niž je srovnáván s Leonidem, a Paprocký předpovídá, že stejně jako je známé jméno spartánského krále, „*tak bude jméno Albrechtové, kterýž s tisícem koní o sílu mocného pokusil se císaře zlého tureckého. A vyhnal jej z stanu, pro jakýs hněv Boží nedokonal tak, jak chtěl, padl, s nimi jiní mnozí*“. V předposlední části věnované památce všem rytířům, kteří tehdy v Uhrách padli, Paprocký

pro bitvu vynašel srovnání se slavným a dávným bájným válečným střetnutím: „*Jak se ochotně nyní ukázali, i hrdly svými to jsou zpečetili, na službě jsou císaře slavného, proti vši moci pohana zlostného. Jak sobě činíc ti slavní Čechové, jak někdy proti Řekům Trojanové. Nechtíc ustoupit, nejméně kroku svého, zemřeli, jeden bránice druhého*“.

5.2. Kvalt na pohany⁵⁵¹

Spis, jehož výzva je zcela zřejmá již z jeho názvu,⁵⁵² sepsal Paprocký nejprve ve svém rodném jazyce, zanedlouho ovšem předložil i českou verzi. Píše v ní, že polský text převedl do češtiny, protože se mu zdálo potřebné směřovat své poselství i sousednímu slovanskému a takřka bratrskému národu. Ostatně, stejně by se měli křesťané obou zemí spojit, proto se na ně autor obrací: „*abyste se [...] v lásce vedle krevnosti i povinnosti křesťanské jedním oumyslem, statečně [...] raditi ráčili, a jako štíty gruntovné a zdi nedobyté všeho křesťanstva mocně se odepřeli proti drakovi tomu nenasycenému krve křesťanské a pokázat mu to ráčili, i všechněm jiným národům, že titul slavenský na vás neustává*“. Osmanský element je jako drak označen i následně, „*pyšný drak*“ a „*odporné zrušené jeho příměří,*⁵⁵³ *nespravedlivé a neslušné podnesení vojny proti králi (českému) [...]*“.

Aby Paprocký pány povzbudil a ukázal jim, že postavit se Turkům na odpor je úkol zvládnutelný, připomíná, že dříve se Polsko a Morava musely postavit

---

⁵⁵¹ PAPROCKÝ 1595.

⁵⁵² Kvalt je staročeské slovo mající původ ve slově „*gewalt*“, pocházejícím ze střední horní němčiny; znamená násilí, uplatnění fyzické síly. To však Paprocký vnímá jako přirozený akt obrany.

⁵⁵³ Příměří byla během turecko-křesťanských válek porušena několikrát, jednou či druhou stranou. Stále vážnější střety u hranic křesťanského a Turky dobytého území za oboustranně porušovaného příměří nakonec vedly k válce známé jako „*patnáctiletá*“, nebo „*dlouhá*“ – POTŮČEK 2009, 47. Právě během této války sepsal Paprocký spisy, kterými se tato práce zabývá.

znatelně hrozivějšímu nebezpečí: „*Vaším milostem přivedu ku paměti daleko větší sílu pohanskou na předky vaše, s kterou byli Baty⁵⁵⁴ a Peta, Tatarové, přes podolskou i ruskou krajinu do Polska, z Polska až na Moravu přivedli*“. Vyzdvihován je při té vzpomínce Vratislav⁵⁵⁵ ze Šternberka, který měl navzdory obrovské přesile – síla nepřítele prý čítala pět set tisíc mužů – zabít jednoho z nepřátelských vůdců, Paprockým nazývaného jako Pete, a to „*ne z ručnice, ale oštípem, jako pravý rytířský pán*“.⁵⁵⁶ Tato zkušenost Tatarů odradila „*a od toho času nikdy na ten slavný národ předky i na potomky toho mocného lva dotírat nesměli ani se opovážili*“. Takto nebojácný, jak historik Čechům připomíná, byl český národ odjakživa: „*To znáti na předcích vašich, že jsou žádnému neustoupili z hranic, v kterých zasedli od počátku království tohoto, ovšem ještě víceji přičinili mužstvím velikým svým, nebáli se zbroje, ani velikosti chasy ničemný, i pomáhal jim Pán Bůh [...]*“. Paprocký promlouvá křesťanům do duše, když poukazuje na to, že se jejich předci daleko lépe dovedli vyrovnat se všelijakými situacemi, rovněž i útoky pohanů, na vině má být pýcha historikových současníků: „*to zlá jakás nastala v nás mysl pyšná, moudřejší než předkové naši chceme sobě počínat, ano všecka naše moudrost zhlupěla jest*“.

Obrat k lepšímu spatřuje nepřekvapivě s osobou císaře Rudolfa, „*svatobilého pána*“, který vidouc velké křivdy páchané Turkem, „*to učiniti ráčil, že příměří popřísežné, s ním zrušené, od něho pogwaltované, on též zrušiti rytířstvu svému povolil*“. Několikrát jsou chváleny Rudolfovy zásluhy a vojsko vybízeno k bitvě pod jeho velením. S vůdcem Rudolfova kalibru a Boží

---

⁵⁵⁴ Batú, též Bátú-chán (1205–1255), mongolský princ, válečník, zakladatel Zlaté hordy, vnuk Čingischána.

⁵⁵⁵ Fiktivní příslušník rodu Šternberků a bájná postava moravské historie se jmenuje Jaroslav, Paprocký má však jistě na mysli stejnou osobu – okolnosti a doba tomu odpovídají.

⁵⁵⁶ Což je jistě znak velké rytířskosti a chrabrosti, taktně je přitom zamlčena skutečnost, že střelné zbraně byly, podle odhadů historiků, v Českých zemích známy až ve století následujícím – převzato z: <https://www.national-geographic.cz/clanky/jedna-z-nejstarsich-palnych-zbrani-na-svete-pochazi-z-ceska.html>, vyhledáno dne 18. 10. 2020.

podporou může vojsko proti „té bestii pohanský“ vyrazit s vírou ve vítězství. Je ve velmi dobrých rukou, neb „žádný z císařův křesťanských větší škody předkům téhož pohana neučinil nad krále vašeho císaře Rudolfa, ani s kým jiným neměl potřeby Amurat⁵⁵⁷ pohanský, toliko s samým králem vaším. Nyní s císařem křesťanským začne a poznat dá Pán Bůh moc i sílu jeho, že netoliko z Pannoniae,⁵⁵⁸ ale i Grecie⁵⁵⁹ ustupovati musí“. Nekritická oslava Habsburků prostupuje celý text, je mimo jiné poukázáno „na veliké dobrodiní toho svatého domu rakouského, který velikou ozdobu na vás i na předky vaše vždycky kladl i klade“.

Zvlášť je vzpomínána situace v Uhrách, kde podle Paprockého přesvědčení nemá Turek co pohledávat a „musít' [...] vystoupit z toho kouta [...], v který se zrádně a falešně vetřel, i ještě vtírá“. Paprockého výzva přijet Uhrům na pomoc má kromě jiných důvodů – zejména nebezpečí, že se problém brzy bude týkat i jich: „Ostříhejte se, abyste sami na jich místě neseděli“ – i poněkud méně očekávatelný důvod, totiž prevenci před jejich neblahou reakcí v případě české netečnosti: „a hroznějších ukrutnějších nepřátel z nich nežli pohany máte, neměli“. Neštěstí, které Turci v sousedství působí, je pro svou blízkost velmi zřetelné, je poukazováno na křesťany v postižených zemích, „jak od neštěstí zrápení skrze hrozné pohany, všickni o tom vědomost míti rácíte, a někteří sotva že na to očima svýma nepatříte. Pohnuly poklady jich hojné, zlato i klínoty drahé, a ony poklady nejdražší, volnost a svoboda milá, ta již toliko sama retuňku a milosrdenství od vás všech prosí“. Jak je z předchozího souvětí patrné, uchránění svobody před Turky má jednoznačně přednost před majetkem: „Lépeji snad polovici z statku svého na to každému naložiti, nežli se

---

⁵⁵⁷ Murad III. (1546–1595).

⁵⁵⁸ Pannonia, mezi léty 9–433 provincie římské říše. Pojem Panonie se používá dodnes v souvislosti s Maďarskem, jehož území provincie zahrnovala. Tento význam má jistě Paprocký na mysli – jako antické a honosné označení Uher jeho doby.

⁵⁵⁹ Graecia, latinský název Řecka. Paprocký si zjevně od křesťanských bojovníků, jimž dílo adresuje, slibuje, že osvobodí od tureckého područí nejen oblast jemu geograficky nejbližší, ale i Řecko.

dáti se vším pozřítí tomu nenasycenému drakovi pohanskému“. Uhrové udělali chybu, když nezbystřili poté, co Turci napadli Řecko. Stejnou chybu rozhodně nesmí udělat Češi. Českou zemi Paprocký nabádá: *„na toho ukrutného a falešného tyrana, kterýž tě tak často a falšivým příměřím svým oklamává, vzpomni*“. Není žádná hanba s Turkem zrušit příměří, neboť k tomu zavdal několikrát příčinu *„skrz chrty své zrádce Tatary, ne jedenkrát*“. Na jeho zrádnost už doplatili v Rusku i Podolí, varováni jsou před ním i v Polsku, kde *„pod pláštěm zrádlivého příměří, tak jako všecka jiná království, tím zklamal a zradil, tak by i vám učinil, hladíc vás po hlavě, a předce za nohy chytá*“. Dosud nenapadené národy jsou Paprockým kárány: *„pamatujte dnes všickni na to pro Boha, vy, kteří se z cizí škody a pádu těšiti chcete, abyste sami potom na to nepřišli, čehož, Pane, rač obrániti! [...]*“. Žádná křesťanská země si nemůže být jista, že se jí nebezpečí netýká, běda tomu, kdo jej zlehčuje a škodolibě ostatním problémy přeje, zkušenost totiž ukázala, že to je přesně ten přístup, kterého Osmani dokáží využít: *„[...] skrz takovou zlost a nenávist mnoho ten pohan království, knížectví, provincií poholdoval, že se jedni z druhých z neštěstí smáli a z něho se těšili*“. Autor tak jednoznačně volá po křesťanské svornosti. Podnětný může být i příklad zvířat: *„(hodí se) z němých bestii příklad bráti, nech se dva vepřové na cestě svádí, kdyby pes nebo vlk k nim přistoupiti chtěl, silou mu oba odpírají*“. Naléhavost pomoci sousedům se stupňuje: *„ano bratry vaše zřejmě jímají, hlavy jich stínají, ženám, dcerkám, synům, kvalty se veliké dějí*“, přesto jsou mnozí křesťanští rytíři neteční: *„jako skrze prsty na to patříte*“. Je dokonce rozvržena myšlenka, že neposkytnutí pomoci by znamenalo mít na zabíjení netoliko podíl, ale nést za něj vinu celou: *„Neb kdo toho nečiní a může, takový vlastně bratra svého rukou svou zabíjí*“. Prokázat bližnímu milosrdenství je konečně křesťanská povinnost, a co víc, o důležitosti tohoto úkonu referoval již Demosthenes *„ač pohan byl*“,⁵⁶⁰ když

---

⁵⁶⁰ Jak již bylo sděleno v jedné z poznámek výše, Paprocký rozlišuje pohany své doby,

přišel s větou: „*Nemo misericordiam consequi dignus est, qui nemini dat veniam*“.⁵⁶¹ Kromě obrany samotné a pomoci spolubratrům v nesnázích by mělo jít rovněž o jakési zúčtování s Turky: „*Tak vy svým zvyklým obyčejem nehrozíc, pomstěte se nyní zároveň s druhými křesťany velikých škod nešacovaných,*⁵⁶² *kteřé vám zrádně zvykli činiti, ten psí národ pohanský*“.

Ve své motivační řeči užívá Paprocký hojně antické a biblické reálie. Zajímavý je například příběh o thébském králi chystajícím se do války, pod kterým se zlámala stolička a způsobila jeho pád. Jeho vojáky to vyvedlo z míry, on však na mysli neklesl a směle vedl své vojsko do bitvy, která skončila vítězstvím. Nelze přeceňovat neštěstí, jež má vycházet ze zlých znamení, Paprocký ale rozumí, že bázeň vzbuzuje naopak štěstí, které zřejmě Turka provází. Je mu až s podivem, že Turci, navzdory dálce a překážkám, kterou zdolávají, stejně jsou svorní a ve svém snažení úspěšní. Vybízí proto pány: „*Nechť vás ta zrádná fortuna jeho nestraší a nezarmucuje*“. Důležitým předpokladem zdaru je též vyzrát na prohnanost Osmanů: „*Potřeba též toho pozorovat na chytrost velkou pohanskou, co se často přichází, že pro velkou smělost bývají zklamáni rytíři vaši od množství pohanův, kteří ukazují malé počty své na čele, a na zásádkách*⁵⁶³ *dva, a třikrát větší zdržují, takovou opatrnost na jich chytrost mějte*“. A co se jejich početní převahy týče, vidí v ní

---

vyznávající islám, a pohany antického starověku. Zatímco na první shlíží jako na ohrožovatele křesťanů a odmítače křesťanské víry s despektem, k antickým klasikům cítí obdiv pro jejich moudrost, navíc ani neměli možnost přijmout křesťanství. Tato konkrétní formulace má však speciální význam, je křesťanům pobídnutím, aby se jejich víra projevovala i v činech, právě svým jednáním se totiž mají odlišovat od nevěřících. Evokuje Ježíšova slova: „*A jestliže zdravíte jen své bratry, co činíte zvláštního. Což i pohané nečiní totéž?*“ – Mt 5,47.

⁵⁶¹ Paprocký latinské věty zásadně nepřekládá, jeho text je kombinací českých, polských a latinských pasáží. Autor větu volně přeložil: „*Není hoden dosáhnout milosrdenství, kdo nikomu milost neprokázal*“.

⁵⁶² Šacovaný znamená „odhadovaný“, „oceňovaný“. Paprocký tedy zřejmě míní, že křesťanům učiněné škody nemohou být pro svoji velikost ani vyčísleny.

⁵⁶³ Slovo není dohledatelné v Příručním slovníku jazyka českého ani v Jungmannově Česko-německém slovníku. K odhalení jeho smyslu je třeba nahlédnout do slovníku polského, kde jej lze nalézt v podobě „zasadzka“. Znamená léčka, lest či nástraha, nebo také útok a přepadení ze zálohy. Paprocký jej použil ve druhém významu.

optimisticky právě výhodu, neboť je poté možnost více jich pobít: „*Nebo kdy se jich víceji na mocný zámek zachová, to vlastně jako by myslivci koroptví do honce naběhlo*“. Vždyť lakonský rek poté, co se dozvěděl o množství nepřátel, odvětil: „*Eo maior & gloriofior erit nostra victoria*“.^{564,565} Alexandr Veliký se vydal vstříc Dareiovi,⁵⁶⁶ ačkoli věděl, že velí dvojnásobné armádě. Když je řeč o boji proti silnějšímu soupeři, nemůže být nezmíněn příběh Davida a Goliáše, samozřejmě v souvislosti s potřebou víry: „*Neb kdo v Pána Boha doufá, má stráž svou nad ním. Nepřibral se byl David ve zbroji na onoho Goliáše, nebyl mu strašný jeho velký meč ani vysoký oštěp, aniž jeho mocná tarč⁵⁶⁷ zastínit ho mohla, před kamínkem jeho, uhodil ho právě, že hned upadnouti musel*“. Vedle velebení trojjediného Boha je vzpomínán Ezechiel, Mojžíš či Áron. Tento výčet není samoučelný, Paprocký hodlá ukázat návaznost těchto starozákonních postav k Ježíšovi, Petrovi a jeho následovníkům, a od nich až k Paprockého současníkům: „*Ale mluvím o Áronových synech, které Bůh Otec ordinoval, a potom Kristus, pravdivý Syn Boží konfirmoval, a z téhož pokolení, z téhož Zákona vzavše aneb povolavši Petra na svém místě zůstavil, a Petr toho po sobě – poslušnost máme pořádnou až do tohoto času*“. Cílem je jistě ukázat, že za křesťanskými obránci stojí nejen Bůh, ale též celý zástup novozákonních i starozákonních postav.

Ačkoli je vcelku jasné, že Paprocký adresuje svůj spis zejména bojeschopným jedincům, nezapomíná ani na ty, kteří se boje přímo neúčastní, mezi něž počítá i sebe. Ani oni nemusí a ani by neměli nečinně sedět: „*A my, kteří se vám ku pomoci hoditi nemůžeme, za štěstí Pána Boha prositi budeme,*

---

⁵⁶⁴ Autorův volný překlad: „*Tím větší a slavnější bude naše vítězství*“.

⁵⁶⁵ Přesně tato věta se v totožném znění objevuje v díle Konrada Lykosthena (1518–1561), alsaského humanisty, nazvaném *Apophthegmatum ex optimis utriusque linguae scriptoribus*. Pronáší ji zde lakonský Paedareti, Paprockým nazvaný Padaret – LYKOSTHENES 1556, 108. Paprocký zjevně z tohoto spisu vycházel.

⁵⁶⁶ Dareios III. (380 př. Kr.–330 př. Kr.), perský velkokrál z rodu Achaimenovců. Paprocký má jistě na mysli jejich střetnutí v bitvě u Gaugamél (331 př. Kr.), v níž dosáhl Alexandr velkolepého vítězství, třebaže stál v čele výrazně méně početné armády než jeho rival.

⁵⁶⁷ Štít.

oněmi slovy, kterými nás naučiti ráčil sám Stvořitel Nebe a Země [...]“. K těm schopným držet meč vzkazuje: *„A vy, kteří lehké plece, smělé srdce k tomu máte, abyste sami rukama svýma i prsami zastavili se tomu tyranovi“.* Paprocký činí odhady, kolika muži bude moci křesťanské vojsko disponovat. A ač sám svůj život v boji nenasadí, předává alespoň několik rad, které přijdou vhod v bitvě i přípravě na ni. Domlouvá rytířům: *„Když se s rozličnými národy shromáždíte, nestyďte se za to dáti se pod moc a pod zprávu zkušenému v potřebách s tím pohanem“.* V armádě je přeci hierarchizace samozřejmostí, a je to sama Boží vůle, aby v bitvě veleli ti nejschopnější: *„Pán chce mít, tak v kostele svém, jako i na vojně, rozumějšího nad se moudřejšího, zběhlejšího, pusť mu předek v té míře, přej mu té vrchnosti nad sebou pro své lepší i všeho křesťanstva tam potřebí svědomího“.* Více než kde jinde je třeba v bitvě zapomenout na pýchu: *„Nesmejšlej o sobě víceji než potřeba v té krajině kdes nebýval, aby ti se zblouditi nepřítrefilo“.* Před Bohem jsou si přece všichni rovni, zalíbí se mu ten, plní jeho vůli, ať je to pán, nebo kmán: *„pro Boha povahy tam netřeba, doma tituly knížecí zanechejte a na vojnu toliko samou poslušnost s sebou vemte“.* Takový přístup povede k vítězství: *„A když vás nepřítel ten, tak strážné a i pořádné spatří, změni povahy své, musí vám ustoupiti, a svému Bohu zemskému [...] se vymlouvati“.*

Nabízí se samozřejmě otázka, jak vhodné velení vybrat. I na to má Paprocký odpověď, rozhodně by jím neměl být nikdo, kdo, ač *„by měl deset korun na hlavě, jestliže v potřebách nebýval, v rytířských se správách necvičil, na ten ho ouřad tak veliký i tak vzácný neberte“.* V tomto by mělo zafungovat poučení z Pyrrha,⁵⁶⁸ jenž svěřil důležitou pozici mladíkovi bez jakýchkoli předchozích vojenských zkušeností, což se ukázalo jako chyba. Ceněna je naopak s věkem

---

⁵⁶⁸ Pyrrhos I. Épeirský (asi 319–272 př. Kr.), jeden z největších římských rivalů, dodnes se v připomínce jeho neslavného triumfu užívá slovního spojení „Pyrrhovo vítězství“, jenž odkazuje k výhře, která však pro konečný stav věcí nemá valný význam, nebo dokonce přinesla víc škody než užitku.

přicházející moudrost a zkušenosti, proto „*necht' se mládí při starých cvičí a vědomost na všecko berou, nebo vždycky nepříteli starý hejtman spravedlivější bývá, nežli mladý, [...] hejtmani staří, v potřebách zkušení nad mladé, a málo správ rytířských svědomé mají býti předkládáni*“. Třebaže ideál správného křesťanského velení se nachází ponejvíce v dávné historii, často ani ne české či polské, hrdiny hodné následování lze nalézt i v době nedávné; za velký vzor může podle Paprockého posloužit hejtman Mikołaj Mielecki,⁵⁶⁹ „*který toliko třinácté set lidu měl, vsedši do Valach, na velikost pohanstva třel, však se jim okázavši jako silný lev mezi srnami, neztrativše žádné osoby, vyšel brannou rukou v čele*“.

Není snad nezbytné dodávat, že pro úspěch v boji je třeba pravé zbožnosti a skutečné ctnosti. A naopak též odporu ke zlu, je proto nezbytné, „*aby se chytrost, obmyslnost a zrada zpětně ztrestala, aby skrze zlé lidi zlost a lakomství všemu křesťanskému se hanba nedála, bez prodlení takové trestejte*“. Za největší vzor pochopitelně slouží Ježíš Kristus, Paprocký tedy vybízí k následování Jeho příkladu: „*Nepovolujte žádné vzácnosti urozenosti Jeho, když on sám přednější vzácností svou zhrdal, to jest ctností – Neodpustil Pán Spasitel, náš Bůh v Trojici jediný, Jidášovi*“, zde se odvolává na svatého Jeronýma. Jestliže je Ježíš vpravdě následováníhodným vzorem, je příkladný i jeho postoj ke zrádci, který však okamžikem svého hrozného činu ztratil svůj status Ježíšova učedníka a přítele⁵⁷⁰: „*svrhl Pán z něho onu vzácnost, onen titul veliký, který byl naň vložiti ráčil, a srovnal ho s proklatými pro zradu chytrosti jeho, která, ač Pánu neškodila, ale příklad dal, aby se ten sprostný hřích mezi jeho věrnými nemnožil, to učiniti ráčil*“. Je to jasný signál pro nakládání s dalšími zrádci: „*A tak majíc z Nebe pravý na to příklad i naučení,*

---

⁵⁶⁹ (1540–1585), polský šlechtic, politik, od roku 1569 vojvoda Podolského vojvodství, mezi léty 1578 a 1580 hejtmanem polské armády.

⁵⁷⁰ Písmo opravdu praví, že Jidáše za jeho čin čeká strašný osud: „*Syn člověka sice odchází, jak je o něm psáno; ale běda tomu, který Syna člověka zrazuje. Pro toho by bylo lépe, kdyby se byl vůbec nenarodil!*“ – Mt 26,24.

zlých lidí podezřelých mezi sebou netrpte“. Paprocký oslovuje i zrádce, zdá se, že s jistou ironií: *„Obrat' se, toliko věrný příteli pohanský, k svému tomu příteli, kterého sobě tvou zradou objednal, jako ty rozumíš“.* Přidává své mínění, že navzdory své dočasné užitečnosti se zrádce nebude v novém táboře těšit od nepřítele přílišné přízni: *„Mně se zdá, žeť takovou chuť, takovou přízeň okáže, jakž o ně povídá Plutarchus [...] proditionem amo, proditores nō laudo“.*⁵⁷¹

Ani v tomto textu nezapomíná Paprocký na ty, kteří se rozešli s katolickým učením: *„Slyšte noviny o druhých, kterých ještě hroznější a nežli pohany Turky Pán trestati ráčí, skrze jich blud, skrze hrozných a falešných věr rozpustilých, z pekla horoucího v tovaryšstvo jich duchy zlé, kteří je zjevně kárají z pýchy, která z neposlušnosti se narodila“.* V jejich konání vidí daleko nejvíce nedostatek poslušnosti, s níž se ostatně potýkali už Adam s Evou: *„O to první člověk ukrutně od Pána kárán byl“.* Jako oni, musí i Paprockého současníci sami volit mezi dobrem a zlem, tuto volbu vidí však polský spisovatel pro všechny křesťany včetně sebe jako velkou příležitost: *„abychom se polepšili a navrátili na dávné cesty otcův našich“.*

Svoje dílo končí Paprocký s velikou vírou, že Pán jistě pomůže těm, kteří v jeho sílu věří. Běda však těm, kteří na něj zapomenou: *„Ale kdo jeho všemouhoucnosti zhrdá, své moci, svému rozumu to připisuje, vždycky jeho správy změnití ráčí, jako zřejmý příklad na tom ukázat ráčil Machambeusovi,⁵⁷² když ve dvou jiných bitvách tak se nespravoval, jako v prvnější, nemodlil se, neprosil Pána Boha svého za pomoc, dopustit naň*

---

⁵⁷¹ Autorův volný překlad: *„Zrada mě těší, zrádce však nectím“.*

⁵⁷² Juda Makabejský, židovský kněz vedoucí povstání Makabejských proti Seleukovské říši v letech 167–160. Jeho vůdcovství zůstávalo vzorem i středověkým vůdcům, obdivoval se mu třeba Jan Žižka – převzato z <https://radiozurnal.rozhlas.cz/600-let-od-bitvy-na-vitkove-jan-zizka-byl-temperamentni-vojak-ktery-obdivoval-8135524>, citováno dne 23. 10. 2020.

ráčil, že utíkat musel před Antiochénem“.^{573,574} Hospodin si žádá člověka se vším jeho životem a dílem: „*Tak Pán Bůh chce být chválen doma i na vojně, čeho i vy neobmeškávejte, volejte na nepřátely ústy a srdcem ku Pánu Bohu, neb on lépe slyší myslí srdečných a nežli hlasu*“.

5.3. Potěšitelné napomenutí proti pohanům⁵⁷⁵

V dalším díle sepsaném nejprve v polštině a až následně předloženém českému čtenářstvu v jeho mateřtině žádá na samém počátku Paprocký štěstí, aby křesťanům přálo v boji „*Nad Turkem, Tatary, i nad jinými pohany, kteříž nás trápí, [...], chtí míti za many*“.⁵⁷⁶ Hlavními adresáty spisu jsou však „*všichni křesťanští potentáti*“. V první řadě se Paprocký obrací na císaře Rudolfa. Po počátečních zdvořilostech jej vybízí k tomu, aby vyjel do boje, nikoli pouze s Rakušany, na jeho povel čekají též Němci, Uhři, Moravané, Češi, Slezané, Vlaši, Španělé, či Sasové, kteří jsou již k boji připraveni. Císař může jet beze strachu na Budín, nemusí se brát Turka, neboť Bůh jistě zajistí, aby město bylo Rudolfovo, „*proto žeť přísahu zrušil zlosyn, a tím sobě, proti tobě, kuklu ušil*“. Podobné zkušenosti s osmanskou nestálostí měli i jinde: „*za příklad slavní králové mohou být toho, že pod způsobem příměří, přetrpěli zlého mnoho od zrádce. Až naposledy Dalmácie, ujal se zhouby, zkázy Uher i*

---

⁵⁷³ Antiochos V. (172 př. Kr.–161 př. Kr.), vládce řecké části Seleukovské říše. Pro jeho nízký věk mu v její správě pomáhal regent Lysias.

⁵⁷⁴ Paprocký má pravděpodobně na mysli neúspěšné obléhání jeruzalémského hradu. Židé při něm museli uznat přesilu králova vojska a ustoupit – BiČ 1996, 252. Dále spisovatel odkazuje k deváté kapitole První knihy Makabejské, v níž nalezne Juda smrt. Tyto dva příklady mají doložit neúspěšnost válečného počínání, pokud velitel nevelebí Boha. Ačkoli není v Písmu otevřeně psáno, že by Juda na Hospodina zapomněl, v popisu oněch dvou neúspěšných bitev explicitní oslava Boha, jinak pro ostatní Judou vedené bitvy příznačná, skutečně chybí.

⁵⁷⁵ PAPROCKÝ 1594.

⁵⁷⁶ Rukojmí, zajatec.

*Kroacie*⁵⁷⁷“. Není proto divu, že ani smlouvy učiněné s Rudolfem „*nestyděl se zrušiti, a jako vztekly pes zemi i zámky hubiti*“. Císařovi však Bůh přeje a podle Paprockého je hotovou věcí, že obdrží rychlé vítězství.

Jako druhý je osloven španělský král Filip II. Jeho úkolem by mělo být podpořit Rudolfa („*tvá krev*“, jak mu Paprocký připomíná) a dát se s Osmany do boje v přímořských oblastech. Primárně by mělo jít o dnešní Tunisko: „*Armáda*⁵⁷⁸ *tvá nechť pod Královstvím tunizským stane*“, nejlépe by však bylo dát se ještě dále, na místa křesťanům posvátná, kde prospívalo „*símě Abrahamovo*“ a kde přebývá „*nyní Turek zlosyn, jehož se vynasnažiti rač i jeho puntovníkův pomoci zkrotiti*“.

V Zikmundovi III. oslovuje Paprocký krále své rodné země. Tomu nejsou nebezpečím jen Turci, ale i Tataři. Šlechtic mu předpovídá: „*s Boží pomocí zaženeš nepřátely všeho křesťanstva – Tatarů za oceán a divoký turecký národ za Dunaj vztekly a hluboký*“. Vyzývá jej: „*Nu ve jméno Boží již vstaň, obleč se do zbroje a jdi vstříc Turkům, Tatarům*“. Průběh střetnutí by měl být vysoce příznivý, předpovídá: „*Že před tebou zvýš musejí nazpět utíkati, když z nich budou hlavy, co ze psa srst, jich skákati*“. Agresivita útočníků by byla ještě mnohem větší, nebýt hrdinných Poláků, valašských kozáků, „*statečných Pannonů*⁵⁷⁹“ a samozřejmě Boží pomoci. Vše je tedy na dobré cestě, Paprocký jen krále upomíná: „*Protož Podolsko i Valachy vezma v svou ochranu, čiň sobě zmužile, a dáť Bůh pokoj v tu stranu*“.

Dále promlouvá Paprocký k Benátčanům, snaže se je přesvědčit, aby pomstily dávné osmanské křivdy, sebrali své loďstvo a vyrazili: „*proti té vzteklosti turecké, s králi jinými*“. Vybízí je ke statečnosti, přeci je s nimi Bůh,

---

⁵⁷⁷ Chorvatsko.

⁵⁷⁸ Zde se nabízí možnost, že má Paprocký na mysli Armadu, flotu, kterou Filip nechal zbudovat pro invazi do Anglie; neustálená diakritika tehdejší psané češtiny znemožňuje jasnou odpověď. Bitva u Gravelines a otřesné fiasko Armady v roce 1588, tedy pouhých několik let před sepsáním spisu, stejně jako stejná podoba slova v souvislosti s vojskem benátským, však spíše vybízí k předpokladu, že jde o prosté apelativum.

⁵⁷⁹ Podle Panonie, viz výše.

jenž jim bude ku pomoci, není však jediný, kdo ji poskytne: „*Nebojte se přílišného neštěstí na moři, neboť vám zaslibuje Bůh Nebeský, k portům dveří, otevřítí jejich, též Neptunus⁵⁸⁰ přívětivý se vám ukáže, i Favonius⁵⁸¹ dobrotivý, pohodlné své vypustí větry, moře spokojí, byste proti Turku ostáti mohli v tom boji, a povede vás šťastně až pod cyprské břehy, kdež nepřekážejí nic zimnímu času sněhy*“. Z bájných římských bohů je zmíněna ještě Bellona,⁵⁸² „*kterouž k sobě přivinula pannonitská strana*“. Vzpomínání antického božstva samozřejmě nenarušuje Paprockého jasný monoteismus, jde o básnické vyjádření humanistického učence zákonitě zaujatého antikou. Páni nemají litovat žádných k boji vynaložených prostředků, neboť vše jim bude bohatě vynahrazeno.

Jediným nekatolíkem, ke kterému Paprocký směřuje své poselství, je moskevský velkokníže⁵⁸³: „*Vytáhni proti vzteklé nešlechtnosti tatarské, dej pomoc k obhájení našich vlastí*“. Kromě pomoci bratřím v Kristu by měl mít k takovému střetnutí další motivaci, vždyť teprve v roce 1480 skončilo Rusům dvě a půl století dlouhé období tatarské nadvlády.⁵⁸⁴ Z Paprockého podání se zdá, jako by panovníka žádal o přímou pomoc se zastavením Tatarům, protože o Turky se ostatní křesťané postarají. Velkoknížete ujišťuje, že Turkům již brání v nepravostech císař s jinými knížaty, jeho tudíž konkrétně úkoluje: „*Ty též pomoz, ať lid není jatý, a ukaž se i s tvými zmužilými Moskvany a rozptyl Tatařiny zlostné na všechny strany*“.

Nakonec se obrací Paprocký ke všem křesťanským rytířům obecně, dodává jim odvahy s vírou v brzkou porážku nepřátel: „*Vy též, stateční páni, rytířstvo, zemané, nebojte se, že se proti vám rotí pohané. Nebo jako kobyly na moři*

---

⁵⁸⁰ Neptun, římský bůh moří i sladkovodních vod, řecká obdoba Poseidona.

⁵⁸¹⁵⁸¹ Jeden z římských bohů větru, protějšek řeckého boha Zephyra.

⁵⁸² Římská bohyně války, ztotožňována s řeckou Enyo.

⁵⁸³ V té době jím byl Fjodor I. (1557–1598), syn Ivana Hrozného.

⁵⁸⁴ ŠVANKMAJER 1995, 39.

v brzkém času, zparkhartilých Agarénův⁵⁸⁵ síla (v Páně hlasu) ustoupí, jenž vždy po tato mnohá smutná léta, vyvrátit křesťany se vysnažovala z světa“, jistěže s přispěním Božím, poněvadž „již period té vzteklé vyšel bestie, že skrze vás ji zažene Bůh až do Asie“. Je však třeba Pána vzývat a chovat se zbožně: „Protož té od Boha propůjčené příhodnosti, milí páni, nezanedbávejte svou zpupností, ale opustit marnost světa nepobožného, slov Páně se chopte, toho meče výborného“. Je to o to potřebnější, že před pány stojí nepřítel ne tak ledajaký: „a ním (tím „mečem výborným“) bojujte, proti zšemilé výtečnosti turecké“. V závěrečné modlitbě ke Kristu Ježíši je položen důraz na hlavní cíl veškerého křesťanstva, přijít do Božího království: „Ty Králi, Kriste nebeský, uslyš volající nás hříšné i tvůj lid zemský, spravuj ruce k boji, nohy k rychlosti, zbraň obrať na Turky, Tatary, je shlad', hněv tvůj od nás odvrat', abychom pod korouhví tvé svaté velebnosti došli zde pokoje časného, v Nebi radosti“.

Na konec díla připojil Paprocký *Praktiku Antona Torquata Ferrarského*, prorocký spis, který měl být sepsán roku 1480 pro Matyáše Korvína. Podle současného historického zkoumání se však jedná o falzifikát vzniknuvší v době pozdější, sepsaný roku 1534 k podpoře Karla V., který se chystal na osvobození Tuniska. Kdyby se jednalo o text autentický, byl by velmi vysoký počet vyplnivších se předpovědí pozoruhodný, až zázračný. Je tu mimo jiné popsáno, že Osmané dobydou Rhodos a Bělehrad, v části Evropy se vzmůže velká hereze a někteří křesťané se dokonce budou doprošovat osmanské pomoci. Poslední tvrzení je jasnou narážkou na Francii, protifrancouzsky je pak laděný celý text, už na titulní straně se nachází rytina císařského orla třímajícího v pařátech kohouta.⁵⁸⁶ Spis, jenž vyšel do té doby několikrát, byl

---

⁵⁸⁵ Označení, které volili staří Syřané, Řeci, Koptští Egyptané či Arméni k pojmenování arabských dobyvatelů tehdejší Mezopotámie, Sýrie a Egypta. Je odvozeno od jména Hagar patřící postavě, jenž se vyskytuje v knize Genesis a Koránu. Jedná se o otrokyni sloužící Sáře, manželce Abraháma.

⁵⁸⁶ MALCOLM 2019, 71.

roku 1591 přepracován Joannem Leunclaviem,⁵⁸⁷ a tato verze posouvá konec Osmanské říše až na rok 1596.⁵⁸⁸ Z této varianty zřejmě Paprocký vycházel.⁵⁸⁹

Nejprve jsou Turci představeni. Protože je čeká řada úspěchů, mnohá bohatství či častá vítězství, stane se, „že se jim zdáti bude, jako by ani Nebe proti nim odolati nemohlo. A z toho po opanování všeho světa dychtěti budou“. Jsou „předpovídány“ všelijaké jejich dobyvačné úspěchy a nesnáze křesťanských zemí, za zmínku stojí konstatování vývoje vztahu s Benátkami, kterým Osmané nejprve „veliké škody z dělají, a potom přátelé jejich budou“. Jakmile se však Osmanská říše začne hroutit, „Benátčané velikými zlými věcmi z trápení, poklesnou. Potom spatří, kterak Turci k křesťanské víře pospíchají“, tomu bude předcházet scéna, v níž „tehďáž všickni křesťané jednou myslí moře přejdou, v takové rychlosti a s takovými vojsky, jako by všecka křesťanská země ne jíti, ale letěti se zdála“, tito křesťané budou směřovat do Řecké země, kde přijde na Turky mnoho trápení v podobě válek, hladu a moru. Tehdy se také budou chtít odrodilci vrátit na pravou cestu: „a křesťané, kteří víry v Krista Pána zapřeli, k sladkému jhu⁵⁹⁰ Kristovu navraceti se budou“, nebudou ji ale hledat sami: „Sláva vnešena bude a sekta Machometa zahyne, a Turci i Židé křtem Kristovým křtěni budou“.

Samý závěr spisu ovšem tvoří až modlitba k Ježíši Kristu. Paprocký si přeje, aby Pán pohlédl na nástrahy, které ďábel, jeho úhlavní nepřítel, na křesťany líčí, a to nejen sám, ale „i skrze své holomky, Turka i jiné neznabohy“. Za nejtěžší příkoří šlechtic považuje napadání Božího slova, jež ďábel skrze své prostředníky „potupuje a jemu se rouhá, pravou poctu jména tvého svatého i všecka předrahou krví a smrtí tvou nám zasloužená dobrodiní podvracuje, i

---

⁵⁸⁷ Též znám jako Hans Löwenklau (1533/1541–1594), německý historik a orientalista, odborník na tureckou historii.

⁵⁸⁸ MALCOLM 2019, 71.

⁵⁸⁹ RATAJ 2002, 205.

⁵⁹⁰ Jasný odkaz na Ježíšova slova z evangelia sv. Matouše. V Bibli kralické – českém biblickém překladu Jednoty bratrské, který vznikl za Paprockého života – zní verš dokonce takto: „Jho mé zajisté jestiť rozkošné, a břímě mé lehké“ – Mt 11,30.

jiné spasitelné věci z gruntu vykořeňuje“. Až v další řadě pomýšlí na lidské životy, zdraví a majetek: „*Na tělích pak a statcích nám z přehojného tvého požehnání propůjčených škodí [...], nás hubí a trápí. Ostrost jejich meče nás sžírá. Střely jejich pronikuje kosti naše*“. Paprocký se na Ježíše obrací s prosbou, aby se svého lidu zastal: „*Aniž dopouštěj, aby jméno tvé svaté mezi námi tupeno, sláva tvá na neznabohy přenešena, nevinná krev tvá nadarmo za nás vylita a dobrodiní tvá v posměch uvedena. Služebnosti církevní potlačeny. Chrámové tvoji, stařečkové naši, dítky, přátelé bídň hubeni, plundrováni, mordováni a na věčnou porobu do cizích krajin zavoláni býti měli*“. Paprocký přiznává, že on i jiní lidé jsou hříšní a Boží trest je tak nepostihl nezaslouženě: „*My ovšem bídni a v hříších tápající lidé, vyznáváme se tobě, že jsme pro nenaplnění přikázání tvých toho všeho ano i věčného zlého hodně zasloužili*“, věří však v nekonečnou Boží dobrotu: „*Tím většího dokaž milosrdenství nad námi a pomáhej nám*“. Bez ní to nepůjde, sami jsou křesťané ztraceni a nemají proti Turkům šanci. Nemá s nimi být sveden jen pozemský, nýbrž hlavně duchovní boj: „*Ale tvá (Ježíšova) pravice jest mocná je v okamžení netoliko od nás, ale na věčné zatracení poslati*“. Vcelku názorný je popis konkrétního zásahu, který by si spisovatel od Spasitele přál: „*Obrat' kopí jejich na nás naměřena v zpět, zlam lučiště i střely jejich, i všeliké jiné válečné nástroje vniveč obrat'*“. Jakkoli je samotný pozemský aspekt války, tedy uhájení života, majetku a svobody, důležitý, jde zejména o ten duchovní, ostatně modlitbu končí Paprocký konstatováním, že pozemský život je mu jen „*plačtivým údolím*“, málo významný v porovnání s Nebeským královstvím, „*kdežto jest život bez smrtečnosti, hojnost bez nedostatku, radost bez tesknosti, vítězství bez skončení, nadto i Bůh všecko ve všech, s Otcem i s Duchem v věčné slavnosti se všemi volenými svými na věky věkův přebývající*“.

Závěr

Způsob, jakým Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle ve vybraném díle, *Diadochu*, nahlíží na islám, konkrétně zejména na jeho vyznavače představované osmanskými Turky, nepřináší podle očekávání přílišná překvapení. Ačkoli se nejedná na rozdíl od jeho propagandistických spisů o dílo programově protiturecky zaměřené, stejně je tu Turek vnímán jako nepřítel, rouhající se představitel odlišné víry, krutý a obávaný tyran či trest seslaný samotným Bohem za mnohé křesťanské hříchy. Stejně jako se dalo předpokládat podle výsledků dosavadních prací zabývajících se studiem islámských stop v raně novověkých Českých zemích a podle zběžného prozkoumání životopisných údajů polského a českého historika v jedné osobě. Ani pohled v propagandistických spisech není příliš odlišný, jen je tu vše ještě maximalizováno, ať už protiturecký akcent, oslava Habsburků či projevy zbožnosti. Nabízí se tu též mnohem větší prostor pro Paprockého kreativitu, díky které může mimo jiné projevit svou úctyhodnou znalost antických reálií a Písma svatého. Připustí-li autor sám, že ozřejnění Paprockého pohledu nebylo samo o sobě převratným objevem, stálo vůbec za to věnovat tomuto bádání tolik práce a času, je k zhodnocení výsledku dobře investovaný čas čtenářův?

Autor se odvažuje věřit, že odpověď zní ano. Vůbec nešlo o to zjistit Paprockého názor na Turky, o to už bylo v minulosti dávno postaráno. Nešlo ani příliš o to pochopit Paprockého názor na Turky, i když tomu už se práce blíží daleko více. Jeho pohnutky jsou však naprosto jasné a ve své době legitimní – je to katolík, Středoevropan, cítí se přímo ohrožován osmanskou expanzí, má k dispozici mnohé informace o tureckém počínání, nejlépe ovšem vypovídá ono počínání samo o sobě.

Význam tohoto textu tedy nemá být v tom, co Paprocký o islámu říká, poněvadž to už je známo, ani proč to říká, poněvadž to lze ze znalosti okolností

poměrně snadno pochopit, nýbrž jak to říká. To je také důvodem toho, proč byl ponechán tak velký prostor pro vyjadřování samotného původce *Diadochu*. Avšak to by samo nestačilo, v tom případě by jako rovnocenná náhrada mohlo čtenáři posloužit přečtení díla jako takového. Autor se ovšem stylizoval do role jakéhosi moderátora a prostředníka mezi Paprockým a čtenářem, druhému jmenovanému má pak předložit myšlenky prve jmenovaného v logickém a přehledném uspořádání, doplněné dalším přehledem získaným studií podobných děl a příslušné odborné literatury, někdy třeba jen zdánlivě se týkající tématu, přesto nosné, v neposlední řadě velmi živým zájmem o současnost jako dobu svého žití.

Jednou z největších motivací pro sepsání této práce bylo přesvědčení, že historie může být živá, ba co více, že historie skutečně živá je.⁵⁹¹ Jakýpak div, že spousta lidí s nelibostí pozoruje v současnosti se hojněji uskutečňující styk křesťanské a islámské tradice, když má Evropa za sebou staletí bojů s muslimy. Útočící Turci byli bráni jako Boží trest, nakonec sama otázka, jak mohl Bůh něco dopustit, se ozývá dnes a denně, jakékoli vyznání tazatele přitom není podmínkou. Podobně malá jako v novověku je i informovanost mnohých současných Evropanů o osobách muslimského vyznání a jejich náboženství, tento deficit však většinou rozhodně nečiní dotyčným problémem udělat si na celou komunitu názor i za cenu zaměňování vyznavačů za etnickou skupinu a naopak, nedostatečný přehled se stává nezřídka příčinou vzniku různých polopravd a mýtů, tehdy i dnes. Strach z muslimského nebezpečí pociťovaný například právě Paprockým v historickém povědomí řady Čechů a dalších Evropanů přetrvává podnes. Samozřejmě, že už nejde o Turky, ale jak již bylo

---

⁵⁹¹ Zatímco v Szigetváru se nachází Park maďarsko-křesťanského přátelství, tureckou fontánu v Nových Zámcích Slováci odmítli – Převzato z <https://mynovezamky.sme.sk/c/22286194/nove-zamky-turecka-fontana-v-meste-nebude.html>, citováno dne 30. 6. 2020. Nové Zámky patřily spolu s pevností Komárno a Rábem k významným habsburským opěrným bodům bránícím tureckému postupu na západ – KOVÁČ 1998, 62.

popsáno, většina lidí tuto diferenciaci pomíjí, stejně jako závažnou skutečnost, že okolnosti styku představitelů obou náboženství dnes probíhají za zcela jiné situace. Je daleko nad rámec této práce a nad kompetencemi jejího autora postihnout byť jen v obrysech charakter současné situace, nadto se plněji ozřejmí až v budoucnosti.⁵⁹²

Má-li být Paprockého náhled na představitele islámské víry, s nimiž měl co do činění, krátce shrnut, samozřejmě je vidí, jak už bylo mnohokrát řečeno, jako nepřátele, rouhače, ukrutné pohany, seslaný Boží trest... zároveň však – a to je důležité – rovněž jako lidi, kteří mají své chotě a děti, kteří želi nad ztrátou svých blízkých, za svou věc statečně bojují a jednají zbožně podle své víry. S křesťany je tak spojuje skutečně mnohé, významné rozdíly jsou snad jen tři, avšak zcela zásadní a neumožňující smír – odlišná kultura, neshodnost ve víře a hlavně fakt, že každá skupina v boji stojí na své straně při probíhajících bojích.

Dá se tedy snad prohlásit, že cíle práce byly splněny. Zdá se ovšem, že navrch přinesla i jistý bonus – z pohledu na islám se podařilo vytvořit i jakýsi letmý pohled na tehdejší křesťanstvo. Křesťané v Paprockého podání nejsou dokonalí a neplní vždy funkci vzorů hodných následování – v ukrutnosti se leckdy přibližují Turkům, nejsou kolikrát schopni se domluvit, potýkají se se sobectvím, lakotou a v neposlední řadě zbabělostí. Vzájemná konfrontace není tak bojem hodných se zlými, lidí s nestvůrami nebo ctnostných s prohnílymi. Rozhodujícím je Paprockého identita s křesťany, jejich bojovníci jsou pro něj „naši“, s nimi jej pojí společná tradice, území a především víra v Boha. A jako absolventu oboru Dějiny evropské kultury nedá to autorovi podotknout, že i po

---

⁵⁹² Podporu této myšlenky našel autor i u věhlasného historika Giovanniho Reala, jenž podobnou tezi vyslovil ve své publikaci z roku 2003 – REALE 2005, 9.

zohlednění všech rozdílných okolností může být tento Paprockého apel na evropské^{593,594} a křesťanské⁵⁹⁵ hodnoty podnes podnětný.

---

⁵⁹³ Podle Christophera Dawsona je Evropa stále nejrozvinutější formou společnosti v dějinách lidstva. Pokud by se povedlo zformovat skutečnou světovou společnost nebo společnou civilizaci, byla by dítětem Evropy – DAWSON 1995, 37.

⁵⁹⁴ Přitom jistě platí, že málokterý pojem je tak obtížně definovatelný jako právě kultura. Neméně složité je přesně vystihnout evropské hodnoty, aby nepředstavovaly toliko nadužívaný a přitom vyprázdněný pojem. Jako zajímavé se autorovi jeví východisko Giovanniho Reala, jenž za kulturní a duchovní evropské kořeny považuje antickou kulturu, křesťanskou zvěst a nakonec velkou vědecko-technickou revoluci – REALE 2005, 27. V tomto výčtu bude zřejmě některým chybět osvícenství. To mělo bezesporu na vývoj evropských dějin znatelný vliv, Reale mu přesto výsostně postavení kořenu Evropy upírá, postavit vedle sebe křesťanství a osvícenství totiž podle něj znamená „*upadat do zmatků, v nichž se zračí onen nihilistický relativismus*“. Význam osvícenství v jeho podání odhaluje věta následující: „*Stavět vedle sebe a zaplétat do sebe náboženskou (křesťanskou) komponentu s osvícenskou filozofií znamená mást strukturní odlišnosti, které mezi nimi trvají a jejichž spor byl z určitých hledisek pozitivní, avšak jen na základě dynamických vztahů a dosti složitých antitezí*“ – tamtéž, 10.

⁵⁹⁵ Proti zdánlivě samozřejmému propojení Evropy a křesťanství by mohla být vznesena námitka, že jsou na evropském kontinentu zastoupena i další náboženství. To ovšem nic nemění na skutečnosti, že „*to byla právě křesťanská zvěst, z níž se Evropa duchovně zrodila [...]*“ – tamtéž, 9.

Seznam použitých zkratk

Ed. – Edice

Lk – Evangelium podle Lukáše

Kol. – Kolektiv

Mt – Evangelium podle Matouše

Nepag. – Nepaginováno

Obr. – Obraz

Přel. – Přeložil

Red. – Redaktor

S. – Strana

Seznam pramenů a literatury

Prameny

BIBLE 2009 — Bible: Písmo svaté Starého a Nového zákona: český ekumenický překlad. Praha 2009.

BIBLE 2011 — Bible: Bible svatá, aneb, Všecka svatá písma Starého i Nového zákona: podle posledního vydání Kralického z roku 1613. Praha 2011.

BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA 1987 — Marek BYDŽOVSKÝ Z FLORENTINA: Svět za tří českých králů (ed. Jaroslav Kolář). Praha 1987.

KORÁN — Korán (přel. Ivan Hrbek). Praha 1991.

LYKOSTHENES 1556 — Conrad LYKOSTHENES: Apophthegmatum ex optimis vtriusque linguae scriptoribus, per Conradum Lycosthenem Rubeaquensem collectorum, loci communes, ad ordinem alphabeticum redacti. (Carmina Th. Naogeorgi et Ph. Bechii). Basilej 1556. Dostupné na Google Books: <https://books.google.cz/books?id=hIo3uBGC9pgC&pg=PA108&lpg=PA108&dq=#v=onepage&q&f=false>.

PAPROCKÝ 1594 — Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle: Potěštyedlné Napomenuti proti Pohanuom: Wssechněch Křestianských Potentátůw. S přidáníjm Praktyky Antonya Torkwata Ferrarského..., (nepag.) Litomyšl 1594 (Knihopis č. K19183).

PAPROCKÝ 1595 — Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle: Kwalt na Pohany. Ke wssem Křest'anským Panům, Králům y knížatům, a zwlástě neypřemoženěgssýho Králowstwij Polského..., (nepag.) [Místo vydání není známé] 1595 (Knihopis č. K06849).

PAPROCKÝ 1596 — Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle: Památka Czechům v Kheredes, a neb v Erle, měsyce rzjgna dne 26. létha Páně 1596 pobitým..., (nepag.) Praha 1596 (Knihopis č. K06852).

PAPROCKÝ 1602 — Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle: DIADOCHOS, ID EST SVCCESIO, jinák posloupnost knížat a králův českých, biskupův i arcibiskupův pražských a všech třech stavův slawného Království českého, to jest panského, rytjřského a městského..., Praha 1602 (Knihopis č. K06843).

PAPROCKÝ 1982 — Bartoloměj PAPROCKÝ z Hlohol a Paprocké Vůle: O válce turecké a jiné příběhy (ed. Eduard Petřů). Praha 1982.

PIUS II. 2010 – PIUS II.: Historie česká. O původu a skutcích Čechů a několika jejich panovníků věnovaná nejjasnějšímu knížeti a pánu Alfonsovi králi aragonskému; překlad z roku 1687 (ed. Jiří Linhart). Litvínov 2010.

Literatura

ADÁMEK 1999 — František ADÁMEK: Tataři na Moravě. Praha 1999.

ARMSTRONGOVÁ 2008 — Karen ARMSTRONGOVÁ: Islám (přel. Jan Zámečník). Praha 2008.

ARTETA 1995 — Antonio Ubieto ARTETA: Dějiny Španělska (přel. Simona Binková, Jiří Kasl, Eva Mánková, Blanka Stárková a Vít Urban). Praha 1995.

BECKETT 2010 — Wendy BECKETT: 1000 nejkrásnějších obrazů sestry Wendy Beckettové (přel. Eva Klimentová, Jan Slíva a Milan Jára). Praha 2010.

BIČ 1996 — Miloš BIČ: Výklady ke starému zákonu V. Kostelní Vydří 1996.

- CARDINI 2004 — Franco CARDINI: Evropa a islám (přel. Jiřina Němcová). Praha 2004.
- ČECHURA 2012 — Jaroslav ČECHURA: České země v letech 1437–1526. II. díl, Jagellonské Čechy (1471–1526). Praha 2012.
- ČESKÁ 2015 — Jana ČESKÁ: Vedlejší epizodická vyprávění Hájkovy kroniky. In: Jan Linka (red.): Na okraj kroniky české. Praha 2015, 67–82.
- ČORNEJ 2018 — Petr ČORNEJ: Ex Ante. In: Václav Liška (ed): Jiří z Poděbrad, král český. Velké Přílepy 2018, 11–30.
- DAWSON 1995 — Christopher DAWSON: Porozumět Evropě (přel. Miroslav Kratochvíl). Praha 1995.
- DEMEL 2013 — Walter DEMEL: Dějiny světa 4 (přel. Jan Hlavička, Pavel Kolmačka, Helena Medková a Jindra Hubková). Praha 2013.
- ECO 1997 — Umberto ECO: Jak napsat diplomovou práci (přel. Ivan Seidl). Olomouc 1997.
- FERRO 2006 — Marc FERRO: Dějiny Francie (přel. Jitka Matějů a Doubravka Olšáková). Praha 2006.
- GMITEREK 1987 — Henryk GMITEREK, Marie SOBOTKOVÁ: Otazníky kolem Zrcadla slavného margrabství moravského Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle. In: Česká Literatura, vol. 35, no. 3, 1987. Praha 1987, 258–261.
- HAMMER-PURGSTALL 1837 — Histoire de l'Empire Ottoman depuis son origine jusqu'a nos jours: Depuis la conquête de Kanischa par Ibrahim-pascha, jusqu'a la seconde déposition de Moustafa 1. 1600–1623. Paříž 1837.
- HAVELKA 2015 — Tomáš HAVELKA: „Abych z pořádku kroniky nevyšel a v posměšné se nedal rozprávky, maličko něco oznámím“. Groteskční plán Hájkovy kroniky české. In: Jan Linka (red.): Na okraj Kroniky české. Praha 2015, 111–128.
- HILLENBRANDOVÁ 2017 — Carole HILLENBRANDOVÁ: Islám: historie, současnost a perspektivy (přel. Jitka Jeníková). Praha 2017.
- HORN 2010 — Ildikó HORN: Andrzej Batory. Varšava 2010.

- HRABĚTOVÁ 1992 — Irena HRABĚTOVÁ: Erbovní pověsti v českých spisech Bartoloměje Paprockého z Hlohol. Brno 1992.
- HRADEČNÝ 1998 — Pavel HRADEČNÝ: Dějiny Řecka. Praha 1998.
- HROCH 1991 — Miroslav HROCH: Dějepis. Středověk pro základní školy (II. díl). Praha 1991.
- JÍLKOVÁ 2009 — Lucie JÍLKOVÁ: Turci v češtině. In: Jan Králík a kol.: Každý den s češtinou. Praha 2009, 216–217.
- JIREČEK 1866 — Josef JIREČEK: Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle a spisovatelská činnost jeho. In: Časopis Musea království Českého: Sv. 40. Praha 1866, 4–34.
- KALISTA 1947 — Zdeněk KALISTA: Cesty ve znamení kříže: dopisy a zprávy českých misionářů 17. a 18. věku ze zámořských krajů. (2. vyd.) Praha 1947.
- KAVKA 1993 — František KAVKA: Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378): Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika. Díl 1. (1355–1364); Díl 2. (1364–1378) Praha 1993.
- KOLÁR 1985 — Jaroslav KOLÁR: Zápisky Marka Bydžovského z Florentina a Paprockého Diadochos. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity: řada literárněvědná (D) Roč. 34, č. 32 (1985). Brno 1985, 59–63.
- KOLÁR 1987 — Jaroslav KOLÁR: K typologii české historické prózy z období humanismu. In: Folia Historica Bohemica, Ústav československých a světových dějin ČSAV 11. Praha 1987, 345–364.
- KONTLER 2001 — László KONTLER: Dějiny Maďarska (přel. Miloslav Korbělík). Praha 2001.
- KOVÁČ 1998 — Dušan KOVÁČ: Dějiny Slovenska (přel. Emil Charous). Praha 1998.
- KOVAŘÍK 2017 — Jiří KOVAŘÍK: Bitvy a osudy válečníků I., Války pro víru (1526–1588). Třebíč, 2017.
- KREJČÍ 1941 — Karel KREJČÍ: Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle (Karel Krejčí). In: Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle: Zrcadlo

Čech a Moravy (ed. Josef Polišenský, doslov Karel Krejčí). Praha 1941, 239–253.

KREJČÍ 1947 — Karel KREJČÍ: Bartoloměj Paprocki z Hlohol a Paprocké Vůle. Praha 1947.

KŘÍŽEK 2017 — Daniel KŘÍŽEK: Vývoj západních představ o islámu a muslimech: O stereotypech a předsudcích. In: Bronislav Ostřanský: Islamofobie po česku: český odpor vůči islámu, jeho východiska, projevy, souvislosti, přesahy i paradoxy. Praha 2017, 105–154.

KUČERA 1983 — Jan Pavel KUČERA, Jiří RAK, Helena BUSINSKÁ, Martin SVATOŠ: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře. Praha 1983.

KURAK 2015 — Ewa KURAK: Lwów : Miasto Uczonych W Twórczości Bartłomieja Paprockiego (1543–1614). In: Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego. Nauki Humanistyczne, no. 10 (1) (2015). Krakov 2015, 51–80.

LAURENTOVÁ 2019 — Annie LAURENTOVÁ: Islám. Pro ty, kdo o něm chtějí mluvit, ale zatím o něm mnoho nevědí (přel. Marie Benáková). Praha 2019.

LEWIS 2003 — Bernard LEWIS: Kde se stala chyba? Vliv Západu na Střední Východ a jeho následná odpověď (přel. Ladislav Dlabal). Praha 2003.

LEWIS 2007 — Bernard LEWIS: Dějiny Blízkého východu (přel. Milena Pellarová a Zuzana Rousová). Praha 2007.

LHOŤAN 2018a — Lukáš LHOŤAN: Muslimské výboje na Slovensko 1529 až 1699. In: Jan Bohuslav Miltner: Čeští obránci Vídně před Turky roku 1529 (ed. Lukáš Lhoťan). Pstruží 2018, 7–14.

LHOŤAN 2018b — Lukáš LHOŤAN: Muslimské nájezdy na Moravu v 16. a 17. století. In: Jan Bohuslav Miltner: Čeští obránci Vídně před Turky roku 1529 (ed. Lukáš Lhoťan). Pstruží 2018, 15–22.

LINKA 2015 — Jan LINKA: Na úvod. In: Jan Linka (red.): Na okraj Kroniky české. Praha 2015, 7–8.

MALCOLM 2019 — Noel MALCOLM: Useful Enemies. Islam and The Ottoman Empire in Western Political Thought, 1450–1750. Oxford 2019.

MENDEL 2007 — Miloš MENDEL, Bronislav OSTRÁNSKÝ, Tomáš RATAJ: Islám v srdci Evropy. Vlivy islámské civilizace na dějiny a současnost českých zemí. Praha 2007.

MILTNER 2018 — Jan Bohuslav MILTNER: Čeští obránci Vídně před Turky roku 1529 (ed. Lukáš Lhořan). Pstruží 2018.

MÜLLER 1995 — Helmut MÜLLER: Dějiny Německa (přel. František Kubů, Eliška Melville, Jiří Pokorný a Ivana Ebelová). Praha 1995.

MÜLLER 2010 — Zdeněk MÜLLER: Islám a islamismus. Dilema náboženství a politiky. Praha 2010.

MUSIL 2014 — Alois MUSIL: Ze světa islámu (ed. Pavel Žďárský). Praha 2014.

PÁNEK 2007 — Jaroslav PÁNEK: Křesťanský rytíř Jan Zajíc z Házmburka a jeho *Sarmacia* (úvodní studie). In: Jan Zajíc z Házmburka: *Sarmacia* aneb Zpověď českého aristokrata (ed. Jaroslav Pánek). Praha 2007, 11–86.

PETR 2014 — Stanislav PETR: Rukopis Historie české Eneáše Silvia Piccolominiho v knihovně Casanatense v Římě. In: Anežka Baďurová (ed): Humanismus v rozmanitosti pohledů: *farrago festiva* Iosepho Hejnic nonagenario oblata. Praha 2014, 165–182.

PETRŮ 1982 — Eduard PETRŮ: Autor dvou literatur – Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle (Eduard Petrů). In: Bartoloměj Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle: O válce turecké a jiné příběhy (ed. Eduard Petrů). Praha 1982, 7–22.

PIRICKÝ 2006 — Gabriel PIRICKÝ: Turecko. Praha 2006.

PORÁK 1983 — Jaroslav PORÁK: Humanistická čeština - Hláskosloví a pravopis. Praha 1983.

PROVAZNÍK 1996 — Adolf PROVAZNÍK: Bartoloměj Paprocký, zvláště jeho činnost na Moravě. In: Vlastivědný věstník moravský Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně 48, č. 1, 1996, 36–43.

PUCHNER 2018 — Martin PUCHNER: Svět ve slovech, aneb, O síle příběhů utvářet národy, historii a civilizaci (přel. Petra Johana Poncarová). Brno 2018.

REJCHRTOVÁ 1989 — Noemi REJCHRTOVÁ: Rytíř v božské komedii. In: Václav Budovec z Budova: Antialkorán (ed. Noemi Rejchrtová). Praha 1989.

RATAJ 2002 — Tomáš RATAJ: České země ve stínu půlměsíce. Obraz Turka v raně novověké literatuře z českých zemí. Praha 2002.

REALE 2005 — Giovanni REALE: Kulturní a duchovní kořeny Evropy. Za obrození evropského člověka (přel. Klára Osolsobě a Petr Osolsobě). Brno 2005.

ŘEZNÍK 2010 — Miloš ŘEZNÍK: Dějiny Polska v datech. Praha 2010.

SEDLÁČEK 1907 — August SEDLÁČEK: Úvahy o zrcadle Paprockého. In: Časopis Matice moravské Roč. 31, (1907), Brno 1907, 204–219.

SKUTIL 1983 — Jan SKUTIL: Štambuch slezský Bartoloměje Paprockého z Hlohov. In: Zpravodaj klubu genealogů a heraldiků Ostrava při DKP Vítkovic. Uzávěrka 3 V. ročníku. Ostrava 1983, 47–51.

SLÁDEK 2000 — Miloš SLÁDEK: Větr jest život člověka aneb Život a smrt v české barokní próze. Praha 2000.

SLÁDEK 2015 — Miloš SLÁDEK: Několik poznámek ke vztahu Hájkovy kroniky české a Beckovské poselkyně. In: Jan Linka (red.): Na okraj kroniky české. Praha 2015, 149–174.

STUCHLIK-SUROWIAK 2016 — Beata STUCHLIK-SUROWIAK: Obraz małżeństwa w "antyfeministycznych" utworach Bartosza Paprockiego na tle obyczajowych, religijnych oraz literackich zjawisk XVI i pierwszej połowy XVII wieku. Wydanie I. Katowice 2016.

SVATOŠ 2014 — Martin SVATOŠ: Bohuslav Balbín – literární teoretik, učitel, hagiograf a historik. In: Václav Chroust (ed.), Zdeňka Buršíková (ed.), Karel Víták (ed.): Děláám to k větší slávě Boží a chvále vlasti. Bohuslav Balbín a jeho doba. Klatovy 2014, 9–34.

ŠESTÁK 1998 — Miroslav ŠESTÁK: Dějiny jihoslovanských zemí. Praha 1998.

ŠVANKMAJER 1996 — Milan ŠVANKMAJER: Dějiny Ruska. Praha 1996.

TOMÁŠ 2016 — Jiří TOMÁŠ: Konec Jagellonců v Čechách. Praha 2016.

TREPTOW 2000 — Kurt W. TREPTOW: Dějiny Rumunska (přel. Miroslav Tejchman). Praha 2000.

VEBER 2002 — Václav VEBER: Dějiny Rakouska. Praha 2002.

VEBER 2009 — Václav VEBER: Dějiny sjednocené Evropy. Praha 2009.

VLČEK 1991 — Emanuel VLČEK, Jaroslav BOUBÍN: Hold českému králi Jiřímu z Poděbrad: katalog k výstavě. Praha 1991.

VOCEL 1843 — Jan Erazim VOCEL: Meč a kalich. Praha 1843.

Vysokoškolské kvalifikační práce

KLOREK 2015 — Justyna Ewelina KLOREK: Podobieństwa i różnice między językiem polskim i czeskim w aspekcie nazewnictwa człowieka ze względu na jego wygląd zewnętrzny oraz wykonywany zawód (disertační práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2015.

MOUČKOVÁ 2016 — Tereza MOUČKOVÁ: Reakce zemí Visegrádské čtyřky na současnou migrační krizi v Evropě (bakalářská práce na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně). Brno 2016.

POTŮČEK 2009 — Jan POTŮČEK: Turecké nebezpečí a české země v raném novověku (diplomová práce na Filozofické fakultě Karlovy univerzity v Praze). Praha 2009.

Internetové odkazy

Cambridge University Press,
<https://www.cambridge.org/core/books/cambridge-history-of-iran/safavid-period/3B34DE5032689105970B775CC2D32ABD#>, H. R. Roemer: The Safavid period, naposledy vyhledáno 3. 7. 2020.

Český rozhlas Radiožurnál, <https://radiozurnal.rozhlas.cz/600-let-od-bitvy-na-vitkove-jan-zizka-byl-temperamentni-vojak-ktery-obdivoval-8135524>, naposledy vyhledáno 23. 10. 2020.

Encyclopædia Britannica, elektronická verze,
<https://www.britannica.com/place/Castile-region-Spain>, naposledy vyhledáno
6. 10. 2020.

Internetowy Polski Słownik Biograficzny, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/>,
naposledy vyhledáno 18. 6. 2020.

Lánové rejstříky (1656–1711),
https://web.archive.org/web/20120312041124/http://ilcik.cz/dubnany/dejiny/od_1656.html, , naposledy vyhledáno 2. 7. 2020.

MY Nové Zámky, <https://mynovezamky.sme.sk/c/22286194/nove-zamky-turecka-fontana-v-meste-nebude.html>, naposledy vyhledáno 18. 6. 2020.

National Geographic.cz, <https://www.national-geographic.cz/clanky/jedna-z-nejstarsich-palnych-zbrani-na-svete-pochazi-z-ceska.html>, naposledy vyhledáno 18. 10. 2020.

Orthodox Times, <https://orthodoxtimes.com/erdogan-provocative-towards-israel-jerusalem-is-our-city/>, naposledy vyhledáno 22. 11. 2020.

Špalíček. Digitální knihovna kramářských tisků,
http://www.spalicek.net/apps/index.php?recordId=KP_1902, naposledy vyhledáno 5. 7. 2020.

The Times, <https://www.thetimes.co.uk/article/christians-alarmed-as-hagia-sophia-reverts-to-mosque-0xkjb370>, naposledy vyhledáno 22. 11. 2020.

Vokabulář webový, <https://vokabular.ujc.cas.cz/>, naposledy vyhledáno 24. 10. 2020.

Zlatý fond denníka SME, https://zlatyfond.sme.sk/dielo/912/Pilarik_Turcico-Tartarica-crudelitas-Turecko-tatarska-ukrutnost/2, Štefan Pilárik: Turcico-Tartarica crudelitas (Turecko-tatárska ukrutnosť), naposledy vyhledáno 2. 7. 2020.

Seznam vyobrazení

- 1. Místo posledního odpočinku Bartoloměje Paprockého z Hlohov a Paprocké Vůle ve Lvově**
[cit. 2020-18-06] Абрагам Гогенберг, Аурелио Пачпортти / Public domain. Dostupný na www:
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Church_of_the_Holy_Cross_in_Lviv_\(Abraham_Hogenberg\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Church_of_the_Holy_Cross_in_Lviv_(Abraham_Hogenberg).jpg). Obrázek pochází z knihy Witolda Szolginia: Ikonografia dawnego Lwowa. Varšava 1991.
- 2. Bartholomäuse Behama: První turecké obléhání Vídně, 1529**
[cit. 2020-18-06] w:Bartel Beham / Public domain. Dostupný na www:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Siegeofvienna1529.jpg>.
Obraz se nachází ve Vídeňském muzeu, MMW 097022.
- 3. Neznámý autor: Osmanské vyobrazení obléhání Vídně, 16. století**
[cit. 2020-18-06] Unknown author / Public domain. Dostupný na www:
<https://commons.wikimedia.org/wiki/File:SiegeOfViennaByOttomanForces.jpg>. Obrázek se nachází v práci Ruhiho Konaka Hünernâme II. Cilt Minyatürlerinde Kompozisyon Düzeni.
- 4. Johann Peter Krafft: Výpad Mikuláše Zrinského ze szigetvárské pevnosti, 1825**
[cit. 2020-18-06] Johann Peter Krafft / Public domain. Dostupný na www:
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Johann_Peter_Krafft_005.jpg.
Obrázek je součástí kolekce Maďarské národní galerie v Budapešti.
- 5. Matrakci Nasuh: Ilustrace osmanských vojáků Tariha-i-Suleymana, 16. století**
[cit. 2020-25-10] Matrakci Nasuh, Public domain, via Wikimedia Commons. Dostupný na www:

- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/4/49/1566-Attack_on_Szigetvar-Tarih-i-Suleyman.jpg. Obrázek se nalézá na stránce <http://warfare.tk/Ottoman/Ottoman.htm>.
6. **Alfons Mucha: Hájení Sigetu proti Turkům Mikulášem Zrinským, 1914**
[cit. 2020-18-06] Alphonse Mucha / Public domain. Dostupný na www.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mucha_defense_of_Szigetvar.jpg. Obraz je součástí sbírky Galerie hlavního města Prahy.
  7. **Olfert Dapper: Přístav ve Famagustě, 1703**
[cit. 2020-18-06] Olfert Dapper / Public domain. Dostupný na www.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ammoxostos.jpg. Obrázek pochází z "Description exact des iles des l'Archipel...".
  8. **Tizian: Stahování Marsya z kůže, 1570–1576**
[cit. 2020-18-06] Titian / Public domain. Dostupný na www.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Titian_-_The_Flaying_of_Marsyas.jpg. Obraz se nachází ve sbírce Arcidiecézního muzea Kroměříž.
  9. **Paolo Veronese: Alegorie bitvy u Lepanta, 1571**
[cit. 2020-18-06] Paolo Veronese / Public domain. Dostupný na www.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:The_Battle_of_Lepanto_by_Paolo_Veronese.jpeg. Obraz je součástí sbírky Gallerie dell'Accademia.
  10. **Park maďarsko-tureckého přátelství v Szigetváru**
[cit. 2020-18-06] User:Csanády / Public domain. Dostupný na www.https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Park_of_Hungarian_Turkish_Friendship_Szigetv%C3%A1r_3.jpg. Fotografii pořídil v roce 2006 User:Csanády.

Obrazová příloha

Obr. 1. Místo posledního odpočinku Bartoloměje Paprockého z Hlohol a Paprocké Vůle ve Lvově: kostel sv. Kříže a františkánský klášter (v popředí, za ním je klášter dominikánský). Rytina Abrahama Hogenberga podle kresby Aurelia Passarottiho, 18. století.

Obr. 2. První turecké obléhání Vídně, dobové zobrazení Bartholomäuse Behama (1502–1540), 1529 (viz 4.1. První obléhání Vídně).

Obr. 3. Osmanské vyobrazení obléhání Vídně z 16. století od neznámého autora, muzeum umění v Istanbulu (viz 4.1. První obléhání Vídně).

Obr. 4. Výpad Mikuláše Zrinského ze szigetvárské pevnosti – Johann Peter Krafft (1780–1856), 1825 (viz 4.2. Bránění Sigetu).

Obr. 5. Ilustrace osmanských vojáků Tariha-i-Suleymana, Matrakci Nasuh, 16. století (viz 4.2. Bránění Sigetu).

Obr. 6. Obléhání Sigetu si k vyobrazení zvolil i autor Slovanské epopoje, Hájení Sigetu proti Turkům Mikulášem Zrinským, Alfons Mucha, 1914 (viz 4.2. Bránění Sigetu).

Obr. 7. Přístav ve Famagustě, Olfert Dapper, 1703, mědiryt (viz 4.3. Boje o Kypr).

Obr. 8. Stahování Marsya z kůže, Tizian, 1570–1576. Inspirací pro toto dílo bylo malíři s největší pravděpodobností umučení benátského velitele Bragadina (viz 4.3. Boje o Kypr).

Obr. 9. Alegorie bitvy u Lepanta, Paolo Veronese, 1571 (viz 4.4. Bitva u Lepanta).

Obr. 10. Park maďarsko-tureckého přátelství v Szigetváru. Důkaz toho, že události popisované Paprockým nejsou dodnes zapomenuty, a zároveň ukázka jedné z možností, jak na ně s odstupem času reagovat.